

Natuurmonumenten

Natuurmonumenten Jaarverslag 2010

Natuurmonumenten is een vereniging van circa 768.000 leden die samen zorgen voor natuur in Nederland. We verwerven natuurgebieden die we zorgvuldig beschermen en beheren. Het zijn er inmiddels 355 met een gezamenlijke oppervlakte van 102.951 hectare. In Den Haag en Brussel komen we op voor natuurherstel. Zo blijft steeds meer bos, heide, duin en bloemrijk grasland behouden, en kunnen we ervan blijven genieten.

Dit jaarverslag is op zaterdag 16 april 2011 goedgekeurd door de verenigingsraad van Natuurmonumenten

*Bespaar op papier.
Print alleen de pagina's
uit die u nog eens rustig
wilt nalezen.*

Inhoudsopgave

<u>Voorwoord</u>	6
1. <u>Inleiding: over Natuurmonumenten</u>	8
1.1 <u>Waarom natuurbescherming noodzakelijk is</u>	9
1.2 <u>Onze doelstelling: natuur verwerven, beheren en verbinden</u>	11
1.3 <u>Een professionele organisatie</u>	11
1.4 <u>Waar wil Natuurmonumenten naar toe?</u>	13
2. <u>Beheren: 102.951 hectare natuur en cultuurhistorie veiliggesteld</u>	15
2.1 <u>Nieuwe hectares natuur verwerven</u>	17
2.2 <u>Nieuwe hectares inrichten</u>	21
2.3 <u>Cultuurhistorie versterken</u>	24
2.4 <u>Kostenbewust beheren</u>	27
2.5 <u>Hoge natuurkwaliteit behouden</u>	30
2.6 <u>Recreatievoorzieningen verbeteren</u>	37
2.7 <u>Beheren in de toekomst</u>	39
3. <u>Beïnvloeden: natuurbeleid blijvend agenderen</u>	41
3.1 <u>Natuur vergroten en verbinden</u>	42

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

3.2	<u>Een goede waterhuishouding in natuurgebieden</u>	47
3.3	<u>Natuur klimaatbestendig</u>	50
3.4	<u>Minder verzuring en vermesting</u>	52
3.5	<u>Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer</u>	53
3.6	<u>Invloed en samenwerking over de grens</u>	54
3.7	<u>Beïnvloeden in de toekomst</u>	56
4.	<u>Betrekken: mensen en organisaties verbinden</u>	59
4.1	<u>Publiekscampagnes en zichtbaarheid</u>	60
4.2	<u>Verbinden van mensen</u>	63
4.3	<u>Verbinden van organisaties</u>	68
4.4	<u>Betrekken en werven in de toekomst</u>	72
5.	<u>Besturen: een actieve en betrokken organisatie</u>	74
5.1	<u>Verantwoordingsverklaring</u>	76
5.2	<u>Het bestuur</u>	82
5.3	<u>De verenigingsraad</u>	89
5.4	<u>Dertien actieve districtcommissies</u>	92
5.5	<u>Werken bij Natuurmonumenten</u>	104
5.6	<u>Natuurmonumenten 100% klimaatneutraal</u>	107
5.7	<u>Besturen in de toekomst</u>	109

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

6.	<u>Risicomanagement: risico's bewaken, beperken en beheersen</u>	112
6.1	<u>Risico's van beheer en beleid</u>	113
6.2	<u>Financiële en juridische risico's</u>	115
6.3	<u>Reputatierisico's</u>	116
6.4	<u>CBF-Keurmerk en FSC-certificaat</u>	117
7.	<u>Financiële kerncijfers 2010</u>	118
8.	<u>Jaarrekening 2010</u>	125
8.1	<u>Balans per 31 december 2010</u>	125
8.2	<u>Staat van baten en lasten over het boekjaar 2010</u>	127
8.3	<u>Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling</u>	129
8.4	<u>Toelichting op de jaarrekening</u>	136
8.5	<u>Overige gegevens en accountantsverklaring</u>	172
9.	<u>Begroting 2011</u>	176
10.	<u>Financieel meerjarenplan 2011-2016</u>	179
	<u>Bijlage: samenstelling van de vereniging Natuurmonumenten</u>	183

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

Voorwoord

We staan op de drempel van een nieuwe tijd. Het aantreden van het kabinet-Rutte in 2010 leidde tot ingrijpende bezuinigingen op de natuur en een verlaging van het ambitieniveau voor het natuurbeleid. Tegelijkertijd kreeg Natuurmonumenten voor het tweede jaar te maken met een forse daling van het ledental. Daarom heeft de vereniging het afgelopen jaar grondig nagedacht over de toekomst.

Centraal in onze nieuwe positionering staan al die honderdduizenden mensen die week in week uit genieten van natuur, landschap en cultuurhistorie. Hun betrokkenheid is onmisbaar voor de bescherming van de natuur, nu en in de toekomst.

Op verschillende manieren heeft Natuurmonumenten zich verzet tegen de ingrepen van het kabinet. De bezuiniging van zestig procent op de uitgaven voor natuur is onevenredig zwaar. Bovendien wil het kabinet de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in 2018 voortijdig beëindigen, terwijl robuuste aaneengesloten gebieden onze kwetsbare natuur aantoonbaar versterken. Gooi de EHS niet weg, maar neem er wat meer tijd voor, was dan ook de inzet van Natuurmonumenten.

Met de subsidies die nog beschikbaar zijn en met inkomsten uit particuliere bronnen is er in 2010 desondanks nog veel gedaan aan herstel en versterking van de natuur. Zo is in het noorden van het land begonnen met de aanleg van een groot natuurgebied annex waterberging bij de Eelder- en Peizermaden. Ook is niet ver daarvandaan het unieke hoogveen-gebied Fochteloërveen uitgebreid. Vogels en vissen zullen profiteren van de verbeterde waterkwaliteit in de Nieuwkoopse Plassen (ZH). En overal in het land heeft Natuurmonumenten gezorgd voor nieuwe recreatievoorzieningen.

Dit werk zal niet stoppen. Met de nieuwe positionering gaan we een basis leggen voor de toekomst. Onder mensen en bedrijven die een hart voor natuur hebben, willen we steun verwerven voor ambitieus natuurbeleid. Zodat we ook de draad van de EHS weer kunnen oppakken als de tijd daarvoor rijp is.

Cees Veerman, voorzitter

Jan Jaap de Graeff, algemeen directeur

Blauwe reiger

1 Over Natuurmonumenten 105 jaar strijdbaar en onafhankelijk

Natuurmonumenten verworft en beheert sinds 1905 waardevolle natuurgebieden en cultuurhistorische landschappen. Met steun van 768.000 leden, 3200 vrijwilligers, sponsors en rijksbijdragen beschermen we 355 gebieden en 955 monumentale gebouwen. In 2010 voerden we het protest aan tegen het natuurbeleid van het kabinet-Rutte.

1.1 Waarom natuurbescherming noodzakelijk is

De industriële en de agrarische revolutie, de bevolkingstoename en de economische groei na de Tweede Wereldoorlog maakten van Nederland een van de welvarendste landen ter wereld. Voor die vooruitgang is heel veel natuur opgeofferd. In het kadaster van 1832 wordt nog ruim 900.000 hectare aangemerkt als 'woeste grond'. In 1989 was van deze onontgonnen gebieden minder dan de helft over. Tegenwoordig bestaat nog maar tien procent van ons landoppervlak uit nagenoeg onaangetaste gebieden waar de natuur het voor het zeggen heeft. Kwetsbare planten- en diersoorten sterven in rap tempo uit en voor ontspanning, frisse lucht en eindeloze vergezichten moeten we steeds verder van huis. De balans tussen economie en ecologie is dusdanig verstoord, dat we zelf last krijgen van de manier waarop we omgaan met de natuur, waarmee we onlosmakelijk verbonden zijn.

Jac.P. Thijssse en Eli Heimans

De eerste Nederlanders die zich hierover zorgen maakten, waren rond 1900 lid van academische natuurverenigingen. Ze telden en identificeerden insecten, schreven natuurboeken of doceerden biologie. Onder leiding van de schoolmeesters Jac.P. Thijssse en Eli Heimans kwamen ze voor het eerst in actie als natuurbeschermers. Dat was in 1905, toen de gemeente Amsterdam het Naardermeer met huisvuil wilde dempen. Het Noord-Hollandse natuurgebied aankopen, leek de beste manier om het voor eeuwig te beschermen. Daarvoor richtten Thijssse en Heimans de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland op. In 1906 was het Naardermeer het eerste beschermde Nederlandse natuurreserveaat.

Jac.P. Thijssse, Eli Heimans e.a. in 1905 bij het Naardermeer.

Motor van de natuurbeweging

Natuurmonumenten stond aan de basis van de Nederlandse natuurbeweging. Oud-voorzitter P.G. van Tienhoven nam in 1927 het initiatief voor de oprichting van de Provinciale Landschappen. Ook was de vereniging vanaf 1970 de drijvende kracht achter de Provinciale Milieufederaties en Stichting Natuur en Milieu. Die pleitten voor de aanpak van milieuproblemen, waar de natuur ernstig onder te lijden had, en nog altijd heeft.

De natuur versnipperd

Eind 2010 beschermde Natuurmonumenten met steun van velen 355 natuurgebieden, met een totale oppervlakte van bijna 103.000 hectare. Daaronder vallen: duinen, heide, veenweiden, bossen, beken, plassen, moerassen, kwelders, uiterwaarden, stuifzanden en cultuurhistorische landgoederen.

Ondanks dit mooie resultaat is de totale oppervlakte beschermde natuur in Nederland verre van toereikend om kwetsbare dieren en planten te behouden. De natuur wordt bovendien voortdurend bedreigd door stadsuitbreiding, nieuwe bedrijfsterrinen en extra infrastructuur. Natuurgebieden versnipperen en raken verder geïsoleerd. De intensieve landbouw veroorzaakt verdroging en vermesting, wat de nekslag is voor kwetsbare soorten. Klimaatverandering zorgt voor nieuwe bedreigingen. Om te overleven moeten temperatuurgevoelige dieren en planten noordwaarts kunnen meebewegen met opschuivende klimaatzones. Dat kan via groene verbindingen tussen natuurgebieden, maar van die 'ecologische infrastructuur' is er juist onvoldoende in ons land. Hoofdstuk 2 schetst hoe Natuurmonumenten natuurverbindingen helpt creëren en hoe we bestaande natuur met de grootst mogelijke zorg beheren.

Onverstandige bezuinigingen

In 2010 besloot het kabinet-Rutte zo'n 310 miljoen euro per jaar te bezuinigen op natuur. Meer dan de helft van het rijksbudget voor natuur verdwijnt. Minder geld voor natuurbeheer betekent onherroepelijk een verdere verschraling van de biodiversiteit en aantasting van cultuurhistorische landschappen. Ook schrapte de regering de geplande 'robuuste verbindingzones' en extra groen bij de stad.

Bezuinigingsplannen kabinet-Rutte dramatisch voor de natuur

De plannen van het kabinet-Rutte voorzien niet veel goeds voor de natuur. Aan het verbinden van natuurgebieden komt abrupt een einde. Planten, dieren en mensen krijgen niet de ruimte die nodig is. En dat terwijl natuur zo belangrijk is voor het welzijn van ons allemaal.

Boze-ontblote-boswachters-in-Den-Haag

Radiofragment

Natuurmonumenten verzette zich tegen al te rigoureuze bezuinigingen en deed er in 2010 alles aan dit onverstandige beleid van tafel te krijgen. Tegenover bestuurders, politici en journalisten benadrukten we met klem dat Nederland alleen leefbaar blijft als we voldoende natuur veiligstellen en bestaande natuurgebieden met elkaar verbinden. In [hoofdstuk 3](#) leest u hoe we het natuurbeleid probeerden te beïnvloeden.

1.2 Onze doelstelling: natuur verwerven, goed beheren, vergroten en verbinden

Om natuur te beschermen, verwerft Natuurmonumenten met steun van leden kansrijke gebieden. Die richten we zo goed mogelijk in en beheren we zo, dat kwetsbare dieren en planten er kunnen overleven en mensen ervan kunnen genieten. Om kansrijke natuur in een vaak 'natuurvijandige' omgeving te creëren, richt Natuurmonumenten zich op politici en bestuurders en pleit bij hen voor voldoende schoon water en schone lucht. Bestaande natuurgebieden proberen we uit te breiden en met elkaar te verbinden, zodat dieren en planten de ruimte krijgen. We richten ons niet alleen op onze eigen natuurgebieden, maar komen op voor *alle* natuur in Nederland.

1.3 Een professionele organisatie

Natuurmonumenten is de op een na grootste particuliere natuurbeschermingsorganisatie in Nederland. Eind 2010 telde de vereniging 768.000 leden die ons werk steunden. Onder meer als gevolg van de financieel-economische crisis waren dat er 62.000 minder dan eind 2009. De werkorganisatie telde 678 medewerkers. Het aantal vaste vrijwilligers steeg iets, tot ruim 3200.

Biodiversiteit holt achteruit

Met de biodiversiteit, de natuurlijke variëteit aan dieren en planten, gaat het niet goed in Nederland. Onze biologische rijkdom is afgenomen tot 15% van de oorspronkelijke situatie. Volgens het Compendium voor de Leefomgeving is dat verlies aanzienlijk groter dan elders in Europa. Veel bedreigde soorten staan op de Rode Lijst en die is in Nederland sinds 1995 voortdurend omvangrijker geworden. Dat het beschermen, vergroten en verbinden van natuurgebieden de biodiversiteit bevordert, werd in 2010 nog eens aangetoond. In de Vechtplassen is na dertig jaar voor het eerst weer een otter gesignaleerd.

Voor alle Nederlanders

Natuurmonumenten spant zich in om zoveel mogelijk mensen te verbinden met de natuur en met de vereniging, in [hoofdstuk 4](#) gaan we hier uitgebreid op in. Zo zijn recreanten en natuurliefhebbers welkom in onze gebieden. In zeven regionale bezoekerscentra bieden we honderden natuuractiviteiten aan. Ook zorgen we voor de aanleg en het onderhoud van wandel- en fietspaden, vaarroutes, uitkijkpunten en informatieborden.

Onafhankelijke vereniging

Natuurmonumenten is een onafhankelijke vereniging. Het bestuur telt twaalf onbezoldigde leden die de koers en de hoofdlijnen van het beleid vaststellen. De bestuursleden leggen verantwoording af aan de verenigingsraad, die de leden in dertien districtscommissies vertegenwoordigt. Een Commissie van Deskundigen adviseert over het beheer van de gebieden. Lees verder in [hoofdstuk 5](#) over de organisatiestructuur.

Kostenefficiënt en transparant

De organisatie maakt jaarlijks inzichtelijk hoe het geld besteed wordt. Natuurmonumenten wil zo kostenefficiënt mogelijk opereren en betracht transparantie in haar verslaglegging. In 2010 besteedde de vereniging totaal €105,4 miljoen, onder meer aan nieuwe aankopen, het beheer van natuurgebieden, fondsenwerving, beleidsbeïnvloeding en het betrekken van mensen bij de natuur. Lees onze financiële verantwoording vanaf [hoofdstuk 7](#).

1.4 Waar wil Natuurmonumenten naar toe?

De komende jaren geeft Natuurmonumenten haar nieuwe positionering gestalte. De basis daarvoor is er: vrijwel alle Nederlanders houden van natuur, landschap en cultuurhistorie. Met hen gaan we natuurbescherming vorm en inhoud geven. Tegelijkertijd gaan we op een ondernemende manier nieuwe, particuliere financieringsbronnen aanboren om de natuur te herstellen en te versterken. Zo willen we samen voor onze natuur opkomen, zodat Nederland mooier en groener wordt.

CBF-Keurmerk

Natuurmonumenten voert het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen, uitgegeven door het Centraal Bureau Fondsenwerving. Dat is een keurmerk voor adequaat toezicht op het bestuur, het beleid, de bestedingen, de fondsenwerving en de verslaglegging van Natuurmonumenten.

Meetbare impact op natuurbeleid

Tussen 1905 en 2010 heeft Natuurmonumenten met steun van vele honderdduizenden leden zo'n 103.000 hectare kwetsbare natuur veiliggesteld. Als de natuur wordt bedreigd, laten we van ons horen: in Den Haag, in provincies en in gemeenten. Als de overheid internationale afspraken schendt, weten we in Brussel de weg. Natuurmonumenten houdt schadelijke projecten tegen (tunnel onder het Naardermeer), dwingt natuurcompensatie af (bij de Tweede Maasvlakte en bij Tilburg rond Huis ter Heide) en betreft het publiek bij haar standpunten. Tien-duizenden Nederlanders steunen jaarlijks onze publiekscampagnes en miljoenen recreanten bezochten onze 355 natuurgebieden. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat de natuurkwaliteit in die gebieden door natuurherstel en goed natuurbeheer sterk is verbeterd.

“Onze kinderen kunnen hier ravotten”

José Mes komt met Timo (4) en Bastiaan (2) graag op de 's-Gravelandse Buitenplaatsen. Bij Bezoekerscentrum Gooi en Vechtstreek is van alles te doen.

“De speeltuin is een belangrijke trekker, maar we maken ook altijd een wandelingetje. De jongens zoeken mooie bladeren en stenen of sjouwen stokken mee naar huis. Er ligt al een hele verzameling in de achtertuin. De oudste heeft laatst een speurtocht gedaan. Er is rond het bezoekerscentrum altijd van alles te doen en te beleven. Timo en Bastiaan kunnen hier heerlijk ravotten, zich vies maken en de natuur ontdekken. Dat is precies wat ze af en toe nodig hebben. Ik vind het belangrijk dat mijn kinderen buiten kunnen spelen en iets leren over de natuur, de seizoenen en de beesten die hier leven. Mijn ouders namen me vroeger

ook ieder weekend mee de natuur in. Daar heb ik mooie herinneringen aan. Toen we nog kinderloos waren, woonden mijn man en ik in de Amsterdamse binnenstad. Het stadse leven werd gaandeweg minder belangrijk. Met het oog op gezinsuitbreiding zijn we op zoek gegaan naar

een groene woonomgeving. Rond ons nieuwe huis in Naarden liggen polders, plassen en bossen op loop- en fietsafstand. We hoeven voor natuur niet in de file te staan. Bij kou of harde wind stappen we in de auto en zijn in tien minuten in 's-Graveland.”

↖ 2 Beheren 102.951 hectare natuur, landschap en cultuurhistorie veiliggesteld

Natuurmonumenten richt gebieden zodanig in dat dieren en planten zich er onder gunstige condities ontwikkelen en mensen ervan kunnen genieten. In 2010 werkten onze beheerders in honderden gebieden aan periodiek onderhoud, natuurherstel en nieuwe recreatievoorzieningen. Ondanks maatschappelijke tegenwind verwierven we 1062 hectare nieuwe natuur.

Natuurmonumenten beschermt, beheert en ontwikkelt Nederlandse natuur- en landschapswaarden. Daarbij richten onze medewerkers zich vooral op bedreigde natuur en cultuurhistorische landschappen die nationaal en internationaal van betekenis zijn. Zoals voedselarme venen, vochtige heiden, weidevogelgraslanden, duinen en bosrijke landgoederen. Met gericht beleid en veldwerk herstellen we zoveel mogelijk de oorspronkelijke leefomgeving van bedreigde dieren en planten. Maar onze natuurbeheerders zijn niet uitsluitend druk met snoeien, maaien, plagen, hooien of baggeren. Ze leggen ook wandel- en fietspaden en vaarroutes aan en zorgen voor routemarkeringen en informatieborden. Want recreanten en natuurliefhebbers zijn welkom in onze gebieden. Bezoekers kunnen zomer en winter individueel of met onze boswachters van de natuur genieten.

Natuur verwerven, verbinden en beheren

Natuurgebieden verwerven, onderling verbinden en kostenefficiënt beheren zijn onze kernactiviteiten. Daarom is Natuurmonumenten onverminderd voorstander van een omvangrijk landelijk natuurnetwerk. Deze Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is van vitaal belang voor de bescherming van dieren en planten. Aaneengesloten gebieden zijn effectiever en efficiënter te beheren, omdat bijvoorbeeld de waterhuishouding optimaal is af te stemmen op kwetsbare soorten die er thuishoren. Grote natuurgebieden beheren is per saldo ook goedkoper dan het beschermen van kleine, geïsoleerde terreinen die permanent worden bedreigd. Het realiseren van een robuust landelijk natuurnetwerk levert op termijn meer winst op voor de natuur, recreanten en de regionale economie.

Planmatige aanpak en continuïteit

Voor optimaal natuurbeheer en goede recreatievoorzieningen zijn specifieke inrichtings- en herstelmaatregelen essentieel. Natuurmonumenten doet dit planmatig en streeft naar continuïteit. Beheerwerkzaamheden evalueren we regelmatig. Daarbij beoordelen we naast de resultaten in onze eigen natuurgebieden ook landelijke effecten. Zo onderzoeken we bijvoorbeeld of een aangepaste inrichting van Noord-Hollandse weidevogelgebieden gunstig uitpakt voor de stand van grutto's en tureluurs in Friesland en Groningen. Dit hoofdstuk beschrijft onze beheerevaluaties en kwaliteitstoetsen in 2010 en staat stil bij succesvolle gebiedsaankopen, natuurherstel en het opwaarderen van recreatievoorzieningen.

2.1 Nieuwe hectares natuur verwerven

Ons areaal natuur en cultuurhistorische landschappen is in 2010 met 1062 hectare toegenomen tot 102.951 hectare. Dat is iets meer dan de helft van de jaarlijkse verwervingsdoelstelling van 2000 hectare. De actuele politieke krachtsverhoudingen en de haperende economie speelden ons parten. Tekorten op de overheidsbudgetten en aangekondigde beleidswijzigingen bij de Rijksoverheid zorgden ervoor dat enkele provincies terughoudend waren met het verwerven van EHS-gronden. Daarnaast zijn door provincies ook veel gronden aangekocht die buiten de begrensde natuur liggen. Die gronden dienen als ruilgrond voor landbouwbedrijven die nu nog binnen de EHS-grenzen actief zijn. Maar het aantal landbouwbedrijven dat daadwerkelijk verhuisde, viel tegen. Voldoende goede ruilgrond en financiering voor bedrijfsverplaatsingen ontbraken veelal.

Verwerven en beheren (2010): 74,2 miljoen

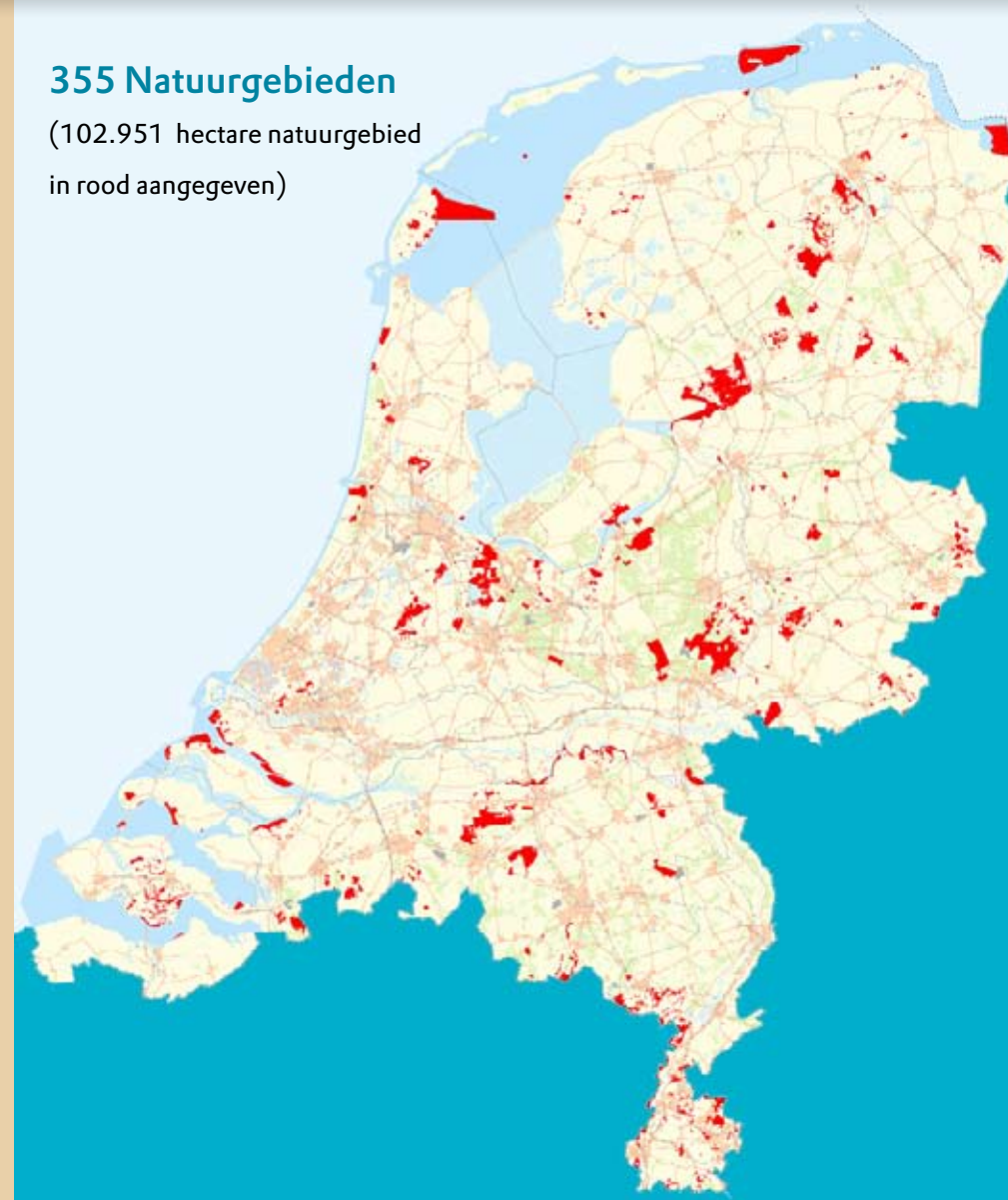

Beheertypen volgens Index Natuur en Landschap (aantal ha.)

Grootschalige dynamische natuur	19.260
Rivieren	83
Beken en bronnen	31
Stilstaande wateren	6.689
Moerassen	3.315
Voedselarme venen en vochtige heiden	4.844
Droge heiden	4.404
Open duinen	3.242
Schorren of kwelders	255
Vochtige schraalgraslanden	2.213
Droge schraalgraslanden	182
Rijke graslanden en akkers	11.573
Vogelgraslanden	3.482
Vochtige bossen	5.165
Droge bossen	20.864
Bossen met productiefunctie	1.511
Cultuurhistorische bossen	571
Landschapselementen	1.140
Overige gronden	3.598
Nog om te vormen naar natuur	6.327
In beheer bij andere TBO	4.202
Aantal hectares natuurgebied van akker tot zeebodem	102.951

355 Natuurgebieden

(102.951 hectare natuurgebied
in rood aangegeven)

Bijstellen verwervingsdoelstelling

Eind 2010 kondigde het kabinet aan zich te bezinnen op de oorspronkelijke EHS-afspraken. Deze herijking heeft grote consequenties voor de afronding van de Ecologische Hoofdstructuur. We houden er rekening mee dat nieuw rijksbeleid tot een bescheidener verwervingsdoelstelling kan leiden.

Het is teleurstellend dat de overheid de EHS-ambities sterk naar beneden bijstelt omdat de Ecologische Hoofdstructuur aanzienlijke natuurwinst oplevert. Dat wordt op inspirerende wijze aangetoond in het in 2010 gepubliceerde boek 'Publiek Geheim, het succes van de EHS'. Dankzij de strategie van verwerven, inrichten en onderling verbinden van natuur, nemen de overlevingskansen van bedreigde dieren en planten toe. Zo is in de Vechtplassen dankzij natuurherstel de otter weer gesignaleerd. Met de komst van de ecologische verbinding tussen het Naardermeer en de Ankeveense Plassen krijgen otters en andere zeldzame dieren meer bewegingsruimte.

Verkregen verwervingssubsidies 2010

Voor grondaankopen binnen de Ecologische Hoofdstructuur stelt de overheid jaarlijks subsidies beschikbaar. In 2010 droegen de provincies 17,9 miljoen euro bij aan het realiseren van onze verwervingsdoelstelling. Uit eigen middelen, met geld van de Nationale Postcode Loterij en opbrengsten uit gerichte fondsenwervingsacties koopt Natuurmonumenten daarnaast percelen die buiten de EHS vallen. Deze aankopen maken onze natuurgebieden robuuster en sterker. In 2010 besteedde Natuurmonumenten 2,9 miljoen euro aan niet- en gedeeltelijk gesubsidieerde verwervingen (zie hoofdstuk 8 onder B1a). Hiermee kocht de vereniging

Gebiedsuitbreidingen en nieuwe gebieden vanaf 10 hectare (2010)

<u>Zuidkust van Schouwen (Zld)</u>	233
<u>Malpiebeemden (NB)</u>	126
<u>Visdonk (NB)</u>	107
<u>Weidse Polders (NH)</u>	103
<u>Norger Esdorpenlandschap (Dr.)</u>	89
<u>Maasuiteerwaarden (Gld en NB)</u>	65
<u>Beeckestijn (NH)</u>	48
<u>Rucphense Bossen (NB)</u>	44
<u>Sint-Pietersberg (Li.)</u>	39
<u>Annabos (ZH)</u>	35
<u>Kop van Goeree (ZH)</u>	34
<u>Vlijmens Ven (NB)</u>	29
<u>Maasvallei (Li.)</u>	20
<u>Elshoutse Wielen (NB)</u>	20
<u>Nationaal Park Weerribben- Wieden (Ov.)</u>	15
<u>Vluchtheuvel (NB)</u>	15
<u>Voorsterbos (Fl.)</u>	15

onder meer landbouwgrond bij het Mantingerveld (Dr.) en in de Velperwaarden (Gld). Ook droegen we bij aan de verwerving van bestaande natuur bij Beeckestijn (NH) en Visdonk (NB).

Vier bijzondere aankopen in 2010

Landgoed Visdonk (NB)

Samen met de Maatschappij van Welstand is vorig jaar landgoed Visdonk verworven. Natuurmonumenten verwierf 107 hectare natuur. Onze samenwerkingspartner tekende voor de omliggende landbouwgronden. Visdonk is een belangrijke schakel tussen Roosendaal, de Rucphense Bossen en landgoederen rond Zundert. De landgoedvisie van de gemeente Roosendaal is overgenomen. Centraal daarin staan behoud van het landgoedkarakter, extensief gebruik van agrarische gronden en het ontwikkelen van recreatievoorzieningen.

Buitenplaats Beeckestijn (NH)

In de gemeente Velsen werd Natuurmonumenten eigenaar van buitenplaats Beeckestijn. Het landgoed van 48 hectare bestaat uit een speels parkbos in Engelse landschapsstijl en klassieke geometrische Franse tuinen. Er zijn veel elementen van grote historische waarde zoals een kruidentuin met slangenmuur en een siertuin. Vereniging Hendrick de Keyser neemt het beheer van de gebouwen voor haar rekening.

Zuidkust van Schouwen (Zld)

De Zuidkust van Schouwen is uitgebreid met maar liefst 233 hectare. Dankzij het Plan van Toedeling van de herinrichting Schouwen-Oost heeft Natuurmonumenten al 560 hectare

↑ Gebiedsuitbreidingen en nieuwe gebieden vervolg

<u>De Poel (Zld)</u>	12
<u>Bovenlanden Kromme</u>	
<u>Mijdrecht (ZH)</u>	12
<u>Leusveld (Gld)</u>	12
<u>Mantingerveld (Dr.)</u>	11
<u>De Tip (Ov.)</u>	11
<u>Harderbos (Fl.)</u>	11
<u>Nationaal Park Drents-Friese Wold (Dr.)</u>	10

van de gewenste 800 hectare in dit Zeeuwse natuurgebied gerealiseerd. De Zuidkust is bijzonder vanwege de aanwezigheid van zoute- en zoete vegetatie. We werken aan inrichtingsplannen en verbeteren recreatievoorzieningen, zodat het publiek de natuur beter kan beleven.

Landelijke ruiling met Staatsbosbeheer

In 2010 is een aantal 'landelijke ruilingen' tussen Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer afgerond. Natuurmonumenten heeft onder andere in de Malpie Beemden (NB) 126 hectare in erfpacht gekregen, naast 35 hectare in het Annabos (ZH). Cartierheide (NB) en Groot Koninkrijk (ZH) zijn achtereenvolgens in erfpacht en eigendom overgedragen aan Staatsbosbeheer. In totaal is er ruim 600 hectare geruild. Door de ruiling is het natuurbeheer beter en efficiënter uit te voeren.

2.2 Nieuwe hectares inrichten

Nieuw verworven (landbouw)gronden richten we in als natuur. In 2010 zijn er 40 inrichtingsprojecten met een totale oppervlakte van 597 hectare afgerond of vrijwel afgerond. Daarnaast zijn vorig jaar 79 projecten opgestart of nog onder handen. Herinrichtingsplannen gaan uit van reële, potentiële natuurwinst. Een voorbeeld. Als van een jarenlang bemest weiland de vruchtbare toplaag is verwijderd, wordt eentonig grasland vanzelf bloemrijker. Rijke flora trekt insecten aan. Die zijn weer voedsel voor de kuikens van kievit, grutto en tureluur. Zo verandert ecologisch arme landbouwgrond op den duur in soortenrijk weidevogelgebied. Herinrichting tilt een gebied dus naar een hoger niveau. Dat is gunstig voor de Nederlandse biodiversiteit.

Top 10 verwervingen 2010

	x€1.000
Zuidkust van Schouwen (Zld)	5.715
Vlijmens Ven (NB)	1.250
Peizermaden (Dr.)	1.200
Beeckesteijn (NH)	1.072
Nieuwkoopse Plassen (ZH)	939
Harderbos (Fl.)	887
Elshoutse Wielen (NB)	853
Maasvallei (Li.)	701
Maasuitwaerden (Gld en NB)	557
De Poel (Zld)	549

Klimaatverandering verandert natuurbeheer

Een verkennend onderzoek van Natuurmonumenten bracht de gevolgen van klimaatverandering tot 2050 in kaart. Vlinders en broedvogels krijgen het moeilijk door opschuivende klimaatzones. Beleidsmedewerker Harm Piek zei in dagblad Trouw: "Vooral duinen, kwelders, heideterreinen, moerassen, zoute getijdengebieden en rivieren krijgen het zwaar. De bestaande bedreigingen van verdroging, vermesting en versnippering worden versterkt door klimaatverandering." Dieren en planten die ten zuiden van Nederland voorkomen, vestigen zich binnen de landsgrenzen, en soorten die gedijen in koelere milieus, verdwijnen geleidelijk. Ook de waterhuishouding zal zich aanpassen. Rivier- en beekdalen overstroomden vaker en in de zomer verdrogen de hogere zandgronden. Sloten en boezems in polders worden vaker aangevuld met vervuild (voedselrijk) water. Als gevolg van zeespiegelstijging verdwijnen slikken, zandplaten en lage kwelders. Maaidata worden vervroegd doordat lente en zomer zich eerder aandienen. Piek: "Daar moet Natuurmonumenten in het natuurbeheer rekening mee houden. Om soorten de gelegenheid te geven te verhuizen, is het van groot belang versnippering van de natuur te voorkomen. De klimaatverandering maakt de voltooiing van de Ecologische Hoofdstructuur nog dringender. Als diersoorten niet weg kunnen uit natuurgebieden die ongeschikt worden, sterven ze daar uit. Ze moeten met opschuivende klimaatzones kunnen meebewegen."

Herinrichting maakt een gebied ook voor bezoekers een stuk aantrekkelijker. Inrichtingsprojecten nemen echter wel veel tijd in beslag. Het traject van bestemmingsplannen, subsidieaanvraag, vergunningen, ontheffingen en inspraak, gevolgd door grondverzet en veldwerk, duurt jaren.

Drie in het oog springende inrichtingsprojecten:

Aalkeetbuitenpolder (ZH)

In de Zuid-Hollandse Aalkeetbuitenpolder zijn herstelwerkzaamheden afgerond in een weidevogelgebied van 50 hectare. De waterstand is verhoogd na het plaatsen van dammen, duikers, een stuw en een zonnepomp. Verwacht wordt dat de weidevogelstand de komende jaren sterk verbetert.

Utopia (NH)

In 2010 is in het Texelse natuurgebied Utopia, ter hoogte van De Schorren, binnendijks grasland omgevormd tot brak grasland. Zo'n 18 hectare toplaag is afgegraven en er zijn plasdras-situaties gecreëerd. Dit is gunstig voor zoutminnende flora en kustbroedvogels. Ook gebruiken vogels het gebied nu als hoogwatervluchtplaats.

Noordpolder van Ossendrecht (NB)

In Noord-Brabant is de inrichting afgerond van het noordelijke deel van de Noordpolder van Ossendrecht. Er zijn gunstige condities gecreëerd voor het herstel en de ontwikkeling van kwelgebonden natuur. Op zo'n 27 hectare kunnen dotterbloemhooilanden en moeras ontstaan nu de voedselrijke toplaag is verwijderd en er meer (kwel)water wordt vastgehouden.

Natuurgebied Utopia, Texel.

Kleinere inrichtingsprojecten

Naast grotere inrichtingsprojecten zijn ook tal van kleinere inrichtingswerkzaamheden uitgevoerd, zoals in Laegieskamp (NH) waar blauwgrasland zich kan uitbreiden. Langs de Luttermolenbeek in Noordoost-Twente zijn gunstige voorwaarden geschapen voor schraalgraslanden. Ook zijn daar cultuurhistorische landschapselementen zoals een kruidenrijke graanakker en houtwallen hersteld.

2.3 Cultuurhistorie versterken

Natuurmonumenten stelt al enkele jaren extra geld beschikbaar voor restauratie van monumentale gebouwen en herstel van bijzondere landschapselementen. Ook maken we gebruik van de Instandhoudingssubsidies voor Rijksmonumenten. We werken jaarlijks aan periodiek en achterstallig onderhoud.

Restauratie en herbestemming historische gebouwen

Op 'natuureiland' Tiengemeten naderden we de eindfase van de restauratie en herbestemming van gebouwen. Tijdens de omvorming van agrarisch eiland tot natuureiland zijn voormalige boerderijen, schuren en de sluiswachterswoning behouden gebleven. Gebouwen kregen een nieuwe functie, variërend van groepsaccommodatie tot museum. Bovenop één van de ruïnes is voor bezoekers een uitzichtpunt gemaakt. Tijdens een persexkursie is journalisten getoond hoe oorspronkelijke cultuurhistorische elementen onderdeel zijn geworden van een verder natuurrijk landschap. Van de achttiende-eeuwse Zeeuwse tarweteelt in de Oude Polder tot de rietheuvelds in de nieuwe wildernis; overal is de geschiedenis van het eiland nog zichtbaar.

Tiengemeten

Tiengemeten; het laatste echte eiland van Zuid-West Nederland, vlakbij Rotterdam. Een bootreis verwijderd van het jachtige, moderne leven op de vaste wal. Wie de reis naar het eiland maakt, raakt onherroepelijk onder de indruk. Van de rust, de ruimte en de weidsheid.

Buitenplaatsen in oude glorie hersteld

Het Herstelplan 's-Gravelandse Buitenplaatsen was vorig jaar in volle gang. Bezoekers kunnen de fraaie rododendronvallei op landgoed Gooilust weer volop bewonderen. De tien 's-Gravelandse Buitenplaatsen worden jaarlijks bezocht door een half miljoen mensen. Om dit waardevolle cultuurhistorische landschap en de monumentale gebouwen te behouden is Natuurmonumenten in 2008 gestart met herstelwerk. Boswachter Johan van Galen Last: "Als we niets zouden doen, verdwijnt een belangrijk stuk cultuurhistorie en komen dieren en planten verder in de verdrukking. Op Gooilust is de rododendronvallei hersteld. Wie hier kort geleden rondliep, had geen idee hoe dit prachtige parkbos er oorspronkelijk uitzag. De unieke rododendronvallei met tachtig soorten rododendrons was vrijwel onzichtbaar door achterstallig onderhoud. De structuur van hellingen en kronkelpaden was overwoekerd door wildgroei en het was er onaangenaam donker." Boomverzorgers gingen zorgvuldig te werk om de unieke verzameling beuken, platanen, sparren, eiken en kastanjes te behouden. Zelfs enkele dode bomen staan nog overeind. Van Galen Last: "Spechten nestelen in dood hout en vleermuizen overwinteren in holle bomen. We hebben de gulden middenweg gezocht tussen herstel van het parkbos en het beschermen van soorten. Vorig jaar mei en juni stond de rododendronvallei weer prachtig in bloei." Het herstelplan wordt bekostigd met steun van sponsors, extra giften van leden en overheidssubsidie. Voor de werkzaamheden is zo'n vijftien jaar uitgetrokken.

Landgoed Gooilust

Op de landgoederen Boekesteyn, Schaep en Burgh en Gooilust in 's-Graveland zijn herstelwerkzaamheden uitgevoerd. Ook landgoed Rhederoord en jachtslot Mookerheide zijn onder handen genomen. Het koetshuis en de orangerie bij kasteel Hackfort werden verbouwd tot theehuis. De restauratie van boerderij Stadzigt bij het Naardermeer is voltooid. Het is nu een kantoor voor de beheereenheid Gooi en Vechtstreek. Afgelopen jaar is het atelier van kunstenaar en schrijver Rik Roland Holst (1868-1938) op Landgoed Oude Buisse Heide gerestaureerd. Dit bijzondere gebouw wordt als vakantiewoning verhuurd.

Er is onderzoek gedaan naar de cultuurhistorische waarden van boerderijcomplex De Visserij aan het Naardermeer, de boswachterswoning Kokkenberg in Rheden en boerderijcomplex Erve Markslag te Buursen. De onderzoeksrapportages dragen bij aan behoud van het oorspronkelijke in- en exterieur als Natuurmonumenten de gebouwen verhuurt of in erfpacht uit geeft. De fruitmuur van Haarzuilens is in ere hersteld en restauratiewerkzaamheden aan het imposante Fort Ellewoutsdijk waren in volle gang. Ook boerderij Middenduyn in Santpoort en de karakteristieke weidemolens bij Oudeschild op Texel kunnen weer jaren mee.

Landschapselementen

Het beheer en herstel van cultuurhistorisch waardevolle landschapselementen is gecontinueerd. Inventarisaties van landschapselementen zoals houtwallen, singels en boswallen zijn afgerond in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug en in het Dommeldal.

De inventarisaties vormen de komende jaren een vertrekpunt voor beheer- en herstelwerk.

Op landgoed Eerde zijn voor het tweede achtereenvolgende jaar werkzaamheden uitgevoerd.

Bijzondere waarnemingen in 2010

De Nederlandse biodiversiteit staat onder druk. Toch lukt het ook om met verstandig beheer zeldzame dieren en planten te behouden. Verdwenen soorten keren soms na jaren afwezigheid terug; tijdelijk als dwaalgast, of permanent omdat water en lucht schoner en natuurgebieden groter zijn geworden. Overzicht van bijzondere waarnemingen in 2010.

- **Rotskampoot:** nieuwe spinnensoort ontdekt in het Groote Meer (NB)
- **Zeearend:** paartje bouwde een nest in het Zwarte Meer (Fl.)
- **Tien boommarters:** in de Oostelijke Vechtplassen en in het Naardermeer (NH)
- **Otter:** de eerste in de Oostelijke Vechtplassen (NH)
- **Baardmannetje:** terug in de Zwaakse Weel (Zld)

Voor landschapsherstel in het Drentse De Klencke kreeg Natuurmonumenten van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap 'de Gouden Mispel'. Eerder kreeg Natuurmonumenten dezelfde prijs voor herstel van landschapselementen in Zuid-Limburg.

Gebouwen klimaatneutraal door energiebesparing

De vorig jaar aangestelde energiecoördinator initieerde tal van energiebesparende maatregelen. Zo zijn in Bezoekerscentrum Dwingelderveld dertig halogeenspots vervangen door LED-verlichting. Dit levert een besparing op van 1320 watt per uur. De investering is in anderhalf jaar terugverdiend. Tijdens de duurzame verbouwing van beheerkantoor Kempen en Midden-Limburg in Swartbroek zijn lichtkokers in het dak geplaatst voor gratis daglicht. De verwarming draait op een aardwarmtepomp. Zonnepanelen garanderen elektriciteit. Het beheerkantoor is een van onze meest energiezuinige gebouwen geworden.

De beheereenheid Zuidwest-Friesland kocht vorig jaar de eerste houtgestookte verwarmingsketel. De brandstof komt van de eigen terreinen. De nieuwe verwarming stoot zo'n negen ton broeikasgas per jaar minder uit. Veel winst is ook behaald door vervanging van de verwarmingsketel op het centraal kantoor in 's-Graveland.

2.4 Kostenbewust beheren

Kostenbewust en efficiënt beheren van natuur, gebouwen en landschapselementen is een belangrijk uitgangspunt voor Natuurmonumenten. Er zijn de afgelopen jaren tal van besparingsmaatregelen doorgevoerd. Door aangekondigde overheidsbezuinigingen zijn extra kostenbesparingen noodzakelijk, al zijn die niet eenvoudig te realiseren omdat we al jaren

↑ Bijzondere waarnemingen in 2010 vervolg

- **Keizersmantel:** gefotografeerd in het Leusveld (Gld)
- **Moerashertshooi:** gevonden in poelen in het Wooldse Veen (Gld)
- **Hoogveenglanslibel:** voor het eerst gezien in het Fochteloërveen (Fr.)
- **Wild kattenkruid:** gezien in de Scheelhoek (ZH)
- **Klokjesgentiaan:** nieuw in het veen van Velhorst (Gld)
- **Rotskruiper:** trok veel bekijks bij de Sint-Pietersberg (Li.)
- **Kort schorssteeltje:** uiterst zeldzaam, ontdekt in Bantam (NH)
- **Watersnippen:** in Eemland (Ut.)
- **Hondskruid en bijenorchis:** orchideeën gezien in Neeltje Jans (Zld)
- **Zwart weeskind:** in de Zeepeduinen (Zld)

kostenbewust beheren. Er zit nog wel rek in de onderhoudsintensiteit. Nu zorgen we eens in de vijf jaar voor groot onderhoud; om de kosten te drukken wordt nu gedacht aan eens in de acht jaar. Dat heeft uiteraard wel consequenties voor de natuurkwaliteit en voor de onderhoudsstaat van gebouwen.

Naast het afwegen van bezuinigingsmaatregelen is ook onderzocht hoe we meer geld kunnen verdienen. Dat kan bijvoorbeeld door middel van verkoop van vlees, graan, hout en biomassa. Ook is het mogelijk aan bepaalde recreatieve activiteiten een (ander) prijskaartje te hangen. Bij alle besparings- en verdienmodellen is ons uitgangspunt dat onze langetermijndoelen (behoud en goed beheer van onze natuurgebieden en gebouwen) overeind blijven.

Verkregen beheersubsidies in 2010

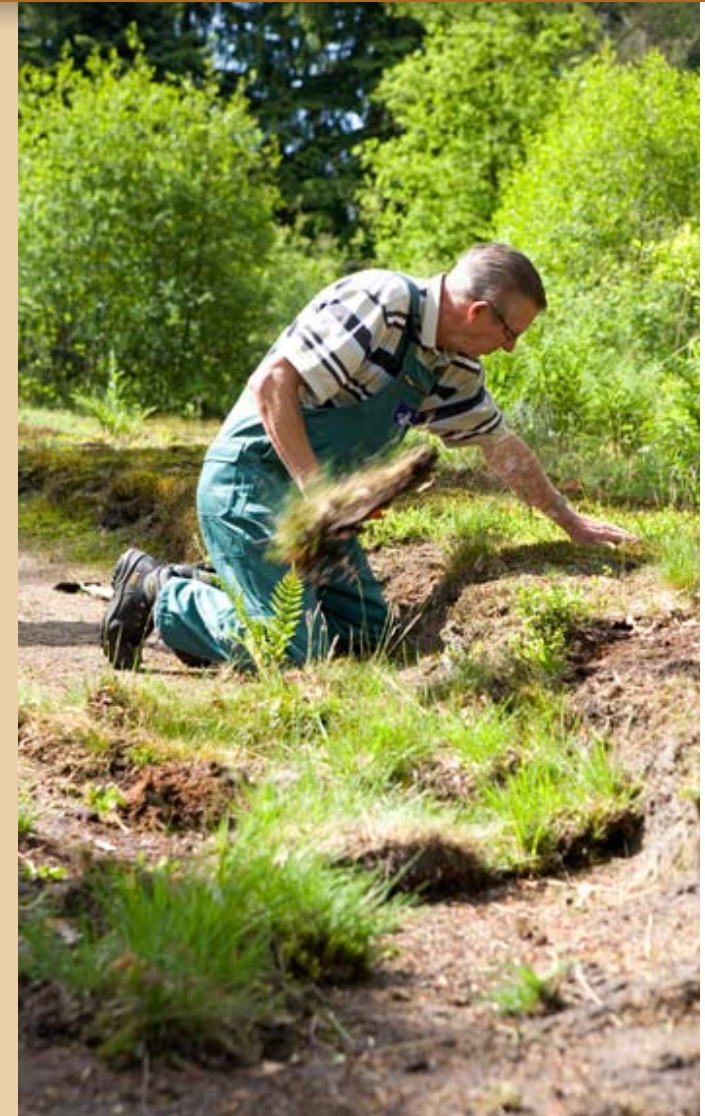
De beheersubsidies voor 2010 bleven ongeveer op het peil van 2009 (11,2 miljoen euro), doordat de invoering van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) door de provincies met een jaar is uitgesteld. De reden hiervan is een vertraagde goedkeuringsprocedure bij de Europese Commissie. De provincies benutten de tijd om de natuurbeheerplannen op punten te verbeteren. De beheerplannen zijn de basis voor nieuwe subsidieaanvragen. Eind 2010 heeft Natuurmonumenten voor al haar gebieden SNL-subsidieaanvragen ingediend bij de twaalf provincies. Deze aanvraag is aanzienlijk hoger dan voorgaande jaren, het is nog niet zeker of dit geheel zal worden gehonoreerd.

↑ Bijzondere waarnemingen in 2010 vervolg

- **Ree:** voor het eerst gezien in de Nieuwkoopse Plassen (ZH)
- **Lepelaar:** voor het eerst drie broedparen op Griend (Fr.)
- **Das:** op landgoed Coelhorst (Ut.)
- **Knoflookpad:** in het Hoge Land van Vollenhove (Ov.).
- **Grote glimworm:** gezien in Nationaal Park Zuid-Kennemerland (NH)
- **Dwergspitsmuis:** voor het eerst gezien op eiland Tiengemetten (ZH)
- **Nachtzwaluw:** drie broedpaartjes op de Brunsummerheide (Li.).

Besteding en financiering beheerprojecten in 2010

Top 10 beheer- en inrichtingsprojecten in 2010	x€1.000
Herstel achterstallig onderhoud gebouwen	2.724
Groene Poort buitenruimte	810
Vegetatieherstel Punt van Voorne	665
Oevers, <u>petgaten</u> en <u>drijftillen</u> De Wieden	609
Restauratie Fort Ellewoutsdijk	597
Herstel 's-Gravelandse Buitenplaatsen	496
Inrichting Sint-Pietersberg	472
Natuurontwikkeling Utopia Texel	458
Herstel landgoed Eerde	332
Nuon investerings- en onderhoudsprojecten	323
Financiering beheerprojecten in 2010 (17,6 miljoen)	x€1.000
Overheidssubsidies	10.073
Bestemde giften, erfstellingen, sponsoring	1.645
Acties met derden (vnl. Nationale Postcode Loterij)	608
Uit bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen	762
Uit overige middelen	4.528
	17.616

2.5 Hoge natuurkwaliteit behouden

Het behoud van kwetsbare dieren en planten en het vergroten van de soortenrijkdom zijn de basis van ons beheerwerk. Met maaien en afvoeren, plaggen, uitdunnen en begrazen kunnen we natuurwaarden behouden en verhogen. Trendontwikkelingen in flora en fauna volgen we op de voet door met beheermedewerkers en vrijwilligers planten- en diersoorten te inventariseren. Aanvullend specialistisch onderzoek besteden we soms uit. Gegevens slaan we op in onze natuurdatabank. Die bevat ruim twee miljoen flora- en faunawaarnemingen. Voor analyse wisselen we gegevens uit met de Gegevensautoriteit Natuur (GaN). Ook is er overleg met de collega-terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer en De 12Landschappen, de provincies, de Vlinderstichting en Sovon.

In 2010 zijn in samenwerking met de Stichting VeldOnderzoek Flora en Fauna deskundige vrijwilligers geworven voor inventarisatieonderzoek. Voor de beheereenheid Utrecht leverde dit acht kundige natuurliefhebbers op die kleine zoogdieren en vleermuizen onder de loep nemen. Verder is meegewerkt aan het opzetten van een website van LNV, waarop terreinbeheerders kennis uitwisselen.

Grote thema's die onze medewerkers in 2010 bezighielden waren discussies over ganzen, bijvoeren en akkervogels.

Veldleeuwerik

Ganzen

Het aantal doortrekkende en overwinterende ganzen is de afgelopen decennia sterk toegenomen. Ook het aantal ganzen dat hier broedt en blijft, neemt toe. Ganzen zorgen voor economische en soms ook voor ecologische schade in landbouw- en natuurgebieden. Om tot goed beheer van ganzenpopulaties te komen, werken we met andere terreinbeherende organisaties aan een gezamenlijke toekomstvisie, die in 2011 verschijnt.

Bijvoeren

Alleen als runderen, schapen en paarden sterk in conditie achteruitgaan, voert Natuurmonumenten bij. In de late winter van 2010 is in een aantal gebieden hooi verstrekt en zijn waterbronnen aangebracht. In de media ontstond discussie over het wel of niet bijvoeren van de Schotse hooglanders in Nationaal Park Veluwezoom. Hoewel de runderen vermagerden, overleefden nagenoeg alle beesten de winter. De Veterinaire Begeleidingscommissie voor dit gebied adviseerde niet bij te voeren. Slechts enkele verzwakte runderen zijn afgeschoten.

Themadag akkervogels

Het gaat slecht met de akkervogels in Nederland. Ooit veelvoorkomende soorten zoals veldleeuwerik, geelgors en patrijs nemen in aantal af. Natuurmonumenten organiseerde samen met Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer en De12Landschappen vier themadagen om te achterhalen welk type beheer gunstig is voor hier broedende of overwinterende akkervogels. Enkele deelnemers startten met steun van Vogelbescherming projecten voor behoud van akkervogels.

Vastgestelde kwaliteitstoetsen in 2010

Groningen, Friesland en Drenthe

- Friese Veen
- Dal van de Ruiten A
- Hoeksmeer
- Tinallinge
- Lionserpolder
- Skrins
- Skrok
- Leggelderveld
- Mantingerveld

Overijssel en Flevoland

- Rechterense Veld
- Buurserzand
- Nationaal Park Weerribben-Wieden

Natuurkwaliteit getoetst in de gebieden

Natuurmonumenten voert kwaliteitstoetsen uit om ontwikkelingen in natuurgebieden te volgen. We analyseren of de beheerdoelstellingen zijn gehaald en concluderen of verbeteringen nodig zijn. Soms stellen we de doelstellingen bij. Ook in 2010 toetsten we de natuurkwaliteit, onder meer in de onderstaande gebieden.

Hoeksmeer en Tinallinge (Gr.)

Hoeksmeer en Tinallinge zijn weidevogelgebieden. Samen met agrarische natuurverenigingen proberen we hier grutto's en andere weidevogels te behouden. In Hoeksmeer is de verruiging van een aantal percelen verminderd. Uit een kwaliteitstoets blijkt dat een groter deel nu geschikt is voor weidevogels.

Lionserpolder (Fr.)

De Lionserpolder ligt vlakbij Leeuwarden. Dit weidevogelgebied van 154 hectare heeft een hoge landschappelijke en cultuurhistorische waarde. Onderzoek toont aan dat de grutto het ook hier moeilijk heeft. Om toekomstkansen te scheppen is er nauwe samenwerking met de natuurcoöperatie Baarderadeel. Als het meezit, zorgen we straks samen voor een weidevogelgebied van ruim 400 hectare waar de grutto kans krijgt zich te herstellen.

Friese Veen (Dr.)

Het Friese Veen heeft zich ontwikkeld tot een geliefd wandelgebied. Bij de inrichting van Polder Camphuis tot moerasgebied is door de aanleg van een wandelpad een aantrekkelijk

Vastgestelde kwaliteitstoetsen in 2010 vervolg

Gelderland

- Larense Broek
- Bevermeer
- Nationaal Park Veluwezoom
- Wolfheze
- Dorth
- Esveldsbos

Noord-Holland

- Gooi en Vechtstreek: diverse gebieden

Utrecht

- Coelhorst

ommetje mogelijk. Met hulp van vrijwilligers die broedvlotjes uitleggen, is de visdief behouden in dit gebied. De waterkwaliteit van de plas is onverminderd slecht en sanering van de vervuilde waterbodem is dringend nodig om natuurdoelen te realiseren.

Landgoederen Oldenzaal (Ov.)

Uit een kwaliteitstoets blijkt dat voormalige productiebossen op Twentse landgoederen structuurrijker zijn geworden. Bijzondere bosplanten, das en havik en een zeldzame boomkruiper zijn behouden, leefgebieden van de kamsalamander zijn onderling verbonden. Verdroging en isolatie zijn nog een knelpunt. Zo is voor geïsoleerde heiderestanten verbinding en vernatting gewenst. Ook zijn landbouwakkers en graslanden verworven voor natuurherstel.

Nationaal Park Weerribben-Wieden (Ov.)

Nationaal Park Weerribben-Wieden is met zijn soortenrijke natte natuur een natuurgebied met internationale allure. Europees natuurbeleid en daaraan gekoppelde LIFE-subsidies stimuleren het natuurherstel in dit prachtige gebied. Natuurmonumenten nam vorig jaar deel aan een groot onderzoek naar de waterkwaliteit en een proef met natuurlijker peilbeheer. Ook wordt er geëxperimenteerd met beheervisserij.

Landgoed Dorth (Gld)

Landgoed Dorth is met bijbehorende gebouwen een cultuurhistorische en ecologische parel. Het aantal kleine ijsvogelvlinders groeit en er is een bijzonder hooiland met gevlekte orchis, kale vrouwenmantel en goudhaver. De omvorming van naaldbos naar lindewoud

Vastgestelde kwaliteitstoetsen in 2010 vervolg

Zuid-Holland en Zeeland

- Bovenlanden Kromme Mijdrecht
- Kwistenburg
- Middelplaten
- Schenge
- Slot Haamstede
- Scheelhoek
- Kop van Goeree

Noord-Brabant en Limburg

- Langenboomse Bossen
- Molenheide
- Huis ter Heide
- Plateaux
- De Maaij

wordt voortvarend opgepakt. Aandachtspunten zijn het achterstallig onderhoud van cultuur-historische elementen en het grondgebruik van akkers en graslanden.

Naardermeer en 's-Gravelandse Buitenplaatsen (NH)

Rondom het Naardermeer verruigen voormalige graslanden door natuurlijke begrazing. Het aantal planten-, insecten- en vogelsoorten is hierdoor toegenomen. Op de buitenplaatsen moet de begrazingsdruk op sommige terreinen omlaag. Bramenstruiken woekeren en worden gemaaid.

Coelhorst (Ut.)

Het kleinschalige kampenlandschap van Coelhorst is door verstandig beheer nog intact. Het realiseren van dotterbloemgraslanden is vertraagd door verdroging en intensief gebruik van landbouwgronden. Een geplande dijkversterking langs de Eem biedt kansen. In harmonie met kwetsbare natuur wil Natuurmonumenten recreatievoorzieningen opwaarderen. Zo willen we rekening houden met de das die sinds kort terug is in het kampenlandschap.

Scheelhoek en Kop van Goeree (ZH)

In het uitgestrekte rietland op Scheelhoek broeden zangvogels zoals de blauwborst en de cetti's zanger. Op de eilanden in het Haringvliet broeden kustvogels zoals grote sterns. Het broedsucces neemt af door toenemende begroeiing. Een experiment met strooizout zorgde voor afnemende begroeiing en krijgt een vervolg. Ook het gefaseerd maaien van rietland in het Kiekgat en de herinrichting van het Waternest leverde natuurwinst op.

Slot Haamstede (Zld)

Door jarenlange begrazing met pony's is de verruiging rond Slot Haamstede succesvol teruggedrongen. De vegetatie is structuurrijker geworden. Groeiplaatsen van karakteristieke plantensoorten in de duinvalleien zijn verdubbeld. Om de natuur nieuwe impulsen te geven volgt de komende jaren een natuurherstelproject in het open duin en de vochtige duinvalleien.

Molenheide en Langenboomse Bossen (NB)

Verwijdering van de grote vervuilende kippenfarm in Molenheide en daaropvolgende natuurontwikkeling waren succesvolle ingrepen. Er ontwikkelt zich heide met moeraswolfsklauw. Blauwvleugelsprinkhaan, boomleeuwerik, kleine plevier en roodborsttapuit zijn opvallende bewoners. Spontane boomopslag blijft een aandachtspunt. We blijven bos omvormen en bosranden beheren en continueren de participatie in regionale overleggen. Het aantal vrijwilligers dat een bijdrage levert, is gestegen.

Huis ter Heide (NB)

Landgoed Huis ter Heide bestaat voor de helft uit naaldbos en voor de andere helft uit vennen, graslanden en akkers. Voor het project Lobelia is 150 hectare landbouwgrond omgevormd tot vennen en natte en vochtige laagten. Na sanering van het Leikeven zijn witte waterranonkel, waterlobelia, vetblad en heidekartelblad teruggekeerd. Ook heikikker, vinpoot- en kamsalamander en diverse soorten vlinders zijn in aantal toegenomen.

Kamsalamander

Landelijke beheerevaluaties

In 2010 verzorgde de afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer naast gebiedsevaluaties ook landelijke beheer- en beleidsevaluaties. Op het programma stonden onder meer het beheer van hoogvenen en het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen.

Evaluatie beheer hoogvenen

Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Landschap Overijssel en het ministerie van Defensie beheren hoogvenen en hebben samen hun herstelbeheer geëvalueerd. In de meeste hoogvenen zijn de laatste decennia ingrijpende en kostbare herstelmaatregelen uitgevoerd. Om de waterhuishouding te verbeteren zijn veel dammen en stuwen geplaatst. Die maatregelen zorgden voor een aanzienlijke kwaliteitsverbetering. De voor hoogveen zo belangrijke moslaag is sterk toegenomen. Overal waar de verdroging is opgelost, veert de natuur op. Perspectief voor verder herstel is aanwezig als op korte termijn de resterende verdroging en de stikstofdepositie in hoogvenen worden aangepakt.

Gebruik chemische bestrijdingsmiddelen

Chemische bestrijdingsmiddelen worden door Natuurmonumenten in principe niet gebruikt. Alleen voor de bestrijding van Amerikaanse vogelkers gebruiken we in bossen het onkruidbestrijdingsmiddel Roundup. In het bescheiden gebruik is geen dalende tendens meer zichtbaar omdat Amerikaanse vogelkers in een aantal gebieden nog niet volledig onder controle is. Buiten de bossen gebruiken onze pachters chemische bestrijdingsmiddelen ter bestrijding van haagwinde in rietlanden. Het gebruik is de laatste jaren stabiel. In twee gebieden zijn

Nieuwe recreatievoorzieningen

Natuurmonumenten zorgde in zes regio's voor tal van nieuwe recreatievoorzieningen. De 'oogst' van 2010.

Groningen, Friesland en Drenthe. In Kardingse is voor kinderen een plukbos aangelegd met fruitbomen. De kiosk op landgoed De Braak is gerestaureerd en krijgt mogelijk zijn oude functie terug.

Overijssel en Flevoland. In Nationaal Park Weerribben-Wieden is de nieuwe vogelkijkhut Wiedekiek geopend.

Gelderland. In de Leuvenumse Bossen zijn enkele ruiterroutes aangepast. Bij Bezoekerscentrum Veluwezoom is met Menzis een speelvoorziening aangelegd. Het Deelerwoud is een nieuwe wandelroute rijker.

experimenteel bestrijdingsmiddelen gebruikt voor de bestrijding van Japanse duizendknoop. Het experiment krijgt geen vervolg.

2.6 Recreatievoorzieningen verbeteren

De natuurbeheerders van Natuurmonumenten zijn niet uitsluitend druk met maaien, plaggen, baggeren en het evalueren van natuurbeheer. Ze maken natuurgebieden ook toegankelijk met fiets- en wandelpaden, kanoroutes, picknicktafels en uitkijkpunten. Medewerkers in onze bezoekerscentra geven voorlichting en onze boswachters verzorgen excursies. In 2010 is weer volop gewerkt aan nieuwe recreatievoorzieningen.

Vernieuwing recreatiekaarten

Dit jaar is gestart met de vernieuwing van de recreatiekaarten. De nieuwe kaarten zijn gebruiksvriendelijker en aangepast aan de nieuwe huisstijl. Alle gebieden met een bezoekerscentrum zijn voorzien van nieuwe kaarten. Ook de recreatiekaarten van Nationaal Park Zuid-Kennemerland en Voornes Duin/Duinen van Goeree zijn gemoderniseerd. De komende jaren volgen onder meer Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen en Leuvenumse Bossen.

Recreatietypenkaarten

Natuurgebieden worden ingedeeld in beheertypen gebaseerd op natuurinformatie. Ook voor recreatie is een typesysteem ontwikkeld. Dit systeem is gebaseerd op de openstelling en het inrichtingsniveau van een gebied. Er zijn vijf verschillende recreatietypen onderscheiden.

Nieuwe recreatievoorzieningen vervolg

Noord-Holland en Utrecht. In Eemland is een nieuwe wandelroute gemaakt; bij het Eemmeer is een vogelkijkhut geplaatst. Op de 's-Gravelandse Buitenplaatsen zijn vier nieuwe wandelroutes in gebruik genomen. De entree, paden en bebording rond Stadzicht Naardermeer zijn gerealiseerd. Het wandelrondje Ankeveense Plassen heeft wegwijzers en de informatiepanelen rond de Vechtplassen zijn vernieuwd. Er is een tweede vogelkijkhut in het Zwanenwater gekomen. Haarzuilens heeft een educatieve fruitroute in de nieuwe hoogstamboomgaard.

Door de beheerteams is per natuurgebied aangegeven hoe een natuurgebied is opengesteld en hoeveel kilometer wandel-, fiets-, ruiter- of mountainbikepad er is. Ook is uitgezocht hoeveel informatiepanelen, torens, uitzichtpunten en excursies er zijn. Aan de hand van die informatie is duidelijk welk recreatietype een gebied krijgt. In 2011 zullen alle gebieden zijn voorzien van een recreatietype.

Recreatieonderzoek Mookerheide en Sint-Jansberg

Natuurmonumenten wil een scherper beeld krijgen van de mensen die natuurgebieden bezoeken. In de natuurgebieden Mookerheide en Sint-Jansberg is daarom een recreatieonderzoek uitgevoerd. Hieruit bleek dat het aantal bezoekers in 2010 nauwelijks afwijkt van de bezoekersaantallen in 1998. Wel nam het aantal mountainbikers sterk toe. Zo'n 95 procent van de ondervraagden was tevreden over het bezoek. Al gaven wandelaars aan dat ze last hebben van mountainbikers en mountainbikers van wandelaars.

Ecoducten ook voor recreanten

Na het kabinetsbesluit om ecoducten versneld aan te leggen was er in Tweede Kamer discussie over de vraag of naast dieren ook recreanten gebruik mogen maken van deze natuurverbindingen. Ecoducten bieden in de eerste plaats verbeterde overlevingskansen voor beschermde dieren. Toch vindt Natuurmonumenten dat 'recreatief medegebruik' mogelijk moet zijn als binnen een afstand van twee kilometer geen doorsteekmogelijkheden zijn voor wandelaars en binnen zes kilometer voor fietsers. Wandel- en fietspaden over ecoducten moeten vervolgens wel aansluiten op bestaande recreatieroutes.

↑ Nieuwe recreatievoorzieningen vervolg

Zuid-Holland en Zeeland. Op de plumpe toren in natuurgebied Zuidkust van Schouwen geeft een verrijdbare verrekijker sinds vorig jaar 360° zicht.

Noord-Brabant en Limburg. Bezoekers kunnen natuurgebied Kampina nu ontdekken met een portable boswachter, die ook via internet is te downloaden. Op Huis ter Heide zijn een vlonderpad, twee uitkijkpunten, nieuwe routes en een aantal bankjes in gebruik genomen. De Noordpolder van Ossendrecht is verrijkt met een uitkijkpunt met panorama-tafel en een verrekijker. Sint-Jansberg heeft met Rondje Milsbeek een nieuwe wandelroute en een picknickplek langs de route. Ook zijn vier wandelfolders

2.7 Beheren in de toekomst

Ondanks maatschappelijke en financiële tegenwind blijft Natuurmonumenten streven naar hoogwaardig kwalitatief beheer van natuur, cultuurhistorische landschappen en bijbehorende gebouwen. Om dat voor elkaar te krijgen zal onze manier van werken de komende jaren veranderen. Er wordt noodgedwongen getemporeerd met het verwerven van nieuwe gronden, maar onze doelstelling bij te dragen aan de realisering van de Ecologische Hoofdstructuur blijft overeind. Grote, aaneengesloten natuurgebieden zijn hard nodig om kwetsbare soorten overlevingskansen te bieden, vooral nu klimaatverandering zorgt voor het opschuiven van klimaatzones.

In 2011 start de overgang naar het geautomatiseerde SNL-systeem dat onder andere is ingericht op onze beheervergoedingen en de bijbehorende certificering. Er wordt hierbij samengewerkt met Staatsbosbeheer, Provinciale Landschappen en een aantal Britse natuurbeheerders. Ook is er aandacht voor het delen van kennis over recreatie en beheerevaluaties. Met kenniscirkels, themadagen en digitale uitwisselingprogramma's kunnen boswachters hun kennis straks eenvoudiger bijspijkeren en ervaringen delen.

Nieuwe recreatievoorzieningen vervolg

van Sint-Jansberg uitgebracht. Rond de Molenplas is een rondwandeling aangelegd met *stepping stones* om de plas over te steken. In natuurpark Roode Beek bij Schinveld is een bezoekerscentrum gerealiseerd. Bezoekerscentrum Brunssummerheide is gestart met de aanleg van een avonturenbos. Op de Sint-Pietersberg zijn vier banken, een uitkijkplatform en een informatiepaneel geplaatst. Ook is een parkeerplaats aangelegd.

“Landgoed veiliggesteld zonder cent subsidie”

Landgoed Visdonk, aan de rand van Roosendaal, is een belangrijke groene schakel in de grensregio. Rentmeester Lars Koreman was nauw betrokken bij de overdracht aan Natuurmonumenten en de Maatschappij van Welstand.

“Met bijbehorende landbouwgronden is landgoed Visdonk ruim 300 hectare groot. Voor de overdracht had de gemeente Roosendaal een bedrag in gedachten dat Natuurmonumenten nooit alleen kon opbrengen. Toch wilden we het landgoed graag verwerven en als geheel in stand houden. Het bestaat uit natte heide en fraaie landgoedbossen en is daarmee aantrekkelijk voor mensen die dichtbij de stad willen recreëren. Ik heb contacten in mijn netwerk aangesproken en kwam uit bij de Maatschappij van Welstand, een organisatie

met agrarische wortels, die wel voelde voor gemeenschappelijke aankoop. De Maatschappij tekende voor overname van 200 hectare landbouwgrond, met bijbehorende boerderijen. Natuurmonumenten verwierf natte heide, bossen en lanen. Wij kunnen ons nu concentreren op waar we goed in zijn dankzij ervaring met vergelijkbare West-Brabantse landgoederen zoals Wallsteijn.

Als kopers onderschrijven we de landgoedvisie van de gemeente Roosendaal. Over vijftien jaar zijn de natuur en de oude landgoedstructuur hersteld, is er nog volop landbouw rondom, zijn er recreatieve beleefroutes en een theehuis annex centrum voor natuureducatie. Met deze samenwerking zijn we de tijd vooruit. Er is hier cultuurhistorisch erfgoed veiliggesteld zonder een cent subsidie.”

3 Beïnvloeden Natuurbeleid blijvend agenderen

In 2010 lag de natuur onder vuur. Het nieuwe kabinet kondigde aan de Ecologische Hoofdstructuur in vergaande mate te willen beperken. Natuurmonumenten probeerde dit onverstandige beleid van tafel te krijgen. Er werd koortsachtig overlegd en gedebatteerd met vertegenwoordigers van het Rijk, de provincies en de Europese Unie.

De prioriteiten van Natuurmonumenten zijn het realiseren van robuuste natuurverbindingen, het verbeteren van de natuurkwaliteit en realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur - het landelijke netwerk van aaneengesloten natuurgebieden. Dat was zo voordat het nieuwe kabinet aantrad en verandert ook de komende jaren niet. Toch is investeren in de natuur minder vanzelfsprekend geworden voor politieke partijen die vorig jaar de wind in de rug hadden. Het nieuwe kabinet stond voor de taak omvangrijke bezuinigingen door te voeren. De natuur moest vervolgens disproportioneel inleveren, en beoogd wordt om in 2018 een punt achter de EHS te zetten. Voor de medewerkers van de afdeling Extern Beleid was het een stormachtig jaar.

3.1 Natuur vergroten en verbinden, juist nu

Het afronden van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is van cruciaal belang voor dieren en planten. Kwetsbare soorten verdwijnen in rap tempo door vermesting, verzuring en verdroging van natuur. Door verstedelijking, nieuwe bedrijfsterreinen en de aanleg van nieuwe infrastructuur raakt de nog overgebleven natuur verder in de verdrukking. Ook klimaatverandering heeft nadelige gevolgen. Soorten moeten zich door opschuivende klimaatzones via ecologische verbindingen kunnen verplaatsen, maar die ontbreken juist. Meer natuur is niet alleen gunstig voor dieren en planten. Ook mensen profiteren van groen dicht bij huis. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat mensen gezonder zijn als ze in een groene omgeving leven. Natuur in de buurt biedt ruimte voor ontspanning en recreatie en geeft kinderen speelgelegenheid.

Regeerakkoord desastreus voor de natuur

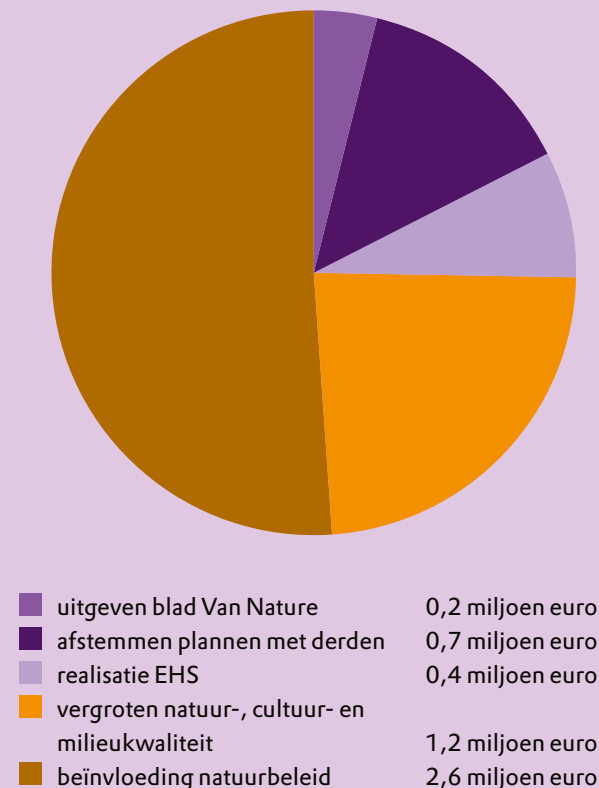
Na de val van het vorige kabinet kwam de EHS zwaar onder druk te staan. Over de vraag hoe het verder moet met het vergroten en verbinden van natuurgebieden bestonden in 2010 fikse meningsverschillen tussen politieke partijen. Het nieuwe kabinet maakte snel duidelijk dat het bescheidener natuurambities heeft. Het kabinet besloot structureel circa 310 miljoen euro per jaar te bezuinigen op natuur en landschap. Dit betekent dat er de komende jaren tot zestig procent bezuinigd wordt op de natuur. Onder het mom van herijking wil het kabinet de aanleg van robuuste verbindingzones en van extra natuur bij de stad volledig schrappen. En in 2018 wil het kabinet stoppen met verdere realisatie van de EHS.

“Met dit regeerakkoord wordt het natuurbeleid afgebroken. Het is desastreus voor de natuur”, reageerde algemeen directeur Jan Jaap de Graeff van Natuurmonumenten. Hij liet ook weten dat Natuurmonumenten er begrip voor heeft dat ook natuur moet bijdragen aan bezuinigingen, maar benadrukte tevens dat wat is opgebouwd in jaren, niet zomaar mag worden afgebroken. Natuurmonumenten liet in 2010 geen gelegenheid onbenut te bepleiten dat de EHS en het aanleggen van natuurverbindingen overeind moeten blijven.

Verkiezingsdebat in Den Haag

Tijdens het verkiezingsdebat dat volgde op de boekpublicatie, hekelde directeur Jan Jaap de Graeff het vergroten van tegenstellingen tussen natuurorganisaties, boeren en particulieren. Hij riep op tot eensgezindheid: “Stop het heilloze debat over wie wat beter doet. Zorg ervoor dat we vooruitkomen met de Ecologische Hoofdstructuur. We hebben nog genoeg te doen.” Nationaal Groenfonds-voorzitter Pieter van Vollenhoven zei dat het verschuiven van de

Beïnvloeden (2010): 5,1 miljoen

aanvankelijke opleverdatum van de EHS van 2018 naar 2023 genoeg ruimte biedt om mogelijke bezuinigingen te realiseren. Later zei Van Vollenhoven: "De EHS niet afronden zou een historische vergissing zijn."

Meer natuur stimuleert economische groei

Natuurmonumenten ondersteunde de standpunten van het Nationaal Groenfonds. De EHS voortijdig stoppen betekent dat de investeringen en inspanningen in de afgelopen twintig jaar onvoldoende bijdragen aan duurzaam natuurherstel in Nederland. Ons land zal dan bovendien haar internationale afspraken over natuurherstel niet nakomen en recreatiemogelijkheden blijven onder de maat. Ook zou de natuur onvoldoende worden benut als klimaatbuffer. De EHS afblazen zou ook regionale economieën schaden; het is steeds duidelijker dat beschermde natuur toerisme en recreatie sterk bevorderen.

Vitaal Platteland

Samen met andere organisaties voerden we de druk verder op. In het manifest Vitaal Platteland werd onder meer gepleit voor betere toegankelijkheid van het platteland, uitvoering van de EHS en Natura 2000 en het verbinden van stad en platteland via groene gebieden. Het manifest werd ondertekend door Natuurmonumenten, de ANWB, de Federatie Particulier Grondbezit, De12Landschappen, de land- en tuinbouworganisatie LTO, Natuurlijk Platteland Nederland, de RECRON en Staatsbosbeheer.

↑ Beïnvloeden (2010): 5,1 miljoen
vervolg

Beleid beïnvloeden kost geld

Natuurmonumenten maakt kosten om de besluitvorming van overheden te beïnvloeden. Landelijk richt onze beleidsbeïnvloeding zich op de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en het algemene natuur- en landschapsbeleid. In de regio richt de lobby zich op onderwerpen die spelen in en rond de terreinen van Natuurmonumenten.

Volop media-aandacht in 2010

Media zijn de belangrijkste informatiebron voor meningsvorming in het publieke en politieke debat. In 2010 wisten onze persvoorlichters herhaaldelijk de aandacht te trekken van landelijke en regionale kranten, radio, televisie en digitale nieuwsbronnen.

Excursie grote grazers In januari brak de discussie los of grote grazers in natuurgebieden wel of niet moeten worden bijgevoerd. In Nationaal Park Veluwezoom organiseerde Natuurmonumenten voor journalisten een rondleiding. Ze gingen op pad met de kuddebeheerder en de dierenarts die toonden hoe we de dieren volgen en op basis van welke criteria zieke of verzwakte grazers worden afgeschoten.

Recreatieplannen Sint-Pietersberg De media kregen een rondleiding op de Sint-Pietersberg, waar cementfabriek ENCI de eerste delen van de groeve aan Natuurmonumenten heeft overgedragen. De toekomstplannen voor de groeve, met veel mogelijkheden voor recreatie, kwamen uitgebreid aan de orde.

Nieuwe natuur De oplevering van Plan Lobelia bij natuurgebied Huis ter Heide (Noord-Brabant) was een prima gelegenheid om te laten zien hoe Natuurmonumenten in tien jaar tijd topnatuur heeft hersteld op een plek waar 300 hectare landbouwgebied lag. In juni namen journalisten een kijkje in het Zuid-Hollandse natuurgebied de Groene Jonker, waar in een voormalige landbouwpolder een waterrijk natuurgebied is ontstaan.

Boek over het succes van de EHS

Ruim voor de verkiezingen verscheen het boek 'Publiek Geheim, het succes van de EHS', dat werd uitgegeven door het Nationaal Groenfonds, een organisatie die namens de overheid subsidies voor natuuraankopen verdeelt. Het boek toont opzienbarende resultaten van twintig jaar eensgezind werken aan een robuust landelijk natuurnetwerk. Natuurmonumenten verleende zowel inhoudelijk als organisatorisch een belangrijke bijdrage aan dit boek.

Verkiezing Groenste politicus

Met de bekendmaking van de Groenste Politicus zet Natuurmonumenten jaarlijks politici in het zonnetje. In 2010 ging de prijs naar Esther Ouwehand (Partij voor de Dieren), een bevlogen natuur- en landschapsbeschermster. Kenmerkend voor Ouwehand zijn haar heldere boodschappen en vastberadenheid in het politieke debat. De verkiezing tot groenste politicus vond op 16 juni plaats in Den Haag. Het is de derde keer dat Natuurmonumenten het groenste Kamerlid aanwijst. In 2008 viel die eer te beurt aan Hugo Polderman (SP), in 2009 Lutz Jacobi (PvdA). Natuurmonumenten wil met deze verkiezing aandacht vragen voor natuur en landschap in de politiek. In het tijdschrift Van Nature kwam Ouwehand uitgebreid aan het woord. Ze reageerde er onder meer op de polarisering rond natuur. "Er worden allerlei trucjes toegepast," zei ze, "om natuur weg te zetten als hobby, als vijand van de vooruitgang en van de ondernemer. Het is één grote hetze. Dus natuurorganisaties: houd de rug recht. En overheid: we hebben afspraken gemaakt, dus houd je eraan." Gevraagd naar de betekenis van natuur antwoordde ze: "Ik zie de natuur als basis van alles. We moeten ons ten diepste realiseren dat we zonder natuur nooit zouden kunnen leven, we moeten er een buitengewone waarde aan toekennen. Kijk alleen maar naar de energie die je krijgt van een boswandeling."

Voor de verkiezing van de groenste politicus neemt Natuurmonumenten alle woordvoerders 'Natuur' in de Tweede Kamer onder de loep. Belangrijke criteria zijn inzet, voorbereiding van het debat, en het aantal ingediende moties en amendementen dat positief uitpakt voor de natuur.

Esther Ouwehand

Variant Blankenburgtunnel In oktober bracht algemeen directeur Jan Jaap de Graeff met journalisten een bezoek aan de Aalkeetbuitenpolder bij Vlaardingen. Natuurmonumenten nam daar publiekelijk stelling tegen de aanleg van de Blankenburgtunnel, die de laatste open stukken in Midden-Delfland opslokt. Natuurmonumenten pleitte voor een westelijke tunnelvariant.

Protestactie Binnenhof Boswachters van Natuurmonumenten ontkleedden zich in december op het Plein in Den Haag tot op hun hemd om te protesteren tegen de forse bezuinigingsplannen van het kabinet-Rutte. Dat leverde in kranten en op radio en televisie veel publiciteit op.

3.2 Een goede waterhuishouding in natuurgebieden

Onnatuurlijk waterbeheer veroorzaakt grote problemen in natuurgebieden. Zo is veel water verontreinigd door landbouw en industrie; waterdieren gaan hierdoor op de vlucht en kwetsbare waterplanten krijgen geen kans. Ook treedt verdroging op doordat regen- en smeltwater te snel worden afgevoerd; kikkers, salamanders en orchideeën hebben het hierdoor onnodig moeilijk. Verharde oevers en waterovergangen vormen een onneembare barrière voor amfibieën, zoogdieren en jonge watervogels. Met effectief waterbeheer en gerichte beleidsinitiatieven streeft Natuurmonumenten in haar gebieden naar een betere waterhuishouding.

Natuurmonumenten tegen aanleg Blankenburgtunnel

Natuurmonumenten is fel tegen de aanleg van de Blankenburgtunnel, die de A15 met de A20 moet verbinden. 'Als die tunnel er komt', zegt de natuurorganisatie, 'is dat een ramp voor het natuurgebied Midden-Delfland bij Vlaardingen'.

‘Nee’ tegen intrekken kierbesluit

In november deden Natuurmonumenten en collega-organisaties in een brief een dringend beroep op de Europese Commissie. Brussel zou moeten optreden tegen de intrekking van het zogeheten Kierbesluit Haringvliet door het kabinet-Rutte. Pas als de Haringvliet-sluizen op een kier gaan, kunnen vissen zoals zalm en paling weer de rivieren optrekken.

Nederland handelt met het intrekken van het besluit in strijd met de zogeheten Stroomgebiedbeheerplannen en schendt de verplichtingen van de Kaderrichtlijn Water, aldus Natuurmonumenten, de provinciale Natuur- en Milieufederaties, de Provinciale Landschappen en Sportvisserij Nederland. Ook de internationale Rijn- en Maascommissies en daarin participerende buitenlandse regeringen protesteerden. De Europese Commissie was in december faliekant tegen intrekking van het kierbesluit. Er kan niet op worden teruggekomen omdat het juridisch is vastgelegd. Het kabinet reageerde door haastig te stellen dat de vrije doorgang voor riviervissen niet wordt aangetast.

Impasse bij afronding Buurserzand

Al in 1927 startte Natuurmonumenten de verwerving van het 700 hectare grote Twentse Buurserzand, een heidegebied met jeneverbes, vennen en gemengde bossen. Het gebied is vanwege het natte karakter met vochtige heide, actief hoogveen en veenbossen aangewezen voor Natura 2000. Om de beoogde natuurkwaliteit voor deze habitats te realiseren is verbetering van de waterhuishouding nodig. Het gebied kampt nu met ontwatering om landbouw mogelijk te maken. Reden waarom het Buurserzand op de TOP-lijst staat. Om de waterhuishouding te verbeteren moet circa 75 hectare landbouwgrond aangekocht worden, maar verwerving van de laatste hectares verloopt allerm minst soepel. Vooral 20 hectare middenin het Buurserzand is een groot knelpunt. De provincie wilde in 2010 niet onteigenen maar de aankoop regelen met volledige schadeloosstelling. Dit was onvoldoende om de eigenaar in beweging te krijgen. Verdere inrichting van het gebied en afronding van hydrologische maatregelen stonden vorig jaar stil. De natuurkwaliteit blijft onder de maat en nieuwe recreatievoorzieningen laten op zich wachten.

Teleurstellende invulling Kaderrichtlijn Water

Bij provincies, waterschappen en Rijkswaterstaat lagen begin 2010 nieuwe waterplannen klaar. Die moeten de komende jaren invulling geven aan de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Helaas is er weinig gedaan met de vele zienswijzen die Natuurmonumenten met de Natuur- en Milieufederaties en anderen heeft ingebracht. Dit betekende nieuw uitstel voor noodzakelijke maatregelen die moeten zorgen voor een betere waterkwaliteit en een aangepaste inrichting en aanpak van de verdroging in natuurgebieden.

Kritisch rapport overhandigd in Brussel

Op verzoek van de Europese Commissie is samen met andere natuur- en milieuorganisaties een kritisch rapport over de Nederlandse waterplannen overhandigd aan de Europese milieu-commissaris. In dit rapport staat ook opgesomd wat de effecten zullen zijn van de kabinets-bezuinigingen. Europa reageerde kritisch op het plan om te bezuinigen op ecologisch herstel van de rijkswateren; op al vastgelegde KRW-ambities kan tussentijds niet zomaar worden teruggekomen. Het zal het kabinet grote moeite kosten de Commissie te overtuigen van de noodzaak van verder uitstel van maatregelen.

Bestrijden van verdroging in natuurgebieden

In het natte Nederland droogt de natuur al jaren uit. Vooral door het weglekken van schoon kwel- en regenwater naar landbouwgebieden. In 2007 is door het Rijk en de provincies met de natuurbeheerders afgesproken dat uiterlijk in 2015 de verdroging in 287 natuurgebieden zal zijn aangepakt. Begin 2010 verklaarden de provincies op aandringen

Inrichting Dwingelderveld van start

In december kregen Natuurmonumenten en enkele partnerorganisaties toestemming van de provincie Drenthe voor het Inrichtingsplan Dwingelderveld. Dit betekent volop natuurherstel door het aanpakken van verdroging. Ook kan het gebied straks bij extreme neerslag langer water vasthouden. Brussel heeft ruim 5,5 miljoen euro toegezegd voor de uitvoering van het project.

van natuurorganisaties dat ze die officiële einddatum nog steeds voor ogen hebben. Zonder enige vorm van discussie lijkt het kabinet dit voornemen nu te wijzigen. Ook de verdrogingsbestrijding krijgt te maken met bezuinigingen. Als het aan het kabinet ligt, is er vanaf 2013 helemaal geen geld meer voor de zogeten TOP-lijsten. Natuurmonumenten alarmeerde de provincies, de Tweede Kamer en de Europese Commissie, omdat het kabinet zich met dit voornemen opnieuw niets aantrekt van de Kaderrichtlijn Water. Onze regionale belangenbehartigers deden er alles aan zoveel mogelijk TOP-projecten in portefeuille te krijgen vóórdat de rijksbezuinigingen ingaan.

3.3 Natuur klimaatbestendig

Eind 2008 adviseerde de Deltacommissie dat het Rijk fors moet investeren in de veiligheid van onze waterkeringen. Dat is nodig om Nederland te beschermen tegen zeespiegelstijging en extra grote hoeveelheden piekwater in de rivieren. In 2010 stelde het vorige kabinet Deltacommissaris Wim Kuijken aan. Die moet als regisseur Nederland klimaatbestendig maken. Samen met de partners in de Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers heeft Natuurmonumenten een constructieve relatie opgebouwd met Kuijken en zijn staf. Kuijken is net als de Deltacommissie voorstander van natuurlijke klimaatbuffers op locaties waar dit kan. Groene waterveiligheidsprojecten kunnen dienen als golfremmers en zijn in staat grote hoeveelheden piekwater op te vangen en geleidelijk af te voeren. Voorbeelden zijn extra brede rivierbeddingen, venen, moerassen en vooroevers in zee of in het IJsselmeer. Het Deltaprogramma noemt de Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers als partner bij het realiseren van klimaatbuffers. Natuurmonumenten heeft zeven projecten ingebracht bij de Coalitie.

Klimaatbuffer Geleenbeekdal

Op tal van plaatsen in Nederland gaan het creëren van waterveiligheid en natuurherstel hand in hand. Ook Natuurmonumenten draagt hier een steentje aan bij. Dat dit nuttig is bleek in november, toen de wateroverlast na hevige en aanhoudende buien in Limburg meeviel. De Geleenbeek droeg wezenlijk bij aan de beperkte overlast. Een groot deel van de beek slingert na herstelwerk weer als vanouds door het landschap. Traditionele meanderende beeksystemen zorgen voor een tragere, geleidelijker afvoer van het water stroomafwaarts. Zo blijft de wateroverlast benedenstrooms beperkt. Langs de oever van deze 'oerbeken' krijgt de natuur de ruimte en kunnen tal van vochtminnende planten- en diersoorten zich vestigen.

Voorjaarsforum in teken van EHS

Het Voorjaarsforum is de jaarlijkse netwerkdag van Natuurmonumenten. Het thema op 21 april was: 'Hoe verder? Natuurbeleid na de crisis.' Voorzitter Cees Veerman riep de volle zaal op vast te houden aan het natuurbeleid dat zo zorgvuldig is opgebouwd. Ten onrechte is volgens Veerman gesteld dat het beleid is doorgeschoten. "Hoezo? Hoeveel soorten zijn er inmiddels verloren? Hoeveel verliezen we er nog? Moeten wij daar dan niet voor zorgen?" Voor de voorzitter van Natuurmonumenten staat het vergroten en verbinden van natuurgebieden dan ook niet ter discussie. "Wel kunnen we het hebben over de vorm en het tempo." Natuurmonumenten nodigde iedereen uit een nieuwe start te maken met natuurbescherming in ons land. "In de traditie van Jac.P. Thijsse, de oprichter van onze vereniging, zeg ik: wij steken de hand uit, wie volgt."

Maarten Hajer, directeur van het Planbureau voor de Leefomgeving, meende dat de EHS net als de Deltawerken de potentie heeft wereldberoemd te worden. Het laat namelijk ook zien hoe Nederlanders in staat zijn de inrichting van Nederland aan te passen aan nieuwe opgaven.

Hans Alders, voorzitter van de Taskforce Biodiversiteit, stelde dat de EHS en de Europese variant Natura 2000 bewezen goede concepten zijn. "De EHS en Natura 2000 zijn nodig om onze biodiversiteit te herstellen. We kunnen het ons niet veroorloven dat doel los te laten. Wel kunnen we het hebben over de weg ernaartoe."

Eén is al gerealiseerd: de Punt van Voorne. De andere zes zijn in uitvoering of bevinden zich in een planfase. Helaas doemt ook hier het spook van de aangekondigde bezuinigingen op. Eind vorig jaar vreesde Natuurmonumenten dat door bezuinigingen cofinancieringen en samenwerkingsverbanden bij de uitvoering van waterbergingsprojecten verloren dreigen te gaan.

3.4 Minder verzuring en vermesting

Als er te veel stikstof neerdaalt in natuurgebieden, is dat slecht voor de biodiversiteit. Te veel stikstof zorgt voor arme, monotone natuur. In veel Natura 2000-gebieden worden door te hoge stikstofconcentraties natuurdoelstellingen niet gehaald. De zogeheten Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) moet de depositie van stikstof terugdringen.

Eind 2009 zijn Rijk en provincies het eens geworden over de hoofdlijnen van de PAS. Die moeten de natuurdoelen in Natura 2000-gebieden veiligstellen, maar ook economische ontwikkeling mogelijk maken. In 2010 heeft de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) op basis van die hoofdlijnen een Voorlopig Programma Stikstof (VPAS) vastgesteld. Najaar 2011 moet het Definitieve Programma Stikstof (DPAS) gereed zijn. Het Programma Stikstof is wettelijk verankerd in de Natuurbeschermingswet. Een belangrijk doel van de PAS is het verlagen van de stikstofdepositie. Nieuwe ontwikkelingen die leiden tot meer stikstofdepositie zijn op grond van de (V)PAS alleen mogelijk als de totale stikstofdepositie blijft dalen.

PAS opgenomen in regeerakkoord, maar...

Natuurmonumenten maakte in 2010 deel uit van een door het ministerie van EL&I ingestelde PAS-klankbordgroep. Ook hadden we zitting in de werkgroep die effectgerichte

Kranswier ontdekt in Brabants Winkelsven

In het Winkelsven in natuurgebied Kampina is vorig jaar het zeldzame kranswier *Nitella confervacea* ontdekt. Ooit werd het Winkelsven geroemd om zijn rijkdom aan bijzondere planten. Het was een van de interessantste vennen van West-Europa. De beek de Beerze stroomde incidenteel over en voedde het ven met schoon water.

natuurmaatregelen uitwerkte. In de regio's is het afgelopen jaar ook nagedacht over de invulling van de provinciale PAS. Natuurmonumenten is in principe positief over de PAS omdat de invulling recht doet aan natuurbelangen in Natura 2000-gebieden en aan de belangen van (individuele) veehouderijen. De aanpak is echter ingewikkeld, vereist inzet van deskundigheid en goede wil om er samen uit te komen. De wettelijke verankering en het feit dat de PAS-aanpak is opgenomen in het regeerakkoord, stemmen hoopvol. Evenals het feit dat de staatssecretaris heeft gepleit voor een zorgvuldige uitwerking en daarvoor in 2011 de tijd wil nemen. Wanneer de PAS alsnog strandt, komen de Natura 2000-doelen zeker onder druk te staan. Natuurmonumenten blijft de verdere ontwikkelingen daarom op de voet volgen.

3.5 Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL)

In 2010 zijn de laatste voorbereidingen getroffen voor de invoering van een nieuw subsidiestelsel voor natuurbeheer. Dit stelsel is voor Natuurmonumenten belangrijk omdat het is gekoppeld aan standaardkostprijzen, als basis voor beheervergoedingen. Het stelsel wordt uniform door alle provincies ingevoerd. De vergoeding wordt bepaald aan de hand van natuurbeheerplannen. Hoewel de aanvragen voor beheervergoeding voor 2011 door Natuurmonumenten zijn ingediend, kan het SNL pas ingevoerd worden als het door de Europese Commissie is goedgekeurd. Daarna is het afwachten of onze aanvragen gehonoreerd worden. Tot de definitieve overgang blijft Natuurmonumenten de bestaande Programma Beheervergoedingen ontvangen.

Kranswier ontdekt in Brabants Winkelsven vervolg

In de jaren zestig van de vorige eeuw raakte de beek vervuild. Een dijkje moest voorkomen dat er nog water in het ven stroomde. Toch verslechterde de waterkwaliteit door verzuring en vermesting. Het ven was drie jaar geleden bijna geheel dichtgegroeid met berk, wilg en veenmos en het water was sterk verzuurd. Natuurmonumenten verwijderde slib en begroeiing en liet de waterhuishouding aanpassen. Verbetering van de waterkwaliteit zorgde ervoor dat er nu twintig Rode Lijst-soorten voorkomen, waaronder oeverkruid en teer guichelheil.

Certificering

Het SNL-onderdeel waarmee de kwaliteit van het beheer gewaarborgd wordt, is nog in ontwikkeling. Onze medewerkers werken hieraan mee. De Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL), voor inrichtings- en herstelprojecten, is wel in 2010 ingevoerd. Natuurmonumenten heeft besloten zich in het kader van SNL te laten certificeren. De provincies erkennen dat de werkwijze van Natuurmonumenten borg staat voor goed beheer. Aan de hand van audits vindt controle plaats.

3.6 Invloed en samenwerking over de grens

Natuur is grenzeloos. Om de natuur in heel Europa te beschermen is internationale samenwerking noodzakelijk. Natuurmonumenten bundelt de krachten in internationale overlegorganen en deelt kennis en ervaring met buitenlandse natuurorganisaties.

Nieuw biodiversiteitsverdrag

Op de VN-Biodiversiteitstop in het Japanse Nagoya is eind 2010 een nieuw strategisch plan voor het biodiversiteitsverdrag getekend. In Europese overleggrondes benadrukte Natuurmonumenten dat grote beschermde gebieden en verbindingen tussen die gebieden van cruciaal belang zijn voor de bescherming van soorten. Ook benadrukten we het economische belang van natuur. Onze boodschap was duidelijk terug te horen in de ambitieuze en eenduidige Europese inzet in Japan. Het verdrag is richtinggevend voor het natuurbeleid in de lidstaten van de Europese Unie. Natuurmonumenten verwacht van Brussel dat het in 2011 een concrete uitvoeringsstrategie presenteert.

Lobby en actie in Den Haag

In de loop van het jaar nam Natuurmonumenten in Den Haag het lobbyinitiatief. Na de nodige lobbyinspanningen zegde het kabinet toe dat het landbouw- en natuurorganisaties bij de inhoud van de bezuinigingen zal betrekken. Onder

Twinning

Natuurmonumenten is aangesloten bij het Eurosite-netwerk waarin 96 leden uit 26 landen kennis en ervaring uitwisselen over natuurbeheer. Eurosite zorgt ervoor dat beheerders van twee ecologisch vergelijkbare gebieden elkaar helpen. In september kwam een 'twinning' tot stand tussen het Oder Delta Nationaal Park in Polen en de Eelder- en Peizermaden. Ook verhuisden op aangeven van Natuurmonumenten afgeschreven terreinvoertuigen van de provincie Noord-Brabant naar de Oderdelta en brachten we een kudde hooglanders bijeen, die in Polen gaan grazen.

Samenwerken met het bedrijfsleven

In november is een intentieverklaring getekend tussen VNO-NCW, MKB, LTO en IUCN Nederland, Natuurmonumenten en andere natuur- en milieuorganisaties. De ondertekenaars spreken de intentie uit te werken aan behoud en herstel van biodiversiteit. Het bedrijfsleven erkent hiermee het belang van de EHS en Natura 2000.

Europees diploma

Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer kregen in september het Europees Diploma voor Natuurbeheer voor Nationaal Park Weerribben-Wieden. Het diploma, toegekend door de Raad van Europa, is een erkenning voor de natuurwaarden die de afgelopen jaren zijn gerealiseerd. Bij een verlenging zei de rapporteur scherp te kijken naar de realisatie van de verbindingen tussen de gebieden, zoals die in EHS-plannen zijn vastgelegd.

Lobby en actie in Den Haag vervolg

het motto 'de natuur wordt uitgekleeft' voerden boswachters op 8 december in hun hemd actie op een ijskoud Binnenhof. Fractieleden van de Tweede Kamer kregen de petitie 'Als je van de natuur houdt' overhandigd. Partijprominenten spraken zich in de media kritisch uit over de bezuinigingen. Onder hen de oud-voorzitters van Natuurmonumenten Pieter Winsemius (VVD) en de huidige voorzitter Cees Veerman (CDA).

3.7 Beïnvloeden in de toekomst

Het doorbreken van de EHS-impasse heeft voor Natuurmonumenten in 2011 de hoogste prioriteit. De huidige herijkingsvoorstellen van het kabinet betekenen dat het EHS-concept volledig wordt afgebroken. Het aanleggen van verbindingzones tussen natuurgebieden wordt gestopt, er gaat een streep door nog niet afgeronde projecten en in 2018 houdt het helemaal op, klaar of niet. Zelfs het verkopen van natuurgrond wordt door het kabinet bespreekbaar gemaakt. Deze rigide bezuinigingsdrift heeft als resultaat dat het volledige EHS-radarwerk zal vastlopen. Dat is slecht voor de natuur, slecht voor de samenwerking tussen partijen in de regio en leidt niet tot een vitaal landelijk gebied. Onze beleidsmedewerkers richten de pijlen komend jaar op Den Haag en de provincies. De EHS komt nog meer in handen van de provincies. Zij moeten het natuurbeheer goed regelen en gelijktijdig een bezuinigingsopgave realiseren.

Natuurmonumenten houdt intussen vast aan het concept van robuuste, met elkaar verbonden natuurgebieden en blijft de economische waarde van natuur benadrukken. Door samen te zorgen voor goede gebiedsprocessen, verder te kijken dan 2018 en nieuwe financieringsmogelijkheden aan te boren, willen wij de EHS alsnog realiseren.

Publiekscampagne: Stem met je groene Hart

Voor de publiekscampagne 'Stem met je groene Hart' deed Natuurmonumenten in 2010 onderzoek naar de natuurplannen van politieke partijen. Hiermee wilden we met het oog op de verkiezingen op 9 juni mensen inspireren de natuur in het stembok je mee te laten wegen.

Op de campagnewebsite was te lezen: "Willen we een land met nog meer lelijke fabrieksgebouwen, megastallen, snelwegen en saaie landbouwgebieden? Of willen we een land waarin vlinders boven bloemen dansen, waarin kinderen zich buiten kunnen uitleven, waarin we rust kunnen vinden als we dat nodig hebben en waarin lucht en water schoon zijn? Wij kiezen voor dat laatste. Jij ook? Stem jij ook met je groene hart?"

Ook voorzitter Cees Veerman riep Nederlanders in een persoonlijk interview op met een groen hart te stemmen. Op de vraag waarom Natuurmonumenten deze oproep doet antwoordde hij: "Mensen zijn onderdeel van de natuur. We hebben de akelige neiging daaraan voorbij te gaan. Maar natuur is integraal onderdeel van ons bestaan. Je ziet dat terug in de klimaatcrisis. Wij veroorzaken de opwarming. En we krijgen te maken met de gevolgen. Dat laat zien dat er een onverbreekelijke samenhang is tussen ons en de natuur. Daarnaast vind ik dat we de morele plicht hebben te behouden wat van grote waarde is. Natuur is van grote waarde voor ons: natuur laat ons genieten, verwonderen, tot rust komen. Daar moet je zuinig op zijn. De boodschap is: zorgen voor de natuur is zorgen voor onszelf."

“Er zijn waardevolle lessen getrokken”

Menno Hüge is stafmedewerker Extern Beleid bij Natuurmonumenten. Hij maakte overuren in de strijd tegen de komst van een burgerluchthaven in het groene hart van Twente. Maar het alternatief ‘De Twentse basis’ redde het net niet.

“In 2009 stemde Provinciale Staten met een krappe meerderheid tegen de doorstart van vliegbasis Twente. Hierdoor ontstond een crisis. Na het lijmen van de breuk en enkele kleine aanpassingen van het plan gingen vijf PS-leden om. De Statenleden stemden juni vorig jaar daardoor alsnog in met het plan. Natuurmonumenten stond met lege handen. Zelfs harde onderzoeksgegevens, die aantonen dat het vliegveld nooit rendabel geëxploiteerd kan worden, maakten geen verschil. Toch zijn er waardevolle lessen getrokken. Natuurmonumenten moet in

een eerder stadium aankloppen bij politieke sleutelfiguren want als de stellingen eenmaal betrokken zijn, lopen we al snel achter de feiten aan. We hebben misschien ook de fout gemaakt alleen in te zetten op ons duurzame alternatieve ontwikkelingsplan. Pas in het laatste half jaar keerde Natuurmonumenten zich openlijk tegen de doorstart van het vliegveld. We hadden die twee

paden tegelijk kunnen bewandelen. Ik heb het verder als grote winst ervaren dat we als maatschappelijke organisatie niet aan de leiband liepen van de Rijksoverheid. Met steun van omwonenden is een eigen, onderbouwde mening uitgedragen. We waren allesbehalve een grijze muis. Natuurmonumenten zou wat vaker trots en zelfverzekerd haar overtuiging mogen uitdragen.”

↖ 4 Betrekken Mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten

In 355 gebieden en zeven bezoekerscentra verbindt Natuurmonumenten mensen met de natuur. Ook vragen we aandacht voor ons werk via de pers, radio, televisie, sociale media en landelijke publiekscampagnes. Met bedrijven die ons willen steunen, gaan we sponsorrelaties aan. Zo betrekken we miljoenen mensen bij natuurbescherming in Nederland.

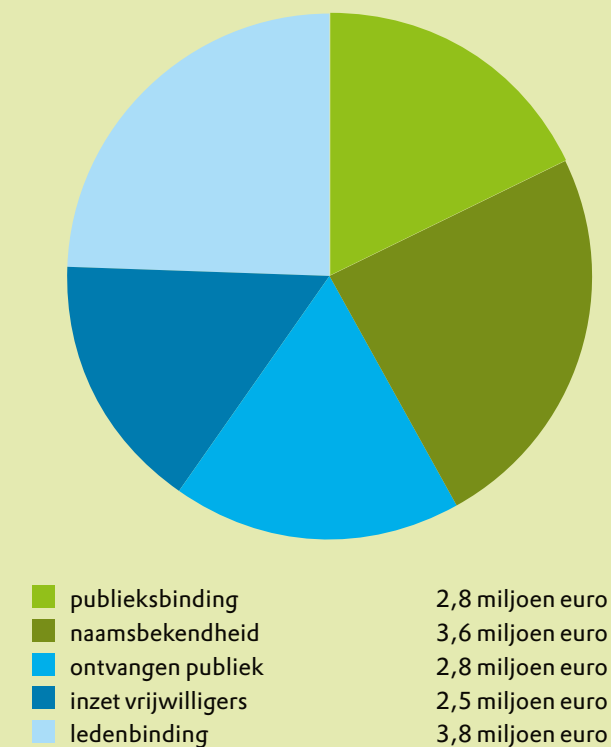
Onderzoeken, enquêteren, testen en heroriënteren waren in 2010 sleutelwoorden voor de medewerkers van de afdeling Communicatie, Fondsenwerving en Ledenservice (CFL). Want na het ledenverlies in 2009 daalde het ledental opnieuw, in 2010 met zo'n 62.000. Om leden te behouden en weer binding te krijgen met de samenleving, is in ledenpanels gediscussieerd over onze organisatiedoelen. Met 'grote gevers' is gesproken over doneren. Ouders en kinderen zijn geïnterviewd over onze jeugdactiviteiten en er is hard gewerkt om Natuurmonumenten beter op de kaart te zetten. Ook was 2010 het jaar waarin we sociale media omarmden, waarin we online doneren introduceerden en waarin internetfilm een positie veroverde in onze mediamix.

4.1 Publiekscampagnes en zichtbaarheid

Natuurmonumenten kreeg vorig jaar volop media-aandacht met de publiekscampagne 'Stem met je groene Hart'. De start was vlak voor de Tweede Kamerverkiezingen. Na het regeerakkoord overhandigden we een petitie voor het realiseren van natuurverbindingen aan de fractievoorzitters van de Tweede Kamer. Die petitie werd ondertekend door 75.000 mensen. Ook was Natuurmonumenten met interviews, advertorials en ingezonden stukken zichtbaar in de regionale pers, met paginagrote advertenties in landelijke kranten en met ontroerende, inspirerende en activerende filmpjes op tv en internet. In radio- en televisieprogramma's lieten we geregeld van ons horen.

Voor liefhebbers van cultuurhistorische gebouwen waren er open dagen op de landgoederen Eerde en Huis ter Heide. In natuurgebieden nam Natuurmonumenten deel aan de landelijke Natuurwerkdag en onze recreatiemedewerkers zorgden voor vele honderden excursies.

Betrekken (2010): 15,5 miljoen

Eigen media inspireren en activeren

Ledenmagazine [Natuurbehoud](#) valt vier keer per jaar in de brievenbus. In 2010 ontvingen meer dan 750.000 leden en relaties het magazine. Natuurbehoud publiceert over natuur- en verenigingsnieuws en inspireert met natuuractiviteiten en ledenaanbiedingen.

Website www.natuurmonumenten.nl was in 2010 na twee 'opbouwjaren' volledig ingericht en up-to-date. In 2010 verschenen voor het eerst regulier filmpjes van professionals en medewerkers over actuele onderwerpen.

[Van Nature](#) publiceerde zes edities in 2010. Dit vaktijdschrift informeerde zo'n 7000 abonnees over actueel natuur- en milieubeleid en ontwikkelingen in onze natuurgebieden. Ook verscheen periodiek de digitale editie [Van Nature online](#).

De halfjaarlijkse [Vrijwilligerskrant](#) ging naar 3200 vaste vrijwilligers. Het personeelsblad [Stuifmail](#) werd eind vorig jaar gelezen door zo'n 678 medewerkers.

De digitale [Natuurbrief](#) ging naar bijna 100.000 abonnees. De populaire brief is vorig jaar geregionaliseerd. Abonnees krijgen maandelijks een update van natuuractiviteiten in hun eigen omgeving. Ook is de [Natuurbrief Junior](#) gelanceerd, die gezinnen met jonge kinderen informeert over jeugd-activiteiten. Met [actienieuwsbrieven](#) informeren we steeds vaker over specifieke onderwerpen.

Petitie 'Als je van natuur houdt'

Het Nederlandse publiek steunde in 2010 massaal de oproep van Natuurmonumenten aan het kabinet en de Tweede Kamer om niet te stoppen met het verbinden van natuurgebieden. Op 8 december overhandigden boswachters in Den Haag 75.000 handtekeningen aan de fractievoorzitters van de Tweede Kamer. Dat was een krachtig signaal van het publiek dat zich ernstig zorgen maakt over de Nederlandse natuur. Met de actie riep Natuurmonumenten de politiek op niet al te rigoureuus te bezuinigen op de natuur. Eind december vormde Natuurmonumenten samen met ruim twintig natuur- en milieuorganisaties de coalitie Hart voor Natuur om aandacht te vragen voor de toekomst van de natuur en het landschap.

Regionale publiekscampagnes

Als de natuur wordt bedreigd laat Natuurmonumenten overal van zich horen. In Zuid-Holland lag de focus op Midden-Delfland waar de A4 mogelijk ruim baan krijgt via de aan te leggen Blankenburgtunnel. Natuurmonumenten organiseerde een persbijeenkomst in de vogelrijke Aalkeetbuitenpolder en presenteerde met steun van Midden-Delfland en burgeractiecomités een alternatief tunnelplan dat dit kwetsbare weidevogelgebied met rust laat.

Met online visie klaar voor de toekomst

Begin 2010 ontwikkelde Natuurmonumenten een online visie. Die beschrijft het sterk veranderende media- en marketinglandschap, inclusief de consequenties voor onze communicatie- en fondsenwervingsstrategieën. Onze online zichtbaarheid versterken we met het 'Werkplan Online projecten 2011-2012'.

Actief op sociale media

Facebook, Twitter, LinkedIn en YouTube worden volop gebruikt door Natuurmonumenten. Zo'n 700 mensen vonden eind 2010 de [Facebook-pagina](#) van Natuurmonumenten 'leuk' en lieten er berichten achter. Dat aantal groeit snel. Op YouTube is ons introductiefilmpje voor nieuwe leden 900 keer bekeken, ons filmpje over een huifkartocht door de natuur ruim 3000 keer, jeugdactiviteit het Indianenavontuur bijna 2000 keer en een filmpje over natuurontwikkelingsgebied Groene Jonker 2500 keer. Ook zijn er steeds meer twitterende boswachters zoals Andre Donker (ruim 2000 volgers) en Frans Kapteijns (ruim 1000 volgers). Veel medewerkers staan op LinkedIn en sommige actuele discussies worden gevoerd via sociale media.

Natuurmonumenten intensificeert de online contacten met mensen die van natuur houden, waaronder natuurlijk de leden. Met nieuwe projecten creëren we online communities rondom natuurgebieden, bijvoorbeeld met Facebook, Twitter en Hyves, digitale themabrieven en interactie via www.natuurmonumenten.nl.

Natuurmonumenten verwacht dat steeds meer leden en relaties gebruik maken van mobiel internet. Daar spelen we op in. We zorgen ervoor dat recreanten met hun smartphone ter plaatse wandel- en fietsroutes of kinderactiviteiten kunnen opvragen. Kortom, onze communicatie met natuurliefhebbers wordt vraaggericht.

Sinds vorig jaar zijn we al nadrukkelijker aanwezig op sociale media zoals Facebook.

Daar horen we wat het publiek van ons vraagt en praten we mee over actuele natuurthema's. Ook vragen we relaties op digitale podia ons werk te steunen: bijvoorbeeld als vrijwilliger, als nieuw lid of als begunstiger van specifieke natuurdoelen.

4.2 Verbinden van mensen

Als vereniging met 768.000 leden zorgt Natuurmonumenten ervoor dat haar achterban actief kan meedenken en meebeslissen over het verenigingsbeleid. Afgevaardigden van dertien districtscommissies stellen twee keer per jaar het beleid vast tijdens de verenigingsraad. Voorafgaand houden de districtscommissies twee keer per jaar een enquête over beleidsthema's onder hun e-mailklankbordgroepen. Ieder lid van Natuurmonumenten kan deelnemen aan deze digitale ledenraadpleging.

Ook sponsorrelaties en onafhankelijke communicatieprofessionals vragen we periodiek om hun mening en visie. In 2010 deden we dit om ons te laten adviseren over de positionering

Bezoekerscentra in trek

Zeven regionale bezoekerscentra verzorgden vele honderden natuuractiviteiten voor jong en oud. Ook realiseerden beheerders en recreatiemedewerkers weer vele tientallen nieuwe recreatievoorzieningen.

Bezoekerscentrum	2009	2010
Dwingelderveld	176.000	164.000
Veluwezoom	190.000	195.000
Gooi en Vechtstreek	80.000	82.000
Oisterwijk	65.000	60.000
De Wieden	79.000	80.000
Brunssummerheide	95.000	110.000
Nieuwkoopse Plassen	30.000	100.000

van Natuurmonumenten in de toekomst. In zeven bezoekerscentra en tijdens vele honderden natuuractiviteiten horen onze boswachters, gidsen en terreinbeheerders wat er leeft onder recreanten en natuurliefhebbers. Zo vangt de organisatie continu op wat er leeft.

Nieuw jeugdbeleid in de steigers

Kinderen spelen graag buiten. Daarom organiseert Natuurmonumenten avontuurlijke activiteiten voor peuters en pubers. Want wie al op jonge leeftijd dichtbij huis de groene wereld ontdekt, begrijpt later beter dat natuur onmisbaar is.

WILDzoekers beëindigd

WILDzoekers was jarenlang een actieve natuurclub voor jongens en meiden van 8 tot 16 jaar, met een eigen website, tijdschrift en educatieve jeugdkampen. De jeugdclub, opgezet door Natuurmonumenten en Vogelbescherming, moest aanvankelijk vooral op internet groeien. Ondanks voldoende kwaliteit en nieuwe impulsen wilde WILDzoekers niet goed van de grond komen. Het bestuur besloot vorig jaar in overleg met Vogelbescherming te stoppen met WILDzoekers. Een belangrijke overweging was dat de kosten en de baten al langer niet in verhouding waren. Ook is Natuurmonumenten ervan overtuigd dat het door betere marketing van de eigen jeugdactiviteiten jongeren zelf kan activeren en met de natuur verbinden.

Natuurbrief Junior

In 2010 is gestart met een tussentijds alternatief: de Natuurbrief Junior, een digitale nieuwsbrief over regionale jeugdactiviteiten, gericht op gezinnen met jonge kinderen. In 2011

Natuurbeschermers van de toekomst

Door kinderen op jonge leeftijd spelenderwijs te betrekken bij de natuur, legt Natuurmonumenten waardevolle contacten die later kunnen worden uitgebouwd. Jongeren zijn natuurbeschermers in de dop. Zij bepalen de toekomst van natuurbescherming in Nederland. Natuurmonumenten neemt jeugd daarom serieus. Dat blijkt uit het toenemend aantal jeugdactiviteiten en het feit dat de organisatie in een tijd van krimp en ombuigingen het landelijke jeugdbudget intact laat.

versturen we de Natuurbrief Junior vóór elke schoolvakantie. Ook krijgen kinderactiviteiten meer aandacht in de reguliere media.

Onderzoek

Om beter zicht te krijgen op het soort natuuractiviteiten waar kinderen, scholieren, hun ouders en grootouders behoefte aan hebben, is er vorig jaar uitgebreid onderzoek gedaan. Onze activiteitenmedewerkers gaan met de conclusies aan de slag. Duidelijk is geworden dat we de zichtbaarheid van Natuurmonumenten onder kinderen en hun ouders moeten verbeteren en dat de verschillende activiteiten meer eenheid moeten uitstralen.

Regionale jeugdactiviteiten

Op de 'kidspagina' en in de activiteitenagenda op de website vonden ouders in 2010 het jaarprogrammaoverzicht met watersafari's, toverfeesten, vleermuisexpedities, gps-tochten en verjaardagsfeestjes in de natuur. Ook is er in 2010 door de bezoekerscentra weer intensief samengewerkt met scholen. Zo deden duizenden scholieren mee aan educatieve natuuractiviteiten en volbrachten honderden scholieren hun maatschappelijke stage in onze gebieden.

Jeugdadviesraad

De jeugdadviesraad adviseert de directie. Zo is er in 2010 gesproken over een mogelijk jeugdlidmaatschap en zijn diverse ideeën bij de jeugdadviesraad getoetst. De jeugdadviesraad is een enthousiaste club jongeren van 14 tot 20 jaar. Er is vier keer per jaar een vergadering en eenmaal een excursie in de natuur. Bekijk het [filmpje](#).

GPS-wandeling op de Brunssummerheide

Publiekscampagne: Stem met je groene Hart

Op woensdag 9 juni ging Nederland naar de stembus. Natuurmonumenten bood in aanloop naar de verkiezingen stemgerechtigden de kans een website te raadplegen met daarop het 'groene' profiel van politieke partijen. De oproep luidde: 'Stem jij ook met je groene hart?'

Veel partijen zeiden het goed voor te hebben met de natuur. Toch maakte het volgens voorzitter Cees Veerman van Natuurmonumenten wel degelijk uit op wie we stemden.

"Kijk maar eens naar wat er beloofd wordt en wat daarvan wordt waargemaakt."

De website Stem met je groene Hart werd geraadpleegd door zo'n 30.000 unieke bezoekers. Die lazen wat partijen hadden gedaan aan bijvoorbeeld recreatie en gezondheid, economie en ecologie, klimaat en natuur en het realiseren van natuurverbindingen. Volgens Veerman riep Natuurmonumenten kiezers onder meer op met hun groene hart te stemmen omdat "we een morele plicht hebben datgene wat van grote waarde is te behouden. Natuur is van grote waarde. Daar moeten we zuinig op zijn."

Meer vrijwilligers beter toegerust

Dankzij het werk van ruim 3200 vaste vrijwilligers wordt de natuur in Nederland nog beter beschermd. Dat waren er zo'n 200 meer dan in 2009. Met zoveel gemotiveerde ambassadeurs staat de vereniging midden in de samenleving.

Nieuwe kleding

In 2010 is gestart met het verstrekken van nieuwe, comfortabele en veilige werkkleding. Ook is energie gestoken in opleidingen en materiaal, zodat begeleiders beter op hun taken zijn voorbereid. Het Europees Jaar van de Vrijwilliger is in 2011 een uitgelezen kans te laten zien dat vrijwilligers van onschatbare waarde zijn voor onze samenleving. Zeker in een tijd waarin kwetsbare natuur opnieuw onder druk staat.

Vrijwilligerskrant en -website

In 2010 ontvingen vaste vrijwilligers twee keer de Vrijwilligerskrant. Er is ook een speciale pagina voor de vaste vrijwilligers op internet. Hierop staan actueel nieuws en naslag-informatie. Veel vrijwilligers maken gebruik van de speciale voordeelpagina met kortingen en aanbiedingen van de bedrijfspartners van Natuurmonumenten.

Landelijke Natuurwerkdag

Het zijn niet alleen vaste vrijwilligers die zich voor de natuur inzetten. Zaterdag 6 november staken ook veel 'eenmalige krachten' de handen uit de mouwen op de jaarlijkse Natuurwerkdag. In tal van de 330 natuurgebieden die deelnamen aan de dag, wapperde een

2.649 klachten op 99.000 klantcontacten

Natuurmonumenten zoekt vaker de dialoog met leden, sponsors en andere belanghebbenden. Onze omgeving heeft direct invloed op ons denken, doen en handelen en de richting en strategie waar- in de organisatie zich ontwikkelt. In 2010 is volop geluisterd naar de achterban; via enquêtes, interviews en onderzoek, in de bezoekerscentra, via mailings, open dagen, de website en nieuwsbrieven. Bij de afdeling Ledenservice komen vragen en klachten binnen over de vereniging of het lidmaatschap, excursies en dieren- welzijn. Ledenservice heeft vorig jaar 99 duizend contacten van administra- tieve en financiële aard behandeld. Zo'n 36 duizend vragen en klachten kwamen binnen per post, ruim 40.000 via e-mail en de website en bijna 36.000 via de

Natuurmonumenten-vlag. Buurtbewoners kwamen bomen snoeien, houtwallen afzetten of riet maaien. De Natuurwerkdag wordt georganiseerd door Landschapsbeheer Nederland in samenwerking met Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, en Scouting Nederland en andere organisaties met hart voor de natuur.

4.3 Verbinden van organisaties

Bedrijven verbinden zich graag met de natuur en met Natuurmonumenten. De manier waarop ze dat doen is de laatste jaren veranderd. Ons werk wordt nog steeds mede mogelijk gemaakt door sponsorbijdragen, maar steeds vaker sluiten we ook overeenkomsten waarin we bijvoorbeeld expertise beschikbaar stellen, of we leveren bepaalde diensten zoals excursies. Met marktpartijen zijn we in staat mensen vanuit actuele en wisselende invalshoeken te inspireren. Dit leverde ook in 2010 aardige resultaten op.

Nationale Postcode Loterij

Elf natuurorganisaties, waaronder Natuurmonumenten, ontvingen tijdens het Goed Geld Gala een extra bijdrage van ruim 2,7 miljoen euro voor het gezamenlijke project 'Nederlandse Natuurbeelden'. Redacteurs, onderzoekers, scholen en omroepen krijgen straks via het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid digitaal toegang tot vele honderden uren unieke Nederlandse natuurbeelden. Daarmee ontstaat de mogelijkheid om digitaal kennis te maken met natuur en landschappen. Ook zorgt dit project ervoor dat kostbaar beeldmateriaal voor altijd bewaard en beschikbaar blijft. Met de jaarlijkse bijdrage van 13,5 miljoen euro kon Natuurmonumenten tientallen natuurprojecten realiseren.

↑ 2.649 klachten op 99.000
klantcontacten
vervolg

telefoon. Er is een toename van e-mails en een afname van het aantal telefoongesprekken ten opzichte van 2009. Er kwamen 2649 klachten binnen, waarbij klachten over ledenwervingsacties vergeleken met 2009 sterk waren afgenomen. Veel reacties en kritische vragen gingen over het standpunt van Natuurmonumenten over het wel of niet bijvoeren van grote grazers in koude wintermaanden.

Op 2 mei brachten medewerkers van de Nationale Postcode Loterij een bezoek aan de open dag op landgoed Eerde. Ook bezochten ze natuurontwikkelingsgebied Diedense Uiterdijk, dat mede mogelijk wordt gemaakt door de Nationale Postcode Loterij. In de media besteedt de Postcode Loterij ook aandacht aan Natuurmonumenten. Zo was in het televisieprogramma 'Koffietijd' viermaal aandacht voor onze publieksactiviteiten. De Postcode Loterij steunde ook herstelwerkzaamheden in het Beekbergerwoud en in het Fochteloërveen.

ING

Naast de jaarlijkse sponsorbijdrage gaf ING in 2010 een extra donatie voor een educatieve fruitroute in de hoogstamboomgaard op landgoed Haarzuilens. In september werd de fruitroute feestelijk geopend door leerlingen van de Zuilense basisschool De Cirkel die samen met ING ook hebben geholpen bij de aanleg in 2009. Ongeveer 500 medewerkers van ING hebben in 2010 vrijwilligerswerk gedaan in natuurgebieden.

In 2010 heeft ING 1 miljoen klanten die actief gebruik maakten van Mijn ING omgezet naar papierloos bankieren. De ING investeerde een gedeelte van de kostenbesparing die gerealiseerd werd met papierloos bankieren aan het Natuurmonumenten Boom voor Boom Fonds. Het fonds plantte bomen aan in Nederland. Sinds mei 2010 kunnen cliënten van ING via de ING-Rentepuntenwinkel lid worden van Natuurmonumenten en doneren aan het Boom voor Boom Fonds.

ING is ook in 2011 en 2012 hoofdsponsor van Natuurmonumenten. Het sponsorgeld besteden we aan alle aspecten van ons werk.

E-mailadressen verzamelen

De digitalisering heeft een sterke invloed op de manier waarop mensen maatschappelijke organisaties steunen. Geven is vaker impulsgedreven en giften worden daarom ook steeds vaker overgemaakt via (mobiel) internet. Online doneren is ook bij Natuurmonumenten mogelijk via het betaalsysteem Ideal. In 2010 is onderzocht welke nieuwe online wervingsacties Natuurmonumenten zoal kan lanceren om op de trend van online doneren in te spelen. Natuurmonumenten bouwt hiervoor aan een uitgebreid en gesegmenteerd e-mailadressenbestand, dat de organisatie wil inzetten voor specifieke acties zoals 'online geven'. De e-mail adressen worden overigens primair gebruikt om leden te informeren over actuele regionale natuuractiviteiten.

Libelle

De samenwerking met tijdschrift Libelle komt tot uiting in de maandelijkse advertorials en een Libelle-special over onze gebieden. Vorig jaar konden bezoekers van de Libelle Zomerveek een 'bank op naam' winnen. Maar liefst 10.000 vrouwen zijn hiervoor bij de Natuurmonumenten-stand op XXL-banken geklommen om onze actie 'op de banken voor meer natuur' te ondersteunen. In het najaar zijn 75 banken geplaatst in onze natuurgebieden. De banken zijn van hout uit de bossen van Natuurmonumenten en zijn gemaakt door mensen van zorgboerderij de Groote Modderkolk.

Menzis

Menzis en Natuurmonumenten zijn een verbintenis aangegaan om samen vaker te benadrukken dat een groene omgeving een positieve invloed heeft op onze gezondheid. Dit verband wordt bevestigd door medische onderzoeken. Op een veldsymposium opende bestuursvoorzitter Roger van Bortel een klim- en klautertoestel dat is gefinancierd door Menzis. Ook leverde Menzis een bijdrage van 75.000 euro aan regionale nieuwsbrieven over activiteiten in de natuur. Hiermee willen Menzis en Natuurmonumenten mensen in beweging krijgen onder de noemer 'Groen is gezond'.

Landal

Landal GreenParks en Natuurmonumenten delen een voorkeur voor rust, ruimte en natuur. Vanuit een groot aantal parken van Landal zijn de gebieden van Natuurmonumenten makkelijk te bereiken. Bezoekers van Landal GreenParks genieten er van speciale natuur-

Leermoment:

Benefiet voor de das via Twitter

Boswachter Andre Donker stoorde zich aan het aantal dassen dat in het Drents-Friese Wold wordt doodgereden. Hij bedacht dat een dassentunnel het gevaar zou wegnemen en twitterde een bericht de wereld in. Zijn 'volgers' reageerden terstond en besloten geld in te zamelen. Dezelfde dag stond er een giftenpot bij

arrangementen, zoals wandelen met de boswachter en doe- en beleeftochten. Leden van Natuurmonumenten profiteren van voordelige aanbiedingen van Landal GreenParks. Van het boekingsbedrag van Natuurmonumenten-leden schenkt Landal 5 euro aan de vereniging.

Cycletours

Cycletours en Natuurmonumenten ontwikkelden fietsarrangementen die mensen laten genieten van onze prachtige natuurgebieden. Zo kunnen reizigers kiezen voor een fietstocht vanuit een authentiek boerderijhotel richting het Twentse Dinkelland.

TNT Post

Natuurmonumenten verkoopt producten via de TNT-website. In 2010 werkten 150 managers van TNT Post op landgoed Huis ter Heide in Noord-Brabant. Onder begeleiding van boswachters leverden ze een bijdrage aan de natuurbehoud. Verder compenseert TNT Post de CO₂-uitstoot van de productie en distributie van de tijdschriften van Natuurmonumenten.

Nuon

De samenwerking die we in 2000 met Nuon zijn gestart is vorig jaar beëindigd omdat de doelstellingen zijn bereikt. In de afgelopen tien jaar zijn tal van projecten rond energiebesparing gerealiseerd. Onze energiehuishouding is dankzij Nuon aanzienlijk duurzamer geworden. Alle projecten zijn nu in eigendom van Natuurmonumenten. De laatste zonnepanelen op Bezoekerscentrum Gooi en Vechtstreek worden geplaatst zodra de vergunning rond is.

Leermoment: Benefiet voor de das via Twitter
vervolg

de lokale kapper, ging de opbrengst van een cd naar het dassendoel en brachten ook kinderen van een lokale basisschool centen bij elkaar. De publiciteit leverde 15.000 euro op. De provincie besloot het bedrag aan te vullen, zodat er nu vijf veilige oversteekplaatsen worden aangelegd. Het leermoment voor Natuurmonumenten? Online acties kunnen een vliegwiel zijn als ze volledig oprecht overkomen, transparant en lokaal - dus controleerbaar - zijn en als supporters direct resultaat zien in hun nabije omgeving. De twitteractie van Andre Donker krijgt mogelijk een vervolg in 2011.

Overige sponsorrelaties

Zo'n 200 medewerkers van **Ernst & Young** deden vrijwilligerswerk in de natuur. Ernst & Young adviseert ons verder bij het beter promoten van bedrijfsuitjes. **Deepeei film productions** stelt kennis en uren ter beschikking voor het maken van audiovisuele producties en promotieclips. De films zijn te zien op internet, bij conferenties en op televisie. Met **Hema** is in juni 2010 een samenwerking gestart rond het thema 'kinderen de natuur in'.

Hema verkoopt vanaf maart 2011 voor kinderen tussen de 6 en 9 jaar verrekijkers, schepnetjes en zoekkaarten.

AKD advocaten & notarissen levert ons pro-Deodiensten en geeft gratis juridisch advies. Met het outdoor-kledingmerk **Bergans** hebben we onze boswachters in een nieuwe outfit gestoken. **Arla Foods BV** ondersteunt het beheer van Landgoed Oldenaller in Putten. **Remember in Green** biedt de mogelijkheid een gedenkboom-pje te planten dat groeit op de as van een overleden dierbare. Met **Goede Doel Bedels** is een eigen bedel op de markt gebracht. Het personeel van **SC Johnson** heeft een hectare beplant met biologisch geteelde bomen. Steun kregen we ook van: **Arval BV**, **Europcar Autoverhuur BV**, **Fujifilm Manufacturing Europe BV** en **Carglass® BV**.

4.4 Betrekken en werven in de toekomst

In 2011 en daarna blijven we het publiek om steun vragen in onze strijd tegen de afbraak van het natuurbeleid en vóór het realiseren van natuurverbindingen. Ook gaan we met nieuwe initiatieven inkomsten verwerven, bijvoorbeeld door onze gebouwen te verhuren als vergaderlocaties. Natuurmonumenten gaat verder op zoek naar 'vrienden' en 'supporters' en werft niet meer alleen nieuwe leden. Relaties met bedrijven willen we beter benutten. Zo gaan we actief op zoek naar hoofdsponsors.

De regionalisering wordt verder uitgewerkt nu leden hebben aangegeven vooral behoefte te hebben aan informatie over natuuractiviteiten in hun eigen omgeving. Met gerichte acties willen we het aantal opzeggingen beperken. Zo worden de medewerkers van de afdeling Leden-service getraind om 'opzeggers' en 'risicogroepen' met gerichte acties binnenboord te houden.

Grandioze opbrengst ledenacties

Onze achterban gaf vorig jaar naar aanleiding van onze jaarlijkse giftenacties maar liefst 1,3 miljoen euro extra. Dit bedrag is besteed aan inrichtingsprojecten in Drenthe (Noordenveld), Noord-Holland (Landgoed Nijenburg), aan herstel van forten en aan de inrichting van natuurspeelplaatsen. Ook is een bedrag in ons aankoopfonds gestopt, zodat we nieuwe hectares kunnen financieren, zodra hiervoor gelegenheid is.

“Groen is voor ons core business”

Bas Hoogland is commercieel directeur bij Landal GreenParks, sinds 2004 officieel partner van Natuurmonumenten. “Wij hebben veel raakvlakken.”

“Onze gasten willen graag ontspannen op een bestemming met rust, ruimte en natuur. Een groene, natuurlijke omgeving is voor Landal GreenParks dan ook core business. Daarom liggen al onze parken op aantrekkelijke landelijk gelegen locaties. Gasten willen genieten. Bij mooi weer willen ze naar buiten, de natuur in. Veel van de omliggende natuur is in beheer bij Natuurmonumenten. Daarom was het voor Landal vanzelfsprekend te gaan samenwerken met de grootste landelijke natuurvereniging. Wij hebben veel raakvlakken. De samenwerking uit zich in tal van initiatieven. Wij schenken jaarlijks een mooi

sponsorbedrag en daarbovenop ontvangt Natuurmonumenten een commissie per arrangement dat klanten via Natuurmonumenten-media boeken. Boeken reguliere gasten een Natuurmonumenten-arrangement, dan geeft Landal GreenParks een 1-jarig lidmaatschap cadeau. Natuurmonumenten verzorgt exclusieve excursies en speurtochten en heeft tal van wandel- en fietsroutes uitgezet waar onze

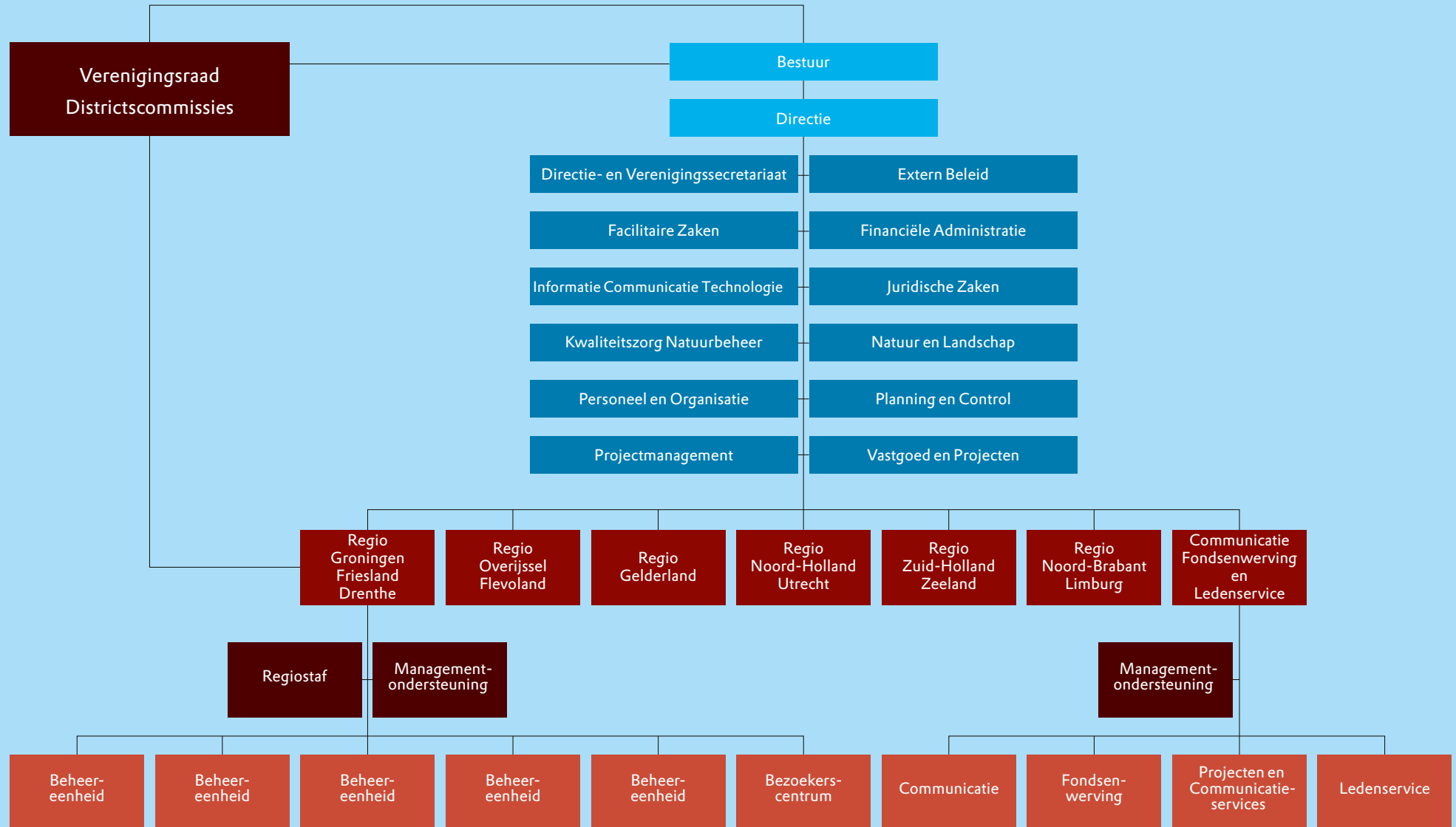
gasten gebruik van maken. In de recepties op de parken ligt promotiemateriaal en in tijdschriften en op websites besteden we aandacht aan elkaar. Samen met Natuurmonumenten laten wij jaarlijks duizenden mensen kennismaken met prachtige natuurgebieden. Zo tonen we maatschappelijke betrokkenheid bij wat er om ons heen gebeurt en dragen we bij aan het beschermen van onze groene omgeving.”

5 Besturen Een actieve en betrokken organisatie

Het bestuur van Natuurmonumenten bepaalt de koers en de hoofdlijnen van het beleid en legt deze ter goedkeuring voor aan de verenigingsraad. De directie voert dat beleid uit en geeft dagelijks leiding aan de organisatie. Het bestuur concentreerde zich in 2010 op een maatschappelijke herpositionering en op het formuleren van een antwoord op de actuele politieke krachtsverhoudingen.

Voor Natuurmonumenten was 2010 een spannend jaar door actuele ontwikkelingen zoals een ledendaling, dalende inkomsten uit fondsenwerving en bezuinigen op de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Bestuur en verenigingsraad hebben zich daarom intensief beziggehouden met de toekomststrategie. Er is een proces gestart om te komen tot een maatschappelijke herpositionering. In de loop van het najaar voerde Natuurmonumenten het protest aan tegen het natuurbeleid van de regering. Het debat in de media tussen politici en burgers kwam hierdoor goed op gang.

Bezoldiging directie

Het bestuur heeft het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten in 2005 vastgesteld. Het beleid wordt periodiek geactualiseerd. Natuurmonumenten volgt de Adviesregeling Beloning Directeuren van Goede Doelen van VFI en de Code Wijffels. Dit leidde tot een BSD-score van 496 punten voor de algemeen directeur en een BSD-score van 456 punten voor de twee overige directeuren. De hoogte en samenstelling van de bezoldiging wordt in de jaarrekening gespecificeerd in de toelichting op de staat van baten en lasten. De jaarinkomens bleven binnen de VFI-maxima.

5.1 Verantwoordingsverklaring 2010

Als houder van het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen geeft Natuurmonumenten invulling aan drie principes: scheiding tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren; optimale besteding van middelen en optimale relaties met belanghebbenden. In de volgende samenvatting leest u hoe wij invulling geven aan deze principes.

Het eerste principe - Scheiding tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren

Het democratische verenigingskarakter van Natuurmonumenten waarborgt dat de verenigingsorganen (verenigingsraad, bestuur en directie) zorgvuldig en transparant zijn samengesteld. De leden kiezen in hun district afgevaardigden, die samen de verenigingsraad vormen. De verenigingsraad besluit over de benoeming en het ontslag van de bestuursleden en over de algemene beleidskaders. Ook houdt de verenigingsraad toezicht op de wijze waarop het bestuur opereert en op de vraag of dat gebeurt binnen de vastgestelde beleidskaders. Het bestuur heeft statutair gezien alle bevoegdheden die nodig zijn om de organisatie te besturen, maar draagt in de praktijk een deel van zijn bevoegdheden over aan de directie. De bestuurlijke taak bestaat deels uit het toezicht houden op de directie. De directie bereidt de hoofdlijnen van het beleid voor, voert het vastgestelde beleid uit en geeft leiding aan de werkorganisatie.

In 2010 is er een evaluatiebijeenkomst geweest met leden van de verenigingsraad over de wijze waarop de vereniging functioneert. Er is een aantal actiepunten geformuleerd over het functioneren van de vereniging, die nader worden uitgewerkt. Ook komt er een notitie over het verenigingskarakter voor nieuwe verenigingsraadleden en andere geïnteresseerden.

Het tweede principe - Optimale besteding van middelen

In het Toekomstbeeld 2023 liggen de ambities van Natuurmonumenten vast voor de lange termijn. Voor de eerste zes jaar is dit Toekomstbeeld vertaald in een meerjarenplan met een financieel sluitende meerjarenverkenning. In 2009, halverwege de uitvoering van dit meerjarenplan, is de zogenoemde Tussenbalans opgemaakt. Daaruit kwam naar voren dat

Natuurmonumenten bij de uitvoering op koers ligt en dat het plan en de daarin geschetste hoofdlijnen nog geheel relevant zijn; een wezenlijke bijstelling was niet nodig. Eind 2009 zijn wij echter geconfronteerd met teruglopende ledenaantallen en was de groei van het aantal nieuwe hectares natuur minder dan begroot. In 2010 zetten deze trends zich door, zodat de te bereiken doelen van het meerjarenplan onder druk staan. In financieel opzicht is het in 2010 beter gegaan dan de bijgestelde begroting voorzag. Dit komt door een goede kostenbeheersing en een aantal incidentele meevallers. De inkomsten op lange termijn baren echter zorgen. Daarom is vorig voorjaar een 'slechtweerscenario' ontwikkeld.

Het derde principe - Optimale relaties met belanghebbenden

Natuurmonumenten is een grote, landelijke vereniging met natuurgebieden in heel Nederland. De organisatie onderhoudt relaties met leden en vrijwilligers, niet-leden die onze gebieden bezoeken of er op excursie gaan, sponsors en andere zakelijke relaties (Nationale Postcode Loterij), burens rond natuurgebieden (omwonenden en agrariërs), universiteiten, onderzoeksbureaus, onderwijsinstellingen, bestuurders (lokaal, landelijk, internationaal), collega-terreinbeheerders en collega-natuur- en milieuorganisaties. Met al deze stakeholders wil Natuurmonumenten open en integer communiceren. Dat is van cruciaal belang voor een maatschappelijke organisatie die in de samenleving wil wortelen en een breed draagvlak voor natuur wil creëren.

Hoe wordt de vereniging bestuurd?

De verenigingsraad, het bestuur en de directie bepalen de koers van de vereniging Natuurmonumenten.

Verenigingsraad

In de twaalf provincies en in Amsterdam vormen door leden gekozen afgevaardigden dertien districtscommissies. Die commissies onderhouden het contact met de leden. De 84 districtsafgevaardigden vormen samen de verenigingsraad. De raad zorgt ervoor dat de stem van leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De verenigingsraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast, keurt het jaarverslag goed en benoemt de bestuursleden.

Bestuur

Het bestuur is samengesteld uit twaalf onbezoldigde bestuursleden en heeft de algemene leiding over Natuurmonumenten. In de praktijk functioneert het als een bestuur op afstand en bestuurt het op hoofdlijnen. Het bestuur kent de volgende bestuurscommissies: Beheer, Financiën, en Verenigingszaken en Marketing. De commissies bereiden onderwerpen op hun vakgebied meer gedetailleerd voor en adviseren het voltallige bestuur. Daarnaast treedt de Commissie voor de Directie namens het bestuur op als werkgever voor de directie. Een speciale auditcommissie bereidt bestuursbesluiten voor op het gebied van financiële verslaglegging, risicoanalyse en risicobeheersing.

[vervolg](#)

Directie

De directie is belast met het voorbereiden van de hoofdlijnen van het beleid en de overige bestuursbesluiten. De directie geeft leiding aan de werkorganisatie en voert het vastgestelde beleid uit. Zij legt verantwoording af aan het bestuur en zorgt dat het bestuur goed geïnformeerd blijft over de actuele gang van zaken.

[Kijk hier](#) voor de samenstelling van het bestuur, inclusief nevenfuncties, de bestuurscommissies, de verenigingsraad, de vertrouwenscommissie van de verenigingsraad en de directie, inclusief nevenfuncties.

Bestuur en directie

Van links naar rechts en van boven naar beneden: Cees Veerman, Jos Kuijpers, Jan van den Belt, Jan Jaap de Graeff, Sandra Maas, Annemarie Moons, Harrie Penders, Teo Wams, Liesbeth Cremers, Marijke Augusteijn, Fedde Koster en Feike Tibben.

Bestuursleden Jitske de Jong, Gijs ten Kate en Martin Wassen ontbreken op deze foto.

5.2 Het bestuur in 2010

Het bestuur vergaderde in 2010 zes keer. Daarnaast hield het twee themabijeenkomsten. In april werd de tussentijdse vacature - door het aftreden van Robert Jan van Ogtrop - vervuld met de benoeming van Sandra Maas. In november namen bestuur en verenigingsraad afscheid van Saskia de Jonge. Zij werd opgevolgd door Feike Tibben, die net als Saskia afkomstig is uit de verenigingsraad. Beide nieuwe bestuursleden traden toe tot de commissie Verenigingszaken en Marketing. In november besloot de verenigingsraad tevens om Jitske de Jong als bestuurslid te herbenoemen voor een tweede termijn van vier jaar.

Februari: **nagenoeg natuurlijk landschap en positionering**

De eerste bestuursvergadering van het jaar vond plaats vlak na het themaoverleg van de verenigingsraad over het nagenoeg natuurlijk landschap. Het bestuur nam de lijn van de raad over: met geduld en gevoel voor nuance zal de ambitie worden verwezenlijkt om wildernisachtige natuur te blijven beheren. Ook sprak het bestuur over het killere politieke klimaat, een overheid die bezuinigt en het dalende ledental. Natuurmonumenten moet hierdoor nadenken over haar plek in de samenleving en de wijze waarop de organisatie zich wil presenteren. Het bestuur presenteerde een plan van aanpak voor een interne herpositioneringsdiscussie. Verder kwamen aan de orde ondermeer de toekomst van kasteel Eerde en ontwikkelingen rond de jeugdclub WILDzoekers.

Contact met leden, vrijwilligers en zakelijke relaties

Voor onze leden en zakelijke relaties zetten wij diverse media in, waaronder het ledenmagazine Natuurbehoud, de website www.natuurmonumenten.nl en de digitale Natuurbrief, die in 2010 is geregionaliseerd. Voor de 3200 vrijwilligers is er een vrijwilligerskrant en een website met relevante informatie. Leden, vrijwilligers, natuurliefhebbers en recreanten ontmoeten we ook in onze zeven bezoekerscentra en via de Ledenservice. Een [klachten-procedure](#) staat op onze website. Alle reacties, suggesties en klachten van leden worden bijgehouden en beantwoord door de [Ledenservice](#).

April: jaarverslag en slechtweerscenario

In de vergadering van 1 april stelde het bestuur het jaarverslag en de jaarrekening over 2009 vast. Voor het eerst werd naast het jaarverslag ook een verantwoording van het bestuur vastgesteld en aan de verenigingsraad aangeboden. Met dit document laat het bestuur zien aan welke doelen is gewerkt en wat er is bereikt. Ook aan de orde kwamen: de gevolgen van de financiële crisis, de aanzienlijke bezuinigingen op de rijksbegroting en de achterblijvende leden- en fondsenwerving. Op verzoek van het bestuur stelde de werkorganisatie daarom een zogenaamd slechtweerscenario op. Aan de hand van uiteenlopende inkomstenpatronen kan Natuurmonumenten bepalen welke acties mogelijk zijn om op de kosten te besparen. Verder is in april gesproken over het beleggingsbeleid en over actuele ontwikkelingen in politiek en beleid.

Juni: verkiezingen en jeugdbeleid

Tijdens de bestuursvergadering in juni werd de discussie over maatregelen bij financiële tegenvallers voortgezet. Vanwege de vele onzekerheden is besloten de begroting voor 2011 zo laat mogelijk vast te stellen. Ook werd uitgebreid stilgestaan bij de Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni. De uitslag zorgde voor een onzekere en voor het natuurbeleid riskante politieke situatie. Het bestuur besprak denkbare ontwikkelingen en de voor Natuurmonumenten meest passende manier om invloed uit te oefenen op het beleid van een nieuw te vormen regering. Samenwerking met andere partijen in het landelijk gebied achtte het bestuur een belangrijk devies. Tenslotte kwam de jeugdclub WILDzoekers aan de orde. Natuurmonumenten heeft met andere organisaties deze jeugdclub opgericht; maar die bleef in ledental achter bij de verwachtingen. Na enkele pogingen om tot een meer succesvolle

Contact met politici, ambtenaren en journalisten

Voor politici, ambtenaren en journalisten verschijnt zes keer per jaar het vakblad Van Nature en sinds 2010 ook een digitale vakinhoudelijke nieuwsbrief. Onze persvoorlichters in 's-Graveland onderhouden intensief contact met relevante landelijke media. Zij arrangeren interviews, distribueren persberichten en relevante beleidsdocumenten onder mediavertegenwoordigers en organiseren persconferenties en persexcursies. De webredactie ververst de website dagelijks met nieuws en achtergrondinformatie. Onze beleidsmedewerkers onderhouden reguliere externe contacten over actuele beleidszaken met politici en ambtenaren in Brussel, Den Haag, de provincies en gemeenten.

aanpak te komen, besloot het bestuur te stoppen met WILDzoekers en op andere manieren de jeugd bij de natuur te betrekken.

September: **fondsenwerving en hoogveen**

De eerste vergadering na de zomer stond in het teken van de fondsenwerving. Er is gesproken over een mogelijk nieuwe, effectievere aanpak. Een van de aannames daarbij was dat mensen tegenwoordig terughoudender zijn in het aangaan van een duurzame relatie met een maatschappelijke organisatie. Er zijn dus naast het langdurige lidmaatschap ook andere proposities nodig. Ook moet de basiscommunicatie van koers veranderen. Vervolgens is op basis van inbreng van de commissie Beheer de evaluatie van het beheer van de hoogveengebieden besproken. Uit de evaluatie blijkt dat hoogveenherstel werkt; de investeringen waren dus de moeite waard. Er zijn voorstellen gedaan hoe we de behaalde successen kunnen vasthouden en verder uitbouwen. Tenslotte werd in september gesproken over het verenigingskarakter en de voortgang van het begrotingsproces.

November: **regeerakkoord en begroting**

De novembervergadering was de eerste bestuursvergadering na het aantreden van het kabinet-Rutte en het verschijnen van het regeerakkoord. Dit regeerakkoord is zowel financieel als inhoudelijk desastreus voor het natuurbeleid zoals dat de afgelopen twintig jaar door opeenvolgende kabinetten is gevoerd. Het bestuur stond uitgebreid stil bij de vraag hoe Natuurmonumenten voor en achter de schermen moet opereren in deze nieuwe politieke realiteit. Daarnaast ging het ook over de mogelijke gevolgen voor de financiële positie van

Contact in de regio

Voorlichters, beleidsmedewerkers, boswachters en baliemedewerkers in onze regiokantoren en bezoekerscentra onderhouden regionale contacten met belanghebbenden. Ook organiseert Natuurmonumenten regionale bijeenkomsten over relevante actuele onderwerpen en nemen we deel aan debat en discussie op bijeenkomsten van andere organisaties.

Roger van Boxtel (tweede van rechts) praat over het thema 'Groen=gezond' in Bezoekerscentrum Veluwezoom.

de organisatie. Verder werden de begroting 2011 en de financiële meerjarenverkenning voor 2011-2016 vastgesteld. Daarbij werd bezorgdheid uitgesproken over onze financiële positie nu de inkomsten uit fondsenwerving achterblijven en overheidssubsidies teruglopen. Met enkele bezuinigingen is de begroting 2011 sluitend gemaakt. Afsproken is om voor 2012 en verder de begroting te baseren op een grondige financiële heroverweging, mede gebaseerd op de nieuwe positionering. Verder stelde het bestuur een aangepast mandaat vast voor de directie dat betrekking heeft op het aankopen van gronden. Ook zijn de laatste voorbereidingen getroffen voor de verenigingsraad van 20 november.

December: fondsenwerving en positionering

Op basis van een uitgebreide toelichting van de werkorganisatie evalueerde het bestuur diverse aspecten van de fondsenwerving. Natuurmonumenten verwerft fondsen uit contributies van leden, donaties, schenkingen, bedrijfssponsoring en via de Nationale Postcode Loterij en nalatenschappen. Al deze inkomstenbronnen staan in enige mate onder druk, maar de grootste zorg gaat uit naar het werven en behouden van leden. Het is belangrijk dat Natuurmonumenten meer mensen aan zich bindt en vervolgens zorgt voor verdieping van relaties. De directie presenteerde de voorlopige uitkomsten van het traject rond de herpositionering. Natuurmonumenten wil zich in de toekomst sterker richten op het betrekken van mensen bij de keuzes en het werk van de organisatie. Daarnaast is het nodig ondernemender te worden, zodat de inkomsten uit de particuliere markt toenemen. Het bestuur stemde in met deze lijn en sprak af in januari 2011 een definitief standpunt in te nemen met het oog op de speciale vergadering van de verenigingsraad in februari. Ook kwam de actuele politieke situatie rond het natuurbeleid tijdens deze bestuursvergadering opnieuw ter sprake.

De nieuwe positionering van Natuurmonumenten

Het verlies van meer dan 100.000 leden in twee jaar tijd was aanleiding voor het bestuur en de directie zich in 2010 te beraden op de vraag: is Natuurmonumenten nog wel aantrekkelijk genoeg voor miljoenen Nederlanders die van natuur houden?

“Een sterke ledendaling duidt mogelijk op een afnemend draagvlak voor ons werk, maar op den duur zeker op minder inkomsten. Dan gaat het dus over de continuïteit van de organisatie”, zei algemeen directeur Jan Jaap de Graeff vorig jaar in personeelsblad Stuifmail. Nico Altena, adjunct-regiodirecteur Noord, ondersteunde de directie bij de nieuwe positionering. In hetzelfde tijdschrift zegt Altena: “Je ziet het steeds vaker misgaan. We komen meer en meer in conflict met de omgeving. Als het gaat over ganzen, bijvoeren of niet, en bij natuurontwikkelingsprojecten. We nemen steeds een positie in die ecologisch heel verstandig is. Maar dat wordt door mensen die zich erbij betrokken voelen vaak anders beleefd.”

Om een scherp beeld te krijgen van de richting waarin Natuurmonumenten zich moet ontwikkelen, zijn ideeën geïnterviewd, is geëvalueerd, zijn onderzoeken geanalyseerd en is intern gediscussieerd. In februari 2011 is een nieuwe koers voorgelegd aan de verenigingsraad. Kern daarvan is dat Natuurmonumenten zich sterker wil verbinden met de samenleving, zichtbaarder wil zijn, via (digitale) media de dialoog wil aangaan met het publiek en spreekbuis en opinieleider wil worden voor natuur in Nederland. “En natuurlijk willen we onze natuurgebieden goed blijven beheren!”, aldus De Graeff.

Activiteiten bestuurscommissies

Bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing

De bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing kwam zevenmaal bijeen om bestuursonderwerpen voor te bereiden met betrekking tot het verenigingskarakter, de marketing en de beleidsbeïnvloeding. De commissie sprak intensief over de problematiek van het dalende ledental. In dat kader kwamen zowel de positionering van Natuurmonumenten als de leden- en fondsenwervende strategie aan de orde. Daarnaast werd ondermeer stilgestaan bij het jeugdbeleid en de corporate communicatie.

Bestuurscommissie Beheer

De bestuurscommissie Beheer kwam vijfmaal bijeen. Belangrijke onderwerpen waren de evaluatie van de hoogvenen, samenwerking met wetenschappelijke instellingen en onze visie op de ganzenproblematiek. Ook is de commissie geïnformeerd over de voortgang van de invoering van het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) en over ontwikkelingen rond Natura 2000. Tijdens een werkbezoek aan het Korenburgerveen in mei lieten de commissieleden zich informeren over de resultaten van het hoogveenherstel.

Commissie voor de Directie

Deze commissie treedt op als werkgever van de directie en voerde in dat kader de jaarlijkse functioneringsgesprekken met de directieleden, afzonderlijk en gezamenlijk.

De jeugadviesraad

Negen jongeren adviseren de directie sinds 2009 over uiteenlopende onderwerpen. De raad is samengesteld uit jongens en meiden van 14 tot 20 jaar. Ze zijn afkomstig uit heel Nederland en volgen diverse opleidingen. Natuurmonumenten heeft de jeugadviesraad in het leven geroepen omdat ze jongeren meer wil betrekken bij haar beleid. De directie wil rechtstreeks van hen ideeën en

Bestuurscommissie Financiën

Ter voorbereiding op bestuursvergaderingen vergaderde de commissie Financiën negen keer. Daarbij werden met name de jaarrekening, slechtweersscenario's, de financiële meerjarenverkenning, de begroting en de jaarlijkse incidentenrapportage besproken. Vaste agendapunten waren tussentijdse financiële resultaten, beleggingsoverzichten en cashflow prognoses. In mei en september legden de vermogensbeheerders verantwoording af over de beleggingsresultaten. Ook werd het beleggingsbeleid geëvalueerd en aangepast. De commissie werd verder geïnformeerd over het erfpachtbeleid, over de ICT-organisatie en over de verantwoordingsverklaring van het CBF.

Auditcommissie

De auditcommissie kwam eenmaal bijeen in aanwezigheid van de accountant. Besproken zijn het jaarverslag en het accountantsverslag over de jaarrekening 2009. In december besprak de commissie de managementbrief over de interim-controle. Ook werden frauderisico's besproken en kwam een drietal audits aan bod. Het ging daarbij over de volgende onderwerpen: de verantwoording van ledeninkomsten, de fiscale positie van de vereniging en de afronding van oude verwervingsdossiers.

Overige bijeenkomsten

Commissie van Deskundigen

De Commissie van (onafhankelijke) Deskundigen is in 2010 tweemaal bijeengewees. Tijdens deze besprekingen was er uitgebreid aandacht voor het recreatiebeleid van Natuur-

De jeugadviesraad vervolg

wensen horen die onder jongeren leven en wil weten wat hun mening is over uiteenlopende actuele onderwerpen. Algemeen directeur Natuurmonumenten Jan Jaap de Graeff: "Jongeren zijn er nog niet aan toe lid te worden van een vereniging, maar wij willen jonge mensen wel vertrouwd maken met natuur, natuurbeheer en Natuurmonumenten."

Jeugadviesraadslid Jojanneke Vervloet (18) doet mee omdat ze "wil meedenken over hoe jongeren te enthousiasmeren voor de natuur, want dat is natuurlijk heel belangrijk." Sheena Bhagirath (14) merkt dat er wel potentie is voor jeugd en natuur. "Bij ons op het Calland Lyceum organiseren de biologieleraren elke zaterdag een excursie waarvoor je je kunt opgeven."

monumenten, het beleid ten aanzien van overzomerende ganzen, de mogelijke gevolgen van klimaatverandering voor het natuurbeheer, het beheer van nagenoeg natuurlijke landschappen en de evaluatie van het beheer van de hoogvenen. De commissie heeft haar mening over laatstgenoemd onderwerp verwoord in een brief aan het bestuur.

Bestuurlijk overleg met collega-terreinbeheerders

De directies van De12Landschappen, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten overleggen periodiek met elkaar. Voor de drie collega-organisaties zijn er veel gemeenschappelijke zaken die regelmatig contact rechtvaardigen. In 2010 vond ook een dergelijk bestuurlijk overleg plaats. Onderwerp van gesprek was vooral het in kaart brengen van de gevolgen van het regeerakkoord. Aan bod kwamen: de aard en omvang van de bezuinigingen, de positie van Rijk en provincies en de consequenties voor het werk van terreinbeherende organisaties. Daarnaast is gesproken over het formuleren van een gezamenlijke visie op de ganzenproblematiek.

5.3 De verenigingsraad in 2010

De verenigingsraad kwam tweemaal bijeen. De bijeenkomsten werden voorafgegaan door de zogeheten vragenuurtjes Financiën en Beheer. Tijdens deze vragenuurtjes krijgen verenigingsraadsleden uitgebreid antwoord op gedetailleerde vragen. Tijdens het jaarlijkse themaoverleg boog de raad zich over de toekomst van het nagenoeg natuurlijk landschap. Dit overleg vond plaats in Nationaal Park Veluwezoom, zodat dit thema tijdens een excursie kon worden toegelicht.

De jeugadviesraad vervolg

Daar komen altijd jongeren op af.” De jeugadviesraad treft de directie vier keer per jaar tijdens een vergadering en één keer per jaar op een excursie in de natuur. Ook in 2010 heeft de jeugadviesraad de directie weer op verschillende beleidsterreinen geadviseerd. Zo is gesproken over een jeugdlidmaatschap en zijn er jeugdactiviteiten getoetst.

Op een extra bijeenkomst is stilgestaan bij het verenigingskarakter. Het voorzittersoverleg ging onder meer over de samenwerking tussen districtscommissie en regio en over de introductie van nieuwe districtscommissieleden. De vertrouwenscommissie van de verenigingsraad werd in 2010 door het bestuur geraadpleegd over de invulling van twee vacatures en een herbenoeming.

Voorjaarsvergadering

Tijdens de voorjaarsvergadering is het jaarverslag 2009 goedgekeurd. De raad verleende dit jaar decharge aan het bestuur over het in 2010 gevoerde beleid aan de hand van een verantwoordingsnotitie. Deze aparte notitie bij het jaarverslag is opgesteld op verzoek van de voorzitters van de districtscommissies en heeft tot doel overzichtelijk en zo concreet mogelijk aan te geven hoe de doelstellingen voor het betreffende jaar gerealiseerd zijn, zodat de raad beter geoutilleerd is om decharge te verlenen. De raad discussieerde over het nagenoeg natuurlijk landschap en over het vergroten van de toegankelijkheid van onze gebieden. Daarnaast is de notitie gebouwenbeheer vastgesteld. Tenslotte benoemde de raad Sandra Maas tot bestuurslid.

Najaarsvergadering

Tijdens de novembervergadering is gesproken over de forse bezuinigingen van het kabinet en de gevolgen voor de begroting. Ook is stilgestaan bij de toekomst van de vereniging en de manier waarop de vereniging op het nieuwe kabinet moet reageren. De raad werd geïnformeerd over de aandachtspunten die bij een mogelijke herpositionering een rol spelen, het verloop van het

Van links naar rechts:

Ria Dielissen (Limburg), Fred van Sprang (Noord-Holland), André Boon (Zuid-Holland), Jan van der Ben (Amsterdam), Stan Geertman (Noord-Brabant), Jos Hugense (Zeeland), Pieter Schmidt (Gelderland), Matthijs Wetterauw (Drenthe), Jan Steffens (Flevoland), Piet van Dijk (Groningen), José van Megen (Friesland) en Gerrit Willem Kamp (Overijssel).
Niet op de foto: Toon Zwetsloot (Utrecht).

positioneringstraject en de bijdrage van de verenigingsraad. De raad nam kennis van de evaluatie beheer hoogveengebieden. Feike Tibben, voorheen dc-lid in Overijssel, werd benoemd tot bestuurslid. De raad herbenoemde Jitske de Jong voor een tweede periode van vier jaar en benoemde Piet van Dijk (dc-voorzitter Groningen) tot lid van de vertrouwenscommissie. Tijdens de vergadering gaf de vertrouwenscommissie inzicht in haar functioneren en werkwijze.

Klankbordgroep belangenbehartiging

Ook dit jaar belegde de directie twee landelijke bijeenkomsten, in maart en oktober. Tijdens de eerste bijeenkomst zijn de deelnemers bijgepraat over het interdepartementale beleids-onderzoek natuur en over de komende bezuinigingen. Daarnaast kwam de actuele politieke situatie aan de orde en presenteerde de werkorganisatie de strategie en inzet voor de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen. De tweede bijeenkomst stond geheel in het teken van de positionering van Natuurmonumenten. Er zijn onderzoeksresultaten gepresenteerd en er was een toelichting op het positioneringsproces.

Bijeenkomst over het verenigingskarakter

Dit jaar werd een extra bijeenkomst georganiseerd over de nota De Som der Delen, die is vastgesteld in 2000. Deze nota gaat over de taak en plaats van districtscommissies binnen de vereniging. Gespreksthema was de vraag of de nota geactualiseerd moet worden en zo ja op welke onderdelen. Discussies gingen over de relatie van de districtscommissies met het bestuur, de regio en de leden en over de werkwijze van de verenigingsraad, de districtscommissies zelf en de relatie tussen districtscommissies onderling. Dit overleg heeft geleid

tot een aantal actiepunten en tot een korte notitie 'De Vereniging Natuurmonumenten, taak, organisatie en werkwijze'. De notitie vervangt de verouderde nota De Som der Delen en is bedoeld voor nieuwe districtscommissieleden.

5.4 Dertien actieve districtscommissies in 2010

De dertien districtscommissies (dc's) van Natuurmonumenten beïnvloeden het beleid van de werkorganisatie. De dc-leden komen periodiek bijeen voor het bespreken van landelijk en regionaal natuurbeleid. Ook consulteren ze de leden van e-mailklankbordgroepen over actuele onderwerpen.

Groningen: focus op ontwikkelingen Eemshaven

De districtscommissie Groningen houdt haar algemene ledenvergadering liefst dicht bij of in een natuurgebied van Natuurmonumenten. In 2010 bezochten commissieleden een binnendijks brakwatergebied dat is aangelegd ter compensatie van economische ontwikkelingen in de Eemshaven. Daar was veel nieuwe natuur ontstaan, maar voor de bouw van elektriciteitscentrales is die opgeofferd. Met natuurontwikkeling binnendijks wordt de schade nu gecompenseerd. Er verblijven niet alleen wadvogels, zoals kluten, bleek tijdens de excursie. Er werden ook dertien lepelaars gespot; een prachtige natuurbeleving voor iedereen. In 2010 werkten de leden van de districtscommissie zelf mee aan natuurbehoud. Op een natuurwerkdag in januari hebben dc-leden op landgoed Vennebroek bomen en struiken weggehaald. Het terrein heeft nu weer een open karakter. De districtscommissie kwam zeven keer bij elkaar. Door het vertrek van enkele (kandidaat) dc-leden was nog een kleine

Alle 13 dc's online

Alle 13 districtscommissies zijn vertegenwoordigd op de website van [Natuurmonumenten](#). Op de dc-homepage staan jaarverslagen, nieuws, nieuwsbrieven, de samenstelling van de commissies en vacatures. Ook is het jaarprogramma beschikbaar, zodat alle leden van Natuurmonumenten weten waar en wanneer ze kunnen deelnemen aan door de dc's georganiseerde excursies en regionale discussieavonden.

bezetting over, zodat de commissie moest worden versterkt. Er zijn vier nieuwe kandidaat-leden aan de commissie toegevoegd.

Friesland: ledenvergadering en excursie op Schiermonnikoog

Het afgelopen jaar stond in het teken van reorganisatie. Er zijn twee enthousiaste leden bijgekomen. De voorzitter werkte de opvolger in, die in april 2011 het stokje overneemt. De dc kwam zeven keer bijeen. Besproken zijn ontwikkelingen rond De Slotplaats en het Sterrebos; de oprukkende windmolens in het IJsselmeer en zorgen over een recreatievoorziening op het strandje bij de Hege Gerzen. Ook aan bod kwamen de gebiedsvisies van het Fochteloërveen en het Hegewiersterfjeld. De dc-leden discussieerden over de herpositionering van Natuurmonumenten en de evaluatie van De Som der Delen, die eraan moet bijdragen dat dc-leden beter worden ingewerkt.

Samen met de dc's in Groningen en Drenthe verdiepten districtsleden zich in de problematiek van ledenwerving en -binding. De twee bijeenkomsten voor klankbordgroepen over ganzenbeleid en agrarisch natuurbeheer in Friesland zijn bezocht door zo'n twintig deelnemers. Er zijn ideeën geopperd om de opkomst te verbeteren. De ledenbijeenkomst, vorig jaar april op Schiermonnikoog werd bijgewoond door zo'n vijftig mensen, voornamelijk van de wal. Na het officiële deel met de beheerder en de regiodirecteur verkenden de deelnemers het eiland. De excursie ging vooral over duinvegetatie, de menselijke invloeden daarop en hoe natuurherstel ervoor zorgt dat de oorspronkelijke soortenrijkdom terugkeert.

Noordse witsnuitlibel

Drenthe: klankbordgroep reageert op actuele thema's

In Drenthe zijn de dc-leden in 2010 negenmaal bijeengewees. Een van de geagendeerde onderwerpen was het nieuwe provinciale omgevingsplan en de consequenties daarvan voor de gebieden van Natuurmonumenten. Ook is bekeken hoe de dc kan bijdragen aan ledenbinding. Een groep van zo'n 25 leden reageert jaarlijks op actuele thema's. Deze klankbordgroep boog zich onder meer over de vraag of Natuurmonumenten de toegankelijkheid van de terreinen moet vergroten. Ook reageerde de groep op het inrichten van natuurgebieden als nagenoeg natuurlijke landschappen, de zogeheten wildernisnatuur. Verder hebben dc-leden deelgenomen aan kwaliteitstoetsen en voorlichtingsbijeenkomsten.

In september was de jaarlijkse ledenbijeenkomst, die dit keer gehouden is in het Mantingerveld. Daar werkt Natuurmonumenten sinds 1992 aan natuurherstel en dat project is bijna afgerond. De dc nodigde leden uit de regio uit en informeerde hen over actuele Natuurmonumenten-thema's en natuurherstel in het Mantingerveld. Er waren maar liefst 120 leden aanwezig die luisterden naar korte introducties van de dc-voorzitter, de regiodirecteur en de beheerder. Daarna trok het gezelschap het gebied in. Op verzoek van de dc melden verschillende deelnemers zich na afloop van de bijeenkomst aan als lid van de klankbordgroep.

Overijssel: nuttige contacten tijdens open dag Eerde

Op landgoed Eerde werkte de districtscommissie mee aan de open dag. Dc-leden spraken met leden over actuele verenigingsthema's. Een enquête over de toegankelijkheid van de gebieden van Natuurmonumenten resulteerde in veel respons en haalde zelfs de regionale pers. Dezelfde enquête was later onderwerp van een raadpleging onder de klankbordgroep.

Gewone dopheide, Mantingerveld

In november was er een excursie op landgoed Eerde, met een lezing en een wandeling. De dc vergaderde in 2010 zes maal, waarvan - vooruitlopend op de verenigingsraad - twee keer met de dc Flevoland. Er zijn bezoeken afgelegd aan beheereenheden De Wieden en Salland. In De Wieden is kennisgemaakt met de nieuwe beheerder, Bea Claessens, en is de Otterskooi bezocht. In Salland is het nieuwe beheerkantoor bekeken. De voorzitter en de secretaris waren aanwezig op de landelijke bijeenkomsten 'Klankbordgroep Belangenbehartiging'. Het themaoverleg over het nagenoeg natuurlijk landschap en 'Som der delen' is door meerdere dc-leden bijgewoond. In de regio is drie maal een 'Breed Regio Overleg' georganiseerd door de regio-organisatie. De jaarvergadering vond plaats in Bezoekerscentrum De Wieden. Na een huishoudelijk deel en een prima presentatie over Nationaal Park Weerribben-Wieden, volgde een boeiende vaarexcursie.

Gelderland: advies van leden en gebiedsvisie Bergherbos

Op verzoek besprak de permanente contactgroep Noordwest-Veluwe de vraag: 'Wanneer moet Natuurmonumenten actie ondernemen bij negatieve gebiedsontwikkelingen in de regio?'. De vereniging zal volgens de contactgroep altijd moeten reageren bij dreiging van negatieve invloeden in eigen gebieden. Maar Natuurmonumenten is geen actiegroep en moet ook niet als zodanig opereren. Wel moet de organisatie altijd positief ingaan op verzoeken tot meedenken. Proactief handelen is altijd beter dan achteraf reageren. Van een andere orde was de gebiedsvisie die leden van de klankbordgroep Montferland formuleerden op het Bergherbos. Volgens de klankbordgroep zijn natuur en rust de kernwaarden van het Bergherbos. Het beheer moet zich dus primair richten op het in stand

houden, herstellen en verbeteren hiervan. De vereniging moet daarom doorgaan met bos-omvorming richting inheems bos, met meer structuur en gelaagdheid en open plekken met heide en graslandjes. Paden mogen breder en opener, maar soms ook smaller en kronkeliger zijn. De klankbordgroep, de dc en de beheerder zien deze gebiedsvisie als een bouwsteen voor de visie die Natuurmonumenten gaat schrijven.

De dc kwam in 2010 negenmaal bijeen. De ledenvergadering met excursie had als thema: 'Hoe komen dieren van Flevoland naar de Veluwe?'.

Flevoland: uiteenlopende meningen over bijvoeren

De dc Flevoland was druk met een enquête en consultatie van de klankbordgroep en individuele leden. De drie thema's waren: het gebouwenbeheer, het vergroten van de toegankelijkheid van de gebieden en de impact van klimaatveranderingen. De overgrote meerderheid staat positief tegenover het bezitten en beheren van monumentale gebouwen door de vereniging. Die horen bij het omliggende landschap en nodigen uit er een kijkje te nemen. De meeste leden zijn ook voor een goede toegankelijkheid door bewegwijzering en dito bereikbaarheid, maar zijn geen voorstander van vrij struinen. Beleidsmedewerker Harm Piek vertelde over de impact van klimaatverandering. De conclusie van dc-leden was dat er meer bedreigingen dan kansen zijn en dat het verbinden van natuurgebieden, zoals de Veluwe en de Oostvaardersplassen, cruciaal is om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen. Dc Flevoland discussieerde ook met de directie over het wel of niet bijvoeren van dieren in de winter. De meningen liepen sterk uiteen. Op de jaarlijkse verenigingsraadexcursie in de Oostvaardersplassen werd het debat vervolgd.

Paddentunnel in het Bergherbos

Flevoland haalde het nieuws met de goede resultaten van rietbeheer in Harderhoek. Twintig mensen namen deel aan een excursie in dit gebied. Ook succesvol was het educatieprogramma voor basisscholen, waar zo'n 3000 Flevolandse kinderen aan deelnamen. De dc kwam in 2010 acht keer bijeen, waarvan twee keer samen met de Overijssel. Verder was er een teambuildingsdag en excursie in het Dwingelderveld en een ledenvergadering en excursies naar Kievitslanden en Harderhoek.

Utrecht: 'polderproblematiek' prominent op de agenda

De dc boog zich over enkele zorgwekkende (financiële) perspectieven van de vereniging. Zo is getracht helder te krijgen wat dit toekomstperspectief betekent voor de beheereenheid Utrecht. In het voorjaar is stilgestaan bij het jeugdbeleid. Duidelijk werd dat veel aandacht wordt geschonken aan dit thema. Door goede samenwerking en betere producten zijn er hoogwaardigere (jeugd)activiteiten, zoals gezinsdagen, scholenbezoek, scouting, maatschappelijke stages, speelbossen en de jeugadviesraad. De dc constateerde dat de coördinatie van deze activiteiten meer eenheid mag uitstralen en minder afhankelijk moet worden van 'toevallige' keuzes in beheereenheden.

Vast thema was opnieuw de 'polderproblematiek' in de regio Utrecht. Voor Polder Groot Mijdrecht en de Horstermeerpolder liggen plannen klaar die vanuit natuurspectief gunstig zijn maar waarvoor helaas niet altijd draagvlak is. Bewoners vrezen terecht of onterecht dat ze moeten verhuizen en last krijgen van muggen door een voorgestelde verhoging van het waterpeil. Hoewel hiermee al rekening wordt gehouden, verschijnen telkens nieuwe obstakels die veel inspanningen kosten. Centraal dilemma is in hoeverre Natuurmonumenten

Haarzuilens

hierin mee moet gaan. De dc heeft hierover meegedacht en heeft enkele standpunten aan de werkorganisatie overgedragen.

Noord-Holland: **leren van weidevogelbeheer**

De dc Noord-Holland verdiepte zich in 2010 in uiteenlopende onderwerpen. Zo was er in januari met de Amsterdam een overleg over weidevogelbeheer in de gebieden van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Medewerkers van beide organisaties gaven een toelichting op het beleid, de uitdagingen en behaalde resultaten. De conclusie was dat er over het weidevogelbeheer in veenweidegebieden van elkaar valt te leren.

In juni sprak een beleidsmedewerker van Natuurmonumenten over de impact van klimaatverandering op de Nederlandse natuur. Enkele gevolgen zijn: een toename van plaagsoorten en plaagziektes, verdroging van gebieden, wateroverlast in andere gebieden, en een snelle verschuiving van klimaatzones waardoor soorten nauwelijks de tijd hebben zich aan te passen. Om problemen te voorkomen zijn robuuste aaneengesloten natuurgebieden nodig.

De dc kwam twaalf keer bijeen. De klankbordgroep sprak zich onder meer uit over fondsenwerving en communicatie en over de positionering van Natuurmonumenten. De jaarvergadering was in de Poelboerderij in Wormer. Agendapunten waren: bestuurswisselingen en herbenoemingen, een gedachtewisseling over het betrekken van de leden bij Natuurmonumenten en het verbinden van mensen met de natuur en een presentatie over Herstelplan Nijenburg. Per boot volgde een excursie in het Wormer- en Jisperveld.

Kievit

Districtscommissie Utrecht in cijfers

Aantal vergaderingen (inclusief eigen districtsjaarvergadering)	11
Klankbordbijeenkomsten regionale districtsleden (inclusief eenmalig e-mailforum)	3
Excursies regionale districtsleden (inclusief eigen dc-excursie)	3
Subtotaal aantal eigen dc-districtsactiviteiten	17
Deelname regionale dc-activiteiten (regiodag, afstemming dc t.b.v. verenigingsraad (2x))	3
Deelname landelijke dc-activiteiten: verenigingsraad (2x), themabijeenkomst 'Som der delen' en dc-voorzittersoverleg	4
Deelname landelijk opiniërend overleg (themaoverleg, forum, landelijk klankbordoverleg (2x), landelijke excursie)	5
Totaal aantal regionale en landelijke activiteiten	12
Totaal aantal activiteiten dc Utrecht in 2010	29

Een excursie van Natuurmonumenten met de afdeling Groen van de provincie Utrecht.

Amsterdam: **zienswijze ingediend op gemeentelijke structuurvisie**

Op elf bijeenkomsten is uitvoerig gesproken over de herinrichting van Polder IJdoorn, de mogelijke aantasting van de groenstructuur rond de Gaasperplas en de aanleg van een fietspad en natuurbrug in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD). Namens de circa 35.000 Amsterdamse leden van Natuurmonumenten heeft de dc ook een uitgebreide zienswijze ingediend op de Structuurvisie Amsterdam 2040. Die richt zich met name op de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in de Amsterdamse regio, waarbij de dc concludeerde dat er bij aantasting van EHS- of Natura 2000-gebieden natuurcompensatie nodig is. Hierover is contact onderhouden met de werkorganisatie en Milieucentrum Amsterdam (MCA). Tijdens een gemeenteraadsvergadering over de aanleg van een fietspad door de AWD onderstreepte de dc het standpunt van de werkorganisatie om te komen tot een zogeheten 'buitenvariant' voor het fietspad.

De voorjaarslezing werd gehouden door Niek Bos van de Amsterdamse Dienst Ruimtelijke Ordening. Voor een volle zaal sprak zij over de groene ambities van de Structuurvisie Amsterdam 2040. Maarten Frankenhuis, voormalig directeur van Artis, presenteerde tijdens de najaarslezing een eigenzinnige visie op grote grazers onder de titel 'Serengeti in de polder'. Het Naardermeer was dit keer de bestemming van de jaarlijkse excursie. De dc Amsterdam informeerde de Amsterdamse leden over alle ontwikkelingen via nieuwsbrieven.

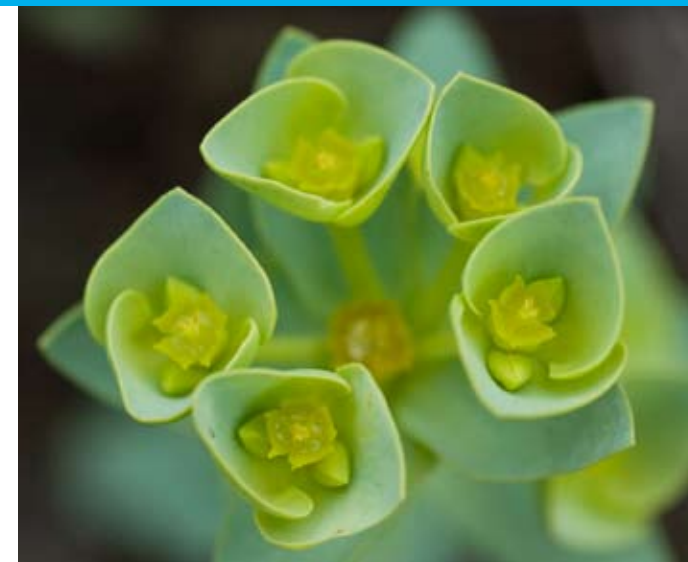
Zuid-Holland: **debat over kansen en bedreigingen Delfland**

In januari publiceerde de dc Zuid-Holland haar eerste elektronische Nieuwsmail. Deze kent dezelfde opzet als de Natuurbrief en Van Nature online. Edities bevatten informatie over dc-

activiteiten met links naar uitgebreidere informatie op de dc-pagina's en de website van Natuurmonumenten. Enkele honderden abonnees ontvingen vier reguliere edities en drie extra edities. In november organiseerde de dc met de regionale werkorganisatie in Rotterdam en Maasland twee discussieavonden met als thema Natuur in Delfland. Discussies met leden volgden op boeiende presentaties over de ontwikkeling van nieuwe natuurgebieden en bedreigingen zoals de Blankenburgtunnel. Op de eerste ledenavond werd een petitie aan de dc aangeboden over de wijze waarop Natuurmonumenten zou moeten reageren tegen het nieuwe kabinetsbeleid. De dc ondersteunde deze petitie met een eigen verzoek aan het verenigingsbestuur. Dit leidde tot een zinvolle gedachtewisseling tijdens de vergadering van de verenigingsraad. De dc Zuid-Holland kwam zevenmaal bijeen. Er waren excursies naar de Korendijkse Slikken, de Ablasserwaard en de Kwade Hoek. De klankbordgroep werd drie keer geraadpleegd; over gebouwenbeheer, de toegankelijkheid van gebieden en de nieuwe positionering van Natuurmonumenten.

Zeeland: op zoek naar nieuwe dc-leden

In 2010 is afscheid genomen van Wim de Wilde. Voor zijn ruim veertigjarige inzet voor natuurbeheer kreeg hij een koninklijke onderscheiding. Door vertrek van twee aspirant-leden en in 2011 het vertrek van de voorzitter en plaatsvervangend voorzitter staat de dc voor de uitdaging goede vervangers te vinden. De wisseling van de wacht zal zorgen voor vernieuwing. Discussies over natuur bleven na het rumoerige jaar 2009 ook in 2010 in Zeeland politiek en maatschappelijk gevoelig. Dat bleek telkens wanneer de ontpoldering van de Hertogin Hedwigepolder in de actualiteit kwam en tijdens de discussies en debatten die de dc organi-

Zeewolfsmelk

seerde met de Zeeuwse leden van Natuurmonumenten en leden van de klankbordgroep. De dc-leden namen deel aan landelijke activiteiten en de verenigingsraad. Er is intern gesproken over de positie van districtscommissies binnen Natuurmonumenten en de evaluatie van het rapport De Som der Delen, waarvoor een discussiebijdrage werd ingebracht.

De jaarvergadering werd gehouden in een regio waar Natuurmonumenten geen of weinig gebieden heeft. Dit keer ging de reis naar Canisvliet bij Westdorpe in Zeeuws-Vlaanderen. De districtscommissie maakt zich zorgen over de bezuinigingen die het nieuwe kabinet aankondigde en die effect zullen hebben op de bescherming van het Deltagebied. In 2011 trachtte de dc de werkorganisatie dan ook te ondersteunen bij de lokale politieke lobby. Het overleg met de werkorganisatie en de regiodirectie verlopen uitstekend.

Noord-Brabant: **stevige ondersteuning van de werkorganisatie**

Eind 2009 heeft de Noord-Brabant afscheid genomen van Jan van Veggel en Henk Helmich. Hoewel daarmee een groot verlies is geleden, bood dit ook kansen voor vernieuwing. Stan Geertman en Gerrit van den Bosch zijn op 1 januari gepromoveerd tot volwaardig dc-lid. Geertman is de nieuwe voorzitter en Van den Bosch zal zich richten op het informatieteam Loonse en Drunense Duinen. Nieuwe doelen zijn er ook geformuleerd. Enerzijds wil de dc eigen expertise beter inzetten om de werkorganisatie landelijk en regionaal te ondersteunen. Anderzijds wil het bestaande en nieuwe leden meer verbinden met het werk van Natuurmonumenten. Er is in 2010 al actief samengewerkt bij opstellen van een inspraakreactie op de Structuurvisie van Noord-Brabant en het gemeenschappelijk optrekken in communicatietrajecten. Om te komen tot een betere werving en binding van leden wordt samen met de

Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen

regionale en nationale werkorganisatie en andere dc's gezocht naar effectieve methoden. In 2011 wordt dit vervolgd.

De dc Noord-Brabant organiseerde in 2010 negen vergaderingen. Er waren excursies in Kempen en Midden-Limburg en Banisveld. Agendapunten op de jaarvergadering waren de benoeming van dc-leden, presentaties over Grenspark de Zoom-Kalmthoutse Heide en de herinrichting van de Noord-Polder van Ossendrecht.

Limburg: presentaties over klimaatverandering en herpositionering

Dc Limburg kwam in 2010 zes keer bijeen. De excursies gingen onder meer naar het Noordal in Zuid-Limburg en de klimaatneutrale werkschuur Swartbroek. Actuele gespreksthema's waren: de landelijke en provinciale bezuinigingen op natuur, de ontwikkeling van het ENCI-terrein bij Maastricht, de Buitenring Parkstad Limburg en het ledenverlies van Natuurmonumenten. Om de mening van de leden te horen heeft ook de dc Limburg een klankbordgroep. Die komt drie keer per jaar bijeen in Sittard. Twee keer staan beleidsthema's van de verenigingsraad op de agenda van de klankbordgroep. Het thema voor de derde bijeenkomst wordt gekozen in overleg met de leden van de groep. Op de bijeenkomst in november discussieerden maar liefst 27 leden over de impact van klimaatverandering op natuur en de positionering van Natuurmonumenten. Erwin de Hoop, van de afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer, vertelde over klimaatverandering. Duidelijk werd dat het een complex probleem is dat zeker effect zal hebben op het beheer van natuurgebieden. Op basis van diverse documenten ontstond een levendige discussie over de herpositionering van Natuurmonumenten. Waardevolle informatie is aan het bestuur overhandigd. De werkorganisatie geeft in 2011 feedback op de suggesties.

ENCI-groeve

5.5 Werken bij Natuurmonumenten in 2010

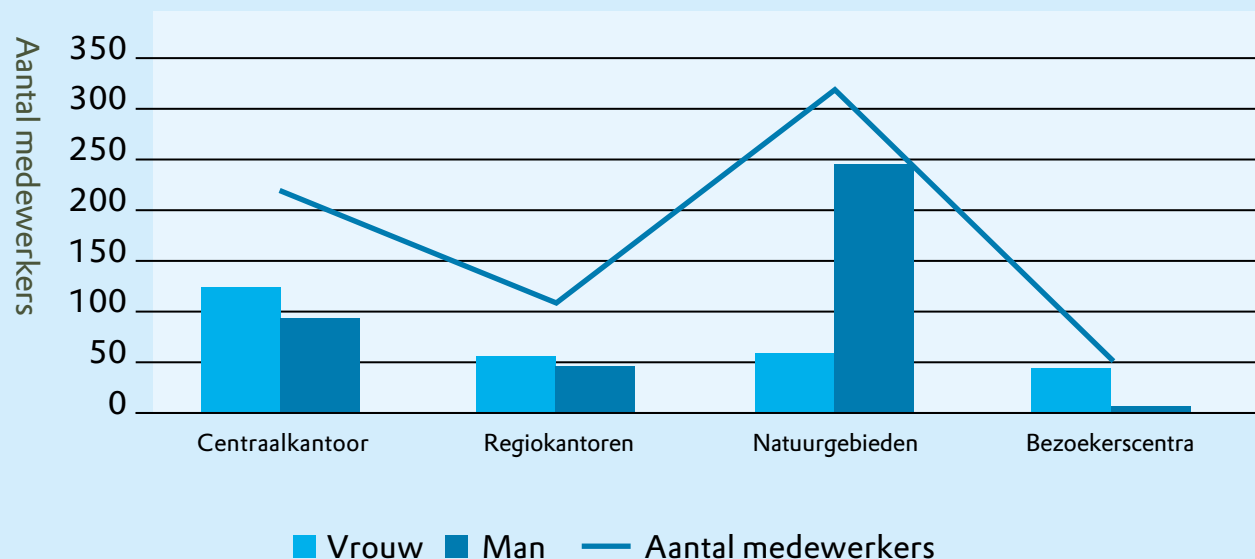
Eind december 2010 werkten bij Natuurmonumenten 678 mensen in vaste en tijdelijke dienst. Het ziekteverzuim was in 2010 een fractie lager dan in het jaar ervoor. Er is een proces gestart voor een nieuwe positionering van Natuurmonumenten.

Werken aan nieuwe competenties

Het inzetten en ontwikkelen van competenties heeft in 2010 veel aandacht gekregen, onder meer in het perspectief van de discussies over onze herpositionering. We willen ons sterker verbinden met de samenleving, meer zichtbaar zijn, de dialoog aangaan en spreekbuis en opinieleider worden voor natuur in Nederland. Crossmediaal werken en breder communiceren met het publiek en de media zijn belangrijke aandachtspunten. Deze ambities betekenen voor medewerkers dat ze nieuwe kennis en vaardigheden moeten opdoen en dat ze zich zullen moeten richten op (deels) andere activiteiten. Ook de werkhouding vereist op sommige punten een aanpassing.

De organisatie heeft vorig jaar daarom een aanzet gegeven voor trajecten die zorgen voor het aanscherpen van belangrijke competenties zoals luisteren, ondernemerschap, samenwerken en omgevingsbewustzijn. Zo zijn we voor alle regio's en afdelingen gestart met competentiewerkshops. Hiermee bouwen we voort op de in 2009 georganiseerde leergang voor managers. Het beheerteam Salland is hiermee in 2010 als eerste gestart. Daarnaast zijn er teamtrainingen ontwikkeld die uitgaan van de methode 'ervarend leren'.

Aantal medewerkers (m/v) per locatie (31 dec. 2010)

Medewerkers met dienstverband in 2010

Medewerkers met dienstverband (vast en tijdelijk)	678
Mannelijk	58 %
Vrouwelijk	42 %
Fte's	555
Fulltime	41 %
Parttime	59 %
Nieuw in dienst	44
Uit dienst	34
Doorgestroomde medewerkers	12
Wijzigingen in deeltijd %	71

Vrijwilligers zijn onmisbare collega's

Naast vaste medewerkers zijn ook vrijwilligers onmisbaar voor het werk van Natuurmonumenten. Vrijwilligers helpen bij natuurbeheer, inventarisatie van planten en dieren en promotiewerk in onze bezoekerscentra, ze geven excursies, doen aan externe belangenbehartiging en verrichten kantoorwerkzaamheden.

Groei aantal vaste vrijwilligers zet door

Conform het meerjarenplan wil Natuurmonumenten in 2013 de vrijwilligersinzet verdubbeld hebben van circa 2000 naar ruim 4000. Die ambitie ligt op koers. Ook in 2010 groeide het aantal vrijwilligers met 200 naar ruim 3200 vaste vrijwilligers. Zij verzetten voor 212 fte aan werk. Samen helpen zij de natuur in Nederland nog beter beschermen.

Hoge waardering in tevredenheidsonderzoek

De betrokkenheid toont aan dat veel vrijwilligers zich verbonden voelen met de natuur en zich er met hart en ziel voor inzetten. Uit tevredenheidsonderzoek onder onze vrijwilligers blijkt dat ruim 75% van de ondervraagden het werk met een 8 of hoger waardeert. Naast de vaste vrijwilligers waren 7000 mensen actief op individuele basis voor Natuurmonumenten via externe organisaties zoals de scouting of zorgboerderijen, of tijdens natuurwerkdagen en bedrijfsuitjes.

Nieuwe werkkleding voor vrijwilligers

In 2010 is gewerkt aan een aantal verbeterpunten. Zo is een start gemaakt met het verstrekken van nieuwe kleding. Ook is veel energie gestoken in het faciliteren van opleidingen en materiaal. In 2011 wordt het Europees Jaar van de Vrijwilliger gevierd. Dit is een uitgelezen kans te laten zien dat vrijwilligers van onschatbare waarde zijn voor onze samenleving. Zeker in een tijd dat de natuur in Nederland als gevolg van bezuinigingen en klimaatverandering onder druk staat. De website van Natuurmonumenten bevat een publieksfolder over vrijwilligerswerk en een notitie over ons Vrijwilligersbeleid.

5.6 Natuurmonumenten 100% klimaatneutraal

Met een interne gedragscampagne en een investeringsprogramma is Natuurmonumenten op weg richting een klimaatneutrale bedrijfsvoering. De gedragscampagne is gericht op het terugdringen van papier- en energiegebruik en autokilometers. Met het investeringsprogramma verduurzamen we onze gebouwen. Door lagere stookkosten, een lager energieverbruik - en dus minder CO₂-uitstoot – verdienen we de investering in enkele jaren terug. Onze doelstelling blijft onveranderd: 100% klimaatneutraal zijn in 2020, zonder compensatie. Dit is een zeer ambitieuze doelstelling gezien het feit dat het 'klimaatgedrag' van de meeste medewerkers al zeer goed is. Het meest veelbelovend in dit verband lijkt de inzet van biomassa en het slim gebruik van middelen bij (ver)bouwingen.

In 2010 was de CO₂-voetafdruk van de bedrijfsvoering 2133 ton CO₂ (zie bijlage).

De top drie: 1. dienstvervoer, 2. energie van onze circa 120 gebouwen, 3. onze tijdschriften.

Krant en website voor vrijwilligers

In 2010 ontvingen alle vaste vrijwilligers twee keer de Vrijwilligerskrant. De krant biedt vrijwilligers nieuws en inspiratie. Een gewaardeerde rubriek is de lijst met bijzondere waarnemingen. Door vrijwilligers is in 2010 de steenmarter in De Wieden (Overijssel) gesignaleerd en de blauwe kiekendief in het Loenense veld (Gelderland). De website www.natuurmonumenten.nl/vrijwilligers wordt geraadpleegd voor naslaginformatie en de webpagina met aantrekkelijke kortingen en aanbiedingen van de partners van Natuurmonumenten.

Uitstoot van CO₂ in de bedrijfsvoering

Ter vergelijking: onze voetafdruk is gelijk aan die van 237 huishoudens. Om dit te compenseren moeten volgens cijfers van Milieu Centraal 960.000 bomen een jaar lang groeien. Dit is exclusief het woon-werkverkeer, dat een additionele uitstoot van 842 ton CO₂ veroorzaakt. In 2010 stijgt de klimaatvoetafdruk licht (1%) vanwege groei van de organisatie (3%). Als we daarvoor corrigeren daalt hij licht (2%). De uitstoot van de directe bedrijfsvoering wordt gecompenseerd via 'Trees for Travel', dat de schade herstelt van houtkap in Maleisië.

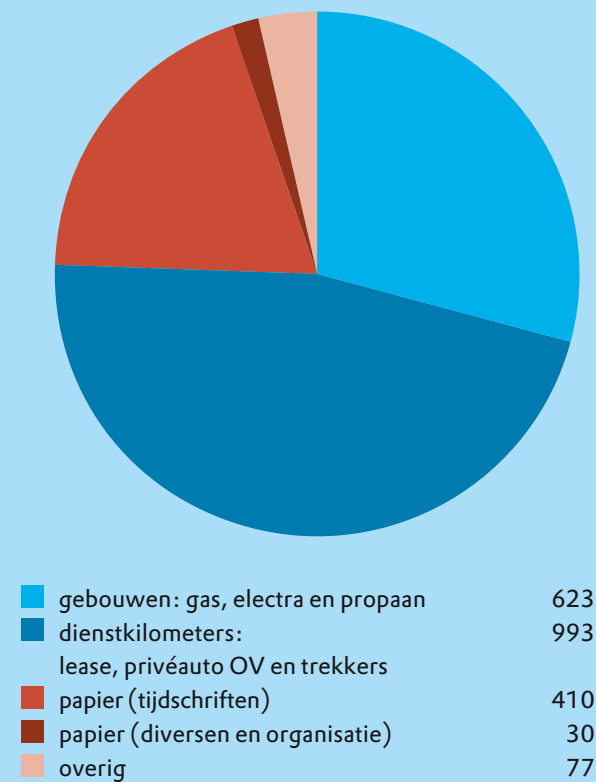
Energiezuinige gebouwen

Onze interne gedragscampagne heeft tot zichtbare resultaten geleid. Zo is op regiokantoor Gooilust het elektriciteitsverbruik teruggebracht met 20% en op de centrale kantoren met 10%. Alle gebouwen worden stuk voor stuk verduurzaamd, de grootste verbruikers eerst. Het beheerkantoor Kempen en Midden-Limburg is verbouwd met daglichtkokers in het dak, een aardwarmtepomp voor verwarming, zonnepanelen voor de elektriciteit en energiezuinige ventilatie. Daarmee is het een van onze meest energiezuinige gebouwen geworden. Ook is de eerste houtgestookte verwarmingsketel aangeschaft voor de beheereenheid Zuidwest-Friesland. Er wordt hout verstoekt van de eigen terreinen.

Vergroenen dienstvervoer

Het verminderen van dienstvervoer is dé grote uitdaging voor 2011. Veel van onze gebieden zijn uitgestrekt en werkvervoer is nodig om de natuurkwaliteit op peil te houden. Vermindering van CO₂-uitstoot moet vooral komen van meer telefonisch vergaderen, carpoolen en het

Bedrijfsvoering in 2010: 2.133 ton CO₂

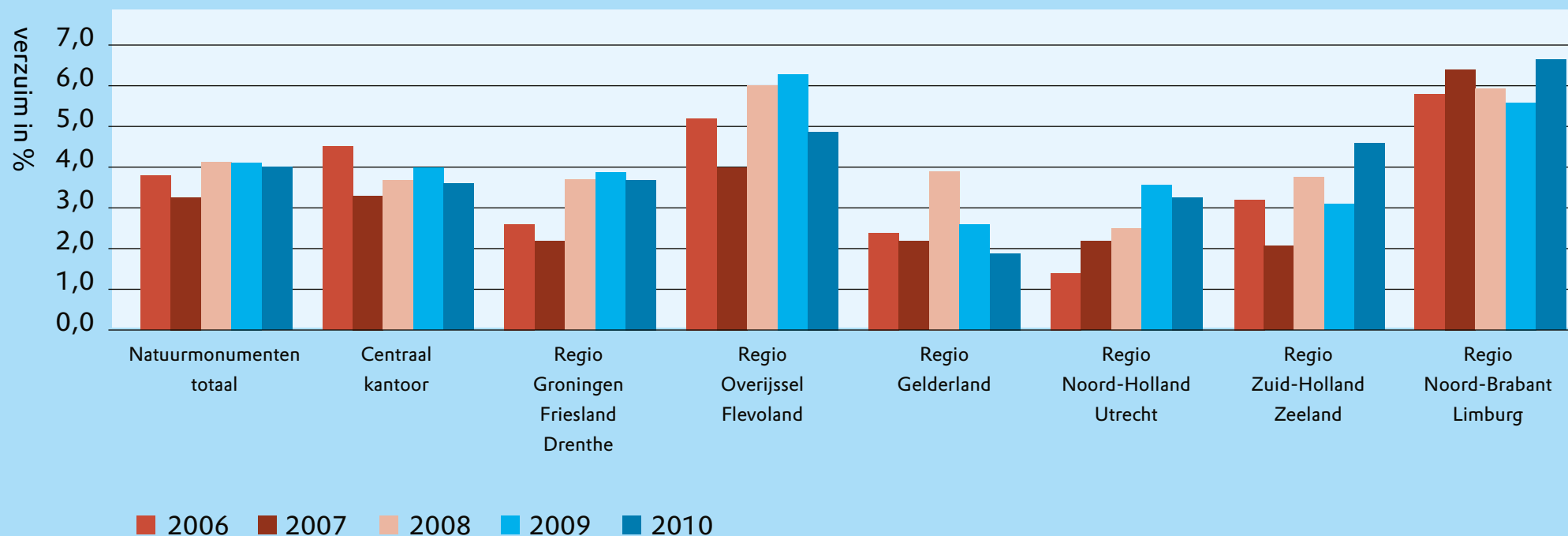
slimmer combineren van afspraken. Tevens wordt het wagenpark uitgebreid met groenere vervoermiddelen. Naast onze elektrische fluisterboten en elektrische karren, gebruiken we ook al een aantal elektrische scooters op groene stroom van eigen zonnepanelen. Ook bij andere bedrijfsprocessen letten we op de CO₂-uitstoot. Bij een nieuwe aanbesteding wordt gekeken naar duurzamer papiersoorten en drukprocessen. TNT Post compenseert de verspreiding van onze bladen.

5.7 Besturen in de toekomst

Het werk van Natuurmonumenten staat onder druk. Dit komt door een combinatie van factoren en is ondermeer een gevolg van de economische crisis, overheidsbezuinigingen, een snel veranderende maatschappelijke context en de daarmee samenhangende daling van het ledenaantal. De verenigingsraad en het bestuur achten een herpositionering van de vereniging noodzakelijk om voldoende steun in de samenleving te behouden. Die herpositionering houdt in dat wij meer willen samenwerken met anderen, opinieleider willen zijn in het publieke debat over natuur en landschap en ons beheerwerk en onze opvattingen aansprekender en krachtiger willen legitimeren. Dat gaan we doen door goed te luisteren naar mensen die ons steunen. Hiervoor is nodig dat we een zelfstandige en onafhankelijke positie innemen. Natuurmonumenten zal in de nabije toekomst ondernemender zijn en meer afstand bewaren tot de overheid. Tegelijkertijd willen we het beheer van onze gebieden en gebouwen op niveau houden. De verenigingsraad, het bestuur en de werkorganisatie zullen de komende jaren aan deze ambitieuze uitgangspunten nader inhoud geven.

Ziekteverzuimcijfers Natuurmonumenten 2006-2010

N.B. Het ziekteverzuim in deze tabel is exclusief WAO/WIA en zwangerschapsverzuim.

“Op alle fronten actief”

Als voorzitter van Natuurmonumenten was Cees Veerman vorig jaar druk met het ‘in de benen houden’ van het natuurbeleid.

“De gedoogvariant was als resultaat van de verkiezingen voor de natuur teleurstellend. De aankoopstop op nieuwe natuur was voor ons niet eens het belangrijkste punt. Dat er getemporeerd moest worden was goed bespreekbaar. We begrepen dat iedereen een steentje moet bijdragen aan het financieringstekort. Daarover zijn we ook in overleg gegaan, met Staatsbosbeheer, De12Landschappen en LTO Nederland. Maar het kabinet bood geen enkele onderhandelingsruimte en wilde direct stoppen met verwerven van EHS-gronden. Dat was geen goede openingezet en zeer ongewenst voor de onderlinge verhoudingen. Ik ben zelf een man van verbinden, niet van escalatie. Die escalatie

vond ik politiek gezien het meest pregnant. Natuurmonumenten staat voor een legitiem belang. Wij zijn een gerespecteerde organisatie en vertegenwoordigen meer leden dan alle politieke partijen bij elkaar. We hadden minimaal recht op een faire behandeling. Ik heb in de media argumenten aangedragen waarom dit kabinet er nooit had mogen komen. Ook binnen mijn eigen partij heb ik daarover in informele sfeer gesproken. Als

organisatie zijn we het gesprek aangegaan in Den Haag, maar er is ook gedemonstreerd door boswachters, leden en sympathisanten. We waren actief op alle fronten. De boodschap die we uitdroegen was dat we niet blind zijn voor de nood van de tijd, maar we stelden ook: kabinet beschouw ons tenminste als een volwassen en volwaardige partij. Dan kunnen we samen met andere partijen het natuurbeleid in 2011 en daarna vormgeven.”

6 Risicomanagement Risico's bewaken, beperken en beheersen

Natuurmonumenten is zich bewust van de risico's van haar activiteiten.
Met risicomanagement zet de organisatie zich ervoor in die risico's systematisch te bewaken, te beperken en te beheersen.

6.1 Risico's van beheer en beleid

Natuurvisie en kwaliteitstoets

De kernactiviteit van Natuurmonumenten is het aankopen, inrichten, herstellen, behouden en beheren van natuurgebieden met hoge natuurwaarden. Om goed en deskundig beheer te waarborgen, stelt Natuurmonumenten voor ieder natuurgebied natuurvisies vast, met te behalen toetsbare doelstellingen. Aan de hand van die natuurvisie kunnen we meten, bijvoorbeeld via het monitoren van flora en fauna, in hoeverre de doelstellingen zijn gerealiseerd. Elke zes jaar voert Natuurmonumenten voor vrijwel alle gebieden een kwaliteitstoets natuurbeheer uit. De uitslag van deze toets geeft inzicht in de resultaten van het beheer en kan aanleiding zijn voor aanpassingen in het beheer. Hoofdstuk 2 van dit jaarverslag biedt een overzicht van de in 2010 afgeronde kwaliteitstoetsen.

Aangepaste beheercyclus

Op 1 januari 2011 wordt een nieuw Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) ingevoerd. Dit heeft gevolgen voor onze beheercyclus, de indeling in natuurtypen, het vaststellen van de doelstellingen en het monitoren. Ook ligt de uitvoering van het stelsel niet meer bij het Rijk, maar bij de provincies. De veranderingen die de omschakeling teweegbrengt zijn nog steeds niet geheel te overzien. Natuurmonumenten was in 2010 nauw betrokken bij de plannen voor dit nieuwe SNL, en de implementatie in de eigen organisatie is in volle gang.

Beleid- en beheerevaluatie op landelijk niveau

In 2010 voerde de afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer evaluaties uit van het beheer van de hoogvenen en van nagenoeg natuurlijke landschappen ('wildernisnatuur'), alsmede van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. De evaluatie van het beheer van de hoogvenen werd samen met Staatsbosbeheer, Landschap Overijssel en het ministerie van Defensie uitgevoerd. Ook onderzocht de afdeling de effectiviteit van regionale sponsoring en enquêteerde deze afdeling recreanten op de Mookerheide en Sint-Jansberg ter voorbereiding op een evaluatie van het recreatiebeleid van de organisatie.

Beïnvloeden van het beleid

Het kwaliteitsniveau van onze gebieden wordt vaak beïnvloed door externe omgevingsfactoren. Negatieve milieueffecten (mest, fosfaat, water) zitten het succes van natuurbeheer maar al te vaak in de weg. Deze factoren hebben bijvoorbeeld invloed op de grondwaterstand en de kwaliteit van de lucht en het oppervlaktewater. Omgevingsfactoren zijn daarom in onze natuurgebieden geïdentificeerd als toprisico. Aangezien wij deze voorwaarden niet zelf in de hand hebben, doet de organisatie zijn best het overheidsbeleid te beïnvloeden. Ook de versnippering van natuurgebieden is een probleem. Grote, aaneengesloten natuurgebieden bieden betere uitgangspunten voor kwetsbare soorten. Klimaatverandering maakt het extra noodzakelijk aaneengesloten gebieden te realiseren, zodat kwetsbare soorten zich met opschuivende klimaatzones kunnen verplaatsen van zuid naar noord. Daarom is ook het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur voor ons een topprioriteit. De vergaande bezuinigingen die de regering wil doorvoeren op de EHS onderstreepten in 2010 de noodzaak van een sterke lobby.

De mate waarin externe omgevingsfactoren invloed hebben op natuurgebieden wordt steeds vaker bepaald door de provincies. In de beleidsbeïnvloeding vindt dan ook een accentverschuiving plaats richting provinciaal beleid.

Veilige natuurgebieden

Om het risico van vallende takken te verkleinen, besteedt Natuurmonumenten jaarlijks aandacht aan systematische boomcontroles langs wegen en paden. Soms kappen we bomen om ongelukken te voorkomen.

Ook het voorkomen van de ziekte van Lyme blijft een belangrijk aandachtspunt. Terreinbeheerders, boswachters en gidsen hebben een relatief grote kans op een beet van een besmette teek. Met voorlichting proberen we dit te voorkomen en zorgen we voor een snelle aanpak van de gevolgen als iemand toch ziek wordt.

6.2 Financiële en juridische risico's

Actief fondsenwervingsbeleid

Natuurmonumenten is voor haar werk afhankelijk van de volgende inkomstenbronnen: lidmaatschappen, sponsors, de Nationale Postcode Loterij, giften, erfstellingen, legaten en overheidssubsidies. Om de inkomsten op peil te houden, voert Natuurmonumenten een actief fondsenwervingsbeleid. Toch zijn we in 2010 voor het tweede achtereenvolgende jaar geconfronteerd met lagere ledenaantallen. Om het tij te keren is er in 2010 gewerkt aan de nieuwe positionering voor de middellange termijn en worden op korte termijn nieuwe leden- en fondsenwervingsacties voorbereid om de inkomsten en het ledenaantal op peil te houden.

Reserve als bron van inkomsten

Ontwikkelen en behouden van natuur is een zaak van de lange adem. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden ‘voor de eeuwigheid’ kan behouden en beschermen, wordt de opbrengst van de beleggingen aangewend voor het beheer van die gebieden. Beoogd wordt in de toekomst het vermogen weer te laten groeien tot het niveau dat nodig is om met de opbrengst daarvan de continuïteit van de bedrijfsvoering (mede) te waarborgen. Het beleggingsbeleid is in 2010 zodanig aangepast, dat er minder risicovol wordt belegd. In deze financieel-economisch onzekere tijden is een belangrijk aandachtspunt het continue volgen van de beleggingsresultaten.

Planning en control

Onze planning- en control-cyclus zorgt ervoor dat middelen worden toegekend op basis van goedgekeurde activiteitenplannen, en dat de uitvoering van die activiteitenplannen en de besteding van de middelen gedurende het jaar gevolgd wordt. In verband met de invoering van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer, wordt ook een nieuwe norm-kostensystematiek voorbereid.

6.3 Reputatierisico's

Voor onze reputatie en geloofwaardigheid is het van groot belang dat wij open en transparant zijn in onze handelwijze en berichtgeving. Het blad Van Nature informeert journalisten, beleidsmakers en andere geïnteresseerden over de achtergronden van ons werk, onze standpunten en visie. Het ledenmagazine Natuurbehoud en de website zijn gericht op een breder publiek. Op

de website zijn naast nieuwsberichten ook dossiers te vinden over belangrijke actuele thema's. Via persberichten en persexcursies heeft Natuurmonumenten open en frequente contacten met journalisten. Activiteiten in en om onze natuurgebieden, zowel met betrekking tot beheer als de ontwikkeling en verbetering van de natuur, brengen uiteraard de kans met zich mee dat mensen zich storen of in hun belang geschaad vinden door Natuurmonumenten. We streven naar een voortdurende verbetering van open communicatie met omwonenden en andere stakeholders. Natuurmonumenten beschikt over een klachtenprocedure voor leden en anderen en over een klokkenluidersregeling voor medewerkers die een misstand aan de orde willen stellen.

6.4 CBF-Keurmerk en FSC-certificaat

Natuurmonumenten hecht grote waarde aan onafhankelijke certificaten als verantwoordingsinstrumenten richting leden en samenleving. Wij beschikken al geruime tijd over het CBF-Keurmerk. De Code Goed Bestuur voor Goede Doelen is inmiddels opgenomen in het reglement van het CBF-Keur. Het keurmerk is het afgelopen jaar weer voor drie jaar verlengd. De regio Gelderland voert sinds 2005 het FSC-certificaat, de kwaliteitsnorm voor duurzaam beheerde bossen. Vanaf 2010 is Natuurmonumenten organisatiebreed FSC-gecertificeerd. Een audit door de certificerende instantie, uitgevoerd in 2010, heeft een aantal verbeterpunten opgeleverd die vervolgens zijn aangepakt.

De voorbereidingen voor certificering in het kader van het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) zijn in 2010 gestart. We streven ernaar de diverse keurmerken en certificaten zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen. Dit zorgt voor minder werk en meer transparantie.

↖ Natuurmonumenten financieel

7.	Financiële kerncijfers	119
8.	Jaarrekening 2010	125
9.	Begroting 2011	176
10.	Financieel meerjarenplan 2011-2016	178

Natuurmonumenten besteedde in 2010 totaal 105,4 miljoen euro. Hiervan werd €94,8 miljoen uitgegeven aan: nieuwe verwervingen (€20,8 miljoen), het beheer van natuurgebieden (€53,4 miljoen), de beleidsbeïnvloeding (€5,1 miljoen) en het betrekken van het publiek bij de natuur (€15,5 miljoen). De rest van de bestedingen was voor wervingskosten (€6,0 miljoen; kosten fondsenwerving, subsidie, beleggingen) en kosten beheer en administratie (€4,6 miljoen).

De vereniging sloot 2010 af met een overschot van €6,6 miljoen. Dat was vooral het gevolg van het positieve koersresultaat uit beleggingen (€5,8 miljoen) en hogere overige baten dan begroot. Voor het overige waren de baten en lasten in grote lijnen in overeenstemming met de beschikbare ruimte in de begroting 2010. Met behulp van het batig saldo is een bestemmingsreserve 'positionering' gevormd voor de kosten van de implementatie van de nieuwe positionering ad €1,5 miljoen.

Inkomsten en bestedingen in 2010 (x€1 miljoen)
Inkomsten
Inkomsten fondsenwerving
Aandeel acties derden
Overheidssubsidies
Directe baten beleggingen
Koersresultaat beleggingen
Inkomsten terreinbeheer
Overige baten
Totaal inkomsten
Bestedingen
Verwerven natuurgebieden
Beheer natuurgebieden incl.beleving en recreatie
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur
Betrekken van het publiek bij de natuur
Totaal bestedingen
Wervingskosten
Kosten beheer en administratie
Totaal bestedingen
Overschot

Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
29,6	30,2	33,6
14,6	14,1	15,8
39,6	57,6	46,3
6,0	5,8	6,2
5,8	0,0	11,6
10,9	10,8	10,8
5,5	3,0	1,7
112,0	121,5	126,0
20,8	32,3	28,7
53,4	58,0	50,9
5,1	5,3	4,6
15,5	17,0	17,9
94,8	112,6	102,1
6,0	6,5	6,8
4,6	4,2	4,4
105,4	123,3	113,3
6,6	-1,8	12,7

Toelichting tabel: Ten opzichte van de oorspronkelijke begroting heeft een aantal wijzigingen plaatsgevonden op de posten Overheidssubsidies, Aandeel acties derden, Beheren natuurgebieden en Wervingskosten. Deze wijzigingen hebben tot een toename van zowel inkomsten als bestedingen van €8,8 miljoen geleid, maar per saldo niet tot een andere totaaluitkomst.

De inkomsten toegelicht:

De totale inkomsten van €112,0 miljoen waren in 2010 €9,5 miljoen lager dan begroot en €14,0 miljoen lager dan in 2009.

- De **inkomsten uit fondsenwerving** bedroegen €29,6 miljoen, wat nagenoeg conform de begroting is. Zie voor een verdere uitsplitsing van de opbrengsten de staat van baten en lasten. Ten opzichte van 2009 waren de inkomsten uit fondsenwerving €4,0 miljoen lager. De ontvangen giften en schenkingen waren €1,0 miljoen lager omdat in 2009 enkele grote bijzondere giften werden ontvangen van particuliere stichtingen. De inkomsten uit erfstellingen waren €3,1 miljoen lager dan in 2009 maar wel nagenoeg gelijk aan het langjarig gemiddelde. Het jaar 2009 was een uitzonderlijk goed jaar voor erfstellingen.
- Het **aandeel acties derden** (€14,6 miljoen) bestaat voor €14,0 miljoen uit opbrengsten van de **Nationale Postcode Loterij**. Daarnaast is €0,6 miljoen ontvangen uit puzzelacties met derden.
- De **overheidssubsidies** (€39,6 miljoen) kwamen €18,0 miljoen lager uit dan begroot en waren €6,7 miljoen lager dan in 2009. Dat kwam vooral door een lagere realisatie van gesubsidieerde verwervingen.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2010

- **Het resultaat beleggingen** kwam in 2010 uit op een totaalrendement (bankrente, couponrente, dividenden en koersresultaten) van 6,5% (vorig jaar 10,7%). Het rendement op aandelen bedroeg 19,0%, op staatsobligaties 3,5%, op bedrijfsobligaties 4,2% en op banktegoeden 1,6%. Dat komt neer op een totaal positief resultaat van €11,8 miljoen, onderverdeeld in €6,0 miljoen direct rendement en €5,8 miljoen voordelig koersresultaat. In de begroting hield Natuurmonumenten rekening met een direct rendement van €5,8 miljoen. Het totaal jaarlijks rendement over de afgelopen tien jaar bedroeg gemiddeld 1,9% (over de afgelopen twintig jaar 7,4%).
- De **inkomsten terreinbeheer** (€10,9 miljoen) waren nagenoeg conform begroting en realisatie 2009.
- De **overige baten** betreffen de verkoopopbrengst van gebouwen (€4,8 miljoen) en van gronden en productierechten (landbouwquota €0,7 miljoen) die niet direct bijdragen aan onze kernactiviteiten. Er zijn meer gebouwen verkocht dan in de begroting was verondersteld.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2010

De bestedingen toegelicht:

De totale bestedingen kwamen in 2010 uit op €105,4 miljoen. Dat is €17,9 miljoen lager dan begroot en €7,9 miljoen lager dan in 2009.

- De **verwervingskosten van natuurgebieden** bedroegen €20,8 miljoen en dat is €11,4 miljoen minder dan begroot. Het niet-gesubsidieerde deel in de verwervingskosten bedroeg €2,9 miljoen (€20,8 miljoen kosten minus €17,9 miljoen subsidie). Deze €2,9 miljoen is voor €0,3 miljoen gefinancierd met giften en donaties met een specifieke bestemming. Ook is €0,2 miljoen besteed uit extra gelden van de Nationale Postcode Loterij. In [hoofdstuk 2.1](#) leest u meer over de verwervingen in 2010.
- De kosten voor het **beheer van de natuurgebieden** kwamen uit op €53,4 miljoen. Dat is €4,6 miljoen minder dan begroot. Dit vloeide voort uit een lagere projectinspanning waar ook lagere subsidiebaten tegenover staan. In [hoofdstuk 2.2 t/m 2.5](#) wordt nader ingegaan op de impact van de inspanningen en resultaten van het beheer.
- Voor **beïnvloeding van overheidsbeleid** (€5,1 miljoen) gebruikten we nagenoeg geheel het bedrag dat was begroot voor 2010. In [hoofdstuk 3](#) wordt nader ingegaan op het blijvend agenderen van het natuurbeleid.
- De kosten voor **betrekken van het publiek** bij de natuur bedroegen €15,5 miljoen. Dat is €0,5 miljoen minder dan de begroting. In [hoofdstuk 4](#) leest u alles over hoe we mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten.
- De **wervingskosten** (€6,0 miljoen) bestaan grotendeels uit de kosten voor eigen fondsenwerving. De kosten voor fondsenwerving (€4,7 miljoen) bedroegen 16,0% van de inkomsten uit fondsenwerving (in 2009 was dat 16,8%). Dit cijfer ligt ruim onder

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2010

de 25% CBF-norm. In 2010 is, in afwachting van de nieuwe positionering, minder aan fondsenwerving uitgegeven.

- De **kosten voor beheer en administratie** kwamen met €4,6 miljoen €0,4 miljoen hoger uit dan het begrotingsbedrag. Hieronder vallen de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. De kosten waren iets hoger dan begroot vanwege de inspanningen op het gebied van de nieuwe positionering.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2010

8.1 Balans per 31 december 2010 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Activa (x€1.000)

31-12-2010

31-12-2009

B1 Materiële vaste activa

B1a Natuurgebieden en opstallen

B1b Ruilgronden

B1c Gebouwen, inventaris en machines

B2 Financiële vaste activa

B2a Beleggingen

B2b Leningen

B3 Vorraden

B4 Vorderingen

B5 Liquide middelen

Totaal activa

B6 Ministerie EL&I inzake leningen verwervingsubsidies

Restant hoofdsom

Saldo lopende lening

p.m.		p.m.	
3.135		3.571	
20.394		19.391	
	23.529		22.962
182.188		179.353	
59		109	
	182.247		179.462
	205		262
	34.535		37.013
	284		389
	240.800		240.088
	273.424		233.390
	13.967		7.582

Deel 1 - 8.1 Balans per 31 december 2010 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Passiva (x €1.000)

31-12-2010

31-12-2009

B7 Reserves en fondsen

Bestemmingsreserves:

B7a Reserve als bron van inkomsten

B7b Bestemmingsreserve positionering

B7c Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

174.019

1.500

—

169.022

—

362

175.519

169.384

Fondsen

B7d Bestemmingsfondsen

13.475

13.027

13.475

13.027

188.994

182.411

B8 Schulden

B8a Langlopende schulden

4.036

4.425

B8b Kortlopende schulden

47.770

53.252

51.806

57.677

240.800

240.088

B9 Ministerie EL&I inzake leningen verwervingssubsidies

Restant hoofdsom

273.424

233.390

Saldo lopende lening

13.967

7.582

8.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2010

(x€1.000)

Ra Baten uit eigen fondsenwerving

Ra1 Contributies van leden

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen

Ra3 Erfstellingen en legaten

Ra4 Resultaat verkoop artikelen

Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften

Rb Aandeel in acties van derden

Rc Overheidssubsidies

Rd1 Directe baten uit beleggingen

Rd2 Koersresultaat uit beleggingen

Re Inkomsten terreinbeheer

Rf Overige baten

Totaal baten [transporteren]

Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
19.573	19.700	18.982
2.422	2.900	3.417
6.137	6.200	9.212
343	300	386
1.163	1.100	1.576
29.638	30.200	33.573
14.577	14.100	15.797
39.612	57.600	46.309
5.997	5.800	6.230
5.759	-	11.550
10.884	10.800	10.825
5.522	3.000	1.707
111.989	121.500	125.991

Deel 1 - 8.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2010

(x€1.000)

Totaal baten [transport]
Rg Besteed aan de doelstellingen

Rg1 Verwerving natuurgebieden

Rg2 Beheer natuurgebieden

Rg3 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur

Rg4 Betrekken van het publiek bij de natuur
Rh Wervingskosten

Rh1 Kosten eigen fondsenwerving

Rh2 Kosten subsidies overheden

Rh3 Kosten beleggingen
Ri Beheer en administratie

Ri1 Kosten beheer en administratie
Overschot 2010

Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
111.989	121.500	125.991
20.854	32.300	28.723
53.360	58.000	50.849
5.067	5.300	4.641
15.497	16.950	17.858
94.778	112.550	102.071
4.737	5.650	5.646
1.068	700	899
213	200	238
6.018	6.550	6.783
4.610	4.200	4.431
105.406	123.300	113.285
6.583	1.800-	12.706

Bestemming resultaat (x€1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan

2010

2009

Reserve als bron van inkomsten

4.997

11.973

Bestemmingsreserve positionering

1.500

-

Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

362 -

571 -

Bestemmingsfondsen

448

1.304

Totaal overschot

6.583

12.706

De bestemming van het resultaat in 2010 voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Zie ook onder 'Overige gegevens: Bestemming van het resultaat'. Na de mutaties in de Bestemmingsfondsen en Bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een positief saldo van €5,0 miljoen dat is toegevoegd aan de Reserve als bron van inkomsten.

8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Als houder van het Keurmerk van het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF) is de jaarrekening van de vereniging Natuurmonumenten opgesteld en ingericht conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen. Alle activa en passiva zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij hieronder anders is vermeld. De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben. De jaarrekening 2010 is opgesteld overeenkomstig de richtlijn RJ 650 (aangepast 2011).

Financiële instrumenten

Financiële instrumenten omvatten investeringen in aandelen en obligaties, handels- en overige vorderingen, liquide middelen, handelsschulden en overige te betalen posten. Financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde. Na de eerste opname worden financiële instrumenten op de hierna beschreven manier gewaardeerd.

B1 a Natuurgebieden en opstallen

Gezien het bijzondere karakter van de activa natuurgebieden en daarop gelegen opstallen, schrijft Natuurmonumenten deze na verwerving geheel af en noteert ze als p.m. op de balans. We stoten deze gebieden en opstallen namelijk in principe niet meer af. Bovendien hebben de gebieden en opstallen in hun totaliteit geen of zelfs een negatieve opbrengstwaarde. Ook natuurgebieden en eventuele bijbehorende opstallen verkregen uit erfstellingen en legaten neemt Natuurmonumenten als p.m. op.

B1 b Ruilgronden

De ruilgronden van Natuurmonumenten liggen veelal buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Deze gronden kunnen worden ingezet voor ruiling met gebieden binnen de EHS. Vaak krijgt Natuurmonumenten die EHS-gebieden alsnog gesubsidieerd. De ruilgronden zijn gewaardeerd tegen de totale verkrijgingwaarde, onder aftrek van ontvangen subsidies en van een voorziening voor waardedaling.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

B1c Gebouwen, inventaris en machines

Hieronder vallen aangeschafte bedrijfsmiddelen zoals investeringen in gebouwen, inventaris en computers, installaties en machines en werktuigen die nodig zijn voor de exploitatie van de natuurgebieden. Deze worden gewaardeerd op aanschafwaarde minus lineaire afschrijving. Overeenkomstig de algemene jaarverslaggevingsrichtlijnen worden verkregen subsidies op deze investeringen direct in mindering gebracht op de aanschafwaarde. De bedrijfsgebouwen schrijft Natuurmonumenten in twintig jaar af. Inventarissen en machines worden in drie, zes of tien jaar afgeschreven.

B2a Beleggingen

De aandelen en bedrijfsobligaties worden gewaardeerd op marktwaarde. De obligaties in staatsleningen zullen worden aangehouden tot het moment van aflossing en gewaardeerd op nominale waarde. Noteren de staatsobligaties bij aanschaf onder of boven pari, dan wordt het verschil ten opzichte van de nominale waarde toegevoegd c.q. onttrokken aan de verkrijgingwaarde.

B3 Voorraden

De voorraden betreffen artikelen die Natuurmonumenten verkoopt in bezoekerscentra en op bestelling. Deze voorraden zijn gewaardeerd tegen kostprijs onder aftrek van een voorziening voor incourantheid.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

B4 Vorderingen

De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid. De te verwachten maar nog niet ontvangen erfstellingen en legaten zijn vastgesteld aan de hand van betrouwbare berichtgevingen over de omvang.

B7a Reserve als bron van inkomsten

Beschermen van natuur in Nederland kost geld, nu en later. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden ook in de verre toekomst behoudt en beschermt, is een inkomstenbron nodig die een deel van de jaarlijkse exploitatiekosten dekt. Hiervoor gebruikt Natuurmonumenten het jaarlijkse rendement op de beleggingen. Voor de exploitatierekening van de vereniging wordt een verschil gemaakt tussen koersresultaten en direct rendement. De koersresultaten gaan, via de staat van baten en lasten, ten laste of ten gunste van de Reserve als bron van inkomsten. Rente, dividend of andere opbrengsten zijn beschikbaar om de jaarlijkse exploitatiekosten te dekken.

De reserve is ook een buffer voor jaren met mogelijk tegenvallende inkomsten. Hij stelt Natuurmonumenten in staat vast te houden aan natuurbescherming als kerndoelstelling. Alleen met een reserve kunnen we het beheren en behouden van natuur ook voor volgende generaties garanderen. Als gevolg van deze langetermijndoelstelling is ervoor gekozen om, naast de Reserve als bron van inkomsten, geen afzonderlijke continuïteitsreserve (CBF-definitie) in de balans op te nemen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

B7b Bestemmingsreserve positionering

Deze reserve is bestemd voor de financiering van de kosten die gepaard gaan met het implementeren van de nieuwe positionering van Natuurmonumenten. Natuurmonumenten wil haar positie opnieuw bepalen gezien de vele maatschappelijke veranderingen op het gebied van fondsenwerving, subsidie, besluitvorming van overheden. In hoofdstuk 5 wordt dit proces nader toegelicht.

B7c Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

Deze reserve is bestemd voor financiering van achterstallig onderhoud van onze gebouwen. De reserve is tot en met 2010 gevoed door een gedeelte van de verkoopopbrengst van gebouwen met ondergrond in erfpacht, die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van onze kernactiviteiten.

B7d Bestemmingsfondsen

Dit zijn de fondsen waarvan de doelstelling door derden is bepaald. Grotendeels gaat het om ontvangsten uit erfstellingen, legaten en gehouden acties, waaraan bestedingsvoorwaarden zijn gekoppeld voor aankoop of beheer binnen een bepaald gebied. Bij de jaarlijkse vaststelling van de begroting beslist het bestuur over de besteding van deze gelden.

Pensioenen

Uitgangspunt is dat de in de verslagperiode te verwerken pensioenlast gelijk is aan de over die periode aan het pensioenfonds verschuldigde pensioenpremies. Voor zover de verschuldigde

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

premies op balansdatum nog niet zijn voldaan, wordt hiervoor een verplichting opgenomen (onder B8b Kortlopende schulden). Als de op balansdatum reeds betaalde premies de verschuldigde premies overtreffen, wordt een overlopende actiefpost opgenomen voor zover sprake zal zijn van terugbetaling door het fonds of van verrekening met in de toekomst verschuldigde premies. Er is geen sprake van additionele verplichtingen ten opzichte van het fonds en de werknemers. Er is eveneens geen sprake van een vordering bij het pensioenfonds in verband met een eventueel overschot.

Rg Bestedingen aan de doelstellingen

De vereniging Natuurmonumenten heeft als doel het veiligstellen van de natuur in Nederland in al haar verschijningsvormen. Dit doen we door het:

- verwerven van natuurgebieden;
- beheren van natuurgebieden inclusief aanleg en onderhoud van voorzieningen voor beleving en recreatie;
- beïnvloeden van overheidsbeleid voor de natuur;
- betrekken van het publiek bij de natuur en bij Natuurmonumenten.

In de hoofdstukken 2, 3 en 4 van dit jaarverslag leest u over de belangrijkste resultaten in 2010.

- Uitgaven voor het **verwerven van natuurgebieden (Rg1)** betreffen de aankoopkosten van de natuurterreinen en de daarbij behorende opstallen.
- De kosten voor het **beheren van natuurgebieden (Rg2)** betreffen het beheren, behouden en ontwikkelen van natuur- en cultuurwaarden in onze gebieden, en het treffen van recreatie-

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

voorzieningen voor natuurbeleving. Het gaat hier om het jaarlijks terugkerende beheer, projectmatige kosten van inrichting, natuurontwikkeling, het groot onderhoud en restauratie. De bestedingen bestaan overwegend uit salariskosten voor eigen medewerkers, kosten voor uitbesteed werk, machine- en materiaalkosten, waterschapslasten en verzekeringen.

- Kosten voor **beïnvloeding natuurbeleid overheden (Rg3)** worden gemaakt voor lobby-activiteiten om de besluitvorming van overheden te beïnvloeden. Landelijk richt onze beleidsbeïnvloeding zich op de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en het algemene natuur- en landschapsbeleid. In de regio richt de lobby zich op onderwerpen die spelen in en rond de terreinen van Natuurmonumenten. De bestedingen bestaan in hoofdzaak uit salariskosten voor eigen medewerkers en voor werk dat we uitbesteden.
- Uitgaven voor het **betrekken van het publiek bij de natuur (Rg4)** zijn nodig voor educatie- en voorlichtingsmateriaal, het ontvangen van publiek, evenementenorganisatie, het informeren en beantwoorden van ledenvragen, en ledenbinding. De bestedingen bestaan overwegend uit salariskosten voor eigen medewerkers, kosten voor uitbesteed werk, campagnes, drukwerk zoals het ledenblad Natuurbehoud, websitebeheer en de kosten van bezoekerscentra.

Rh Wervingskosten

Bij deze post gaat het voornamelijk om kosten voor eigen fondsenwerving (Rh1), onderverdeeld in kosten van personeel, materieel en uitbesteed werk van de afdelingen die aan fondsenwerving doen. De kosten van ledenwerving beschouwen we hierbij voor 50% als fondsenwervingskosten en voor 50% als kosten voor het betrekken van het publiek bij de natuur. Overige fondsenwervende acties gaan altijd gepaard met informatieverstrekking

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

over het betreffende natuuronderwerp. Om die reden rekenen we de kosten van fondsenwervende acties niet geheel, maar voor 75% toe aan kosten eigen fondsenwerving en de overige 25% aan kosten voor het betrekken van het publiek bij de natuur. Kosten voor naamsbekendheid en zichtbaarheid hebben vooral betrekking op de profilering van natuur in de samenleving. Daarom rekenen we deze kosten voor 25% toe aan kosten eigen fondsenwerving en voor 75% aan kosten voor het betrekken van publiek bij de natuur.

Ri Kosten beheer en administratie

De kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten hanteert bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen.

8.4 Toelichting op de jaarrekening

In de jaarrekening van de vereniging zijn de cijfers van Stichting Participaties Natuurmonumenten geconsolideerd. In deze stichting zijn ondergebracht: de Houdstermaatschappij Commerciële Activiteiten Natuurmonumenten BV, Horeca-exploitatie Natuurmonumenten BV en Verkoopartikelen Natuurmonumenten BV. Ook zijn de cijfers meegeconsolideerd van de volgende landgoed-bv's waar Natuurmonumenten 100% eigenaar van is: Landgoed Beekvliet BV, Frisia BV, NV 't Geslagen Stuk, maatschappij van onroerende goederen, BV Ontginningen de Erven Abraham Ledeboer, Koelhuis Delta BV en Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen 'Eiland De Tien-Gemeten BV'. De directie van Natuurmonumenten vormt het bestuur van de stichting en de landgoed-bv's.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Toelichting op de balans

B1a Natuurgebieden en opstallen

Zoals in de grondslagen is vermeld, worden de natuurgebieden en bijbehorende opstallen, gezien het bijzondere karakter, p.m. op de balans vermeld.

B1a Natuurgebieden en opstallen	2010	2009
Boekwaarde per 1-1	P.M.	P.M.
Verwervingskosten natuurterreinen en opstallen	20.754	28.546
Kosten financiering ruilgronden	100	177
Totale verwervingskosten	20.854	28.723
Af: subsidies voor verwervingen	17.938 -	25.768 -
Niet gesubsidieerd deel ten laste van boekjaar	2.916 -	2.955 -
Boekwaarde 31-12	P.M.	P.M.

De niet-gesubsidieerde verwervingskosten bedroegen €2,9 miljoen. Dit bedrag kon voor €0,3 miljoen gefinancierd worden met bestemde giften en donaties uit het bestemmingsfonds Aankopen natuurterreinen. Vanuit ontvangsten van de Nationale Postcode Loterij kon €0,2 miljoen worden besteed. Het restant ad €2,4 miljoen werd ten laste gebracht van de begroting 2010.

Naar tabel:
Balans per 31 december 2010

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

B1b Ruilgronden (x€1.000)

2010

2009

Boekwaarde per 1-1

3.571

3.753

Bij: aanschaf uit te ruilen gronden

26

15

Af: als natuurgebied opgenomen

94 -

7 -

Bij: vrijval voorziening

-

64

Af: verkocht en uitgeruild

368 -

254 -

Boekwaarde per 31-12
3.135
3.571

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Het is de bedoeling dat de gehele portefeuille van de ruilgronden de komende jaren wordt afgebouwd. Het tempo van uitruilen is onder andere afhankelijk van de grondmarkt en van landinrichtingsprocessen. De ruilgronden zijn gewaardeerd op de kostprijs minus de ontvangen subsidies daarop, onder aftrek van een voorziening voor waardedaling van €0,7 miljoen.

B1c Gebouwen, inventaris en machines (x€1.000)

	2010	2009
Boekwaarde per 1-1	19.391	18.161
Bij: aanschaffingen minus desinvesteringen	2.490	2.706
Af: afschrijvingen	1.487 -	1.476 -
Boekwaarde per 31-12	20.394	19.391

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

De totale investeringen bedroegen €2,5 miljoen. In 2010 investeerde Natuurmonumenten, na aftrek van de betreffende subsidies, voor €0,2 miljoen in bedrijfsgebouwen. Er is ook geïnvesteerd in inventarissen en computers €1,7 miljoen en in machines en installaties €0,6 miljoen.

De boekwaarde van de gebouwen, inventaris en machines is te splitsen in €18,0 miljoen aan werkschuren, bezoekerscentra en machines en €2,4 miljoen aan kantoorgebouwen, kantoorinventaris en computersoftware.

B2a Beleggingen (x€1.000)

2010

2009

Aandelen:

- Beursgenoteerd

42.145

45.050

- Niet-beursgenoteerd

274

266

42.419

45.316

Staatsobligaties

103.269

95.289

Bedrijfsobligaties

29.792

14.148

Totaal effecten

175.480

154.753

Tegoeden bij banken

6.512

24.400

Overige beleggingen

196

200

Totaal overige beleggingen

6.708

24.600

Totaal beleggingen
182.188
179.353

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Conform het beleggingsbeleid worden de staatsobligaties gewaardeerd op aflossingswaarde.

De beurswaarde van de staatsobligaties bedroeg per 31 december 2010 €106,4 miljoen,

wat €3,1 miljoen hoger is dan de balanswaarde.

Verloopoverzicht 2010 per beleggingscategorie

	Aandelen	Staats- obligaties	Bedrijfs- obligaties	Bank- deposito's en overige
Stand 01-01-2010	45.316	95.289	14.148	24.600
Bij: aankopen -/- verkopen	9.855 -	8.573	16.037	17.892 -
Bij/Af: koersresultaten	6.958	593 -	393 -	-
stand 31-12-2010	42.419	103.269	29.792	6.708
stand 31-12-2010 in %	23,3%	56,7%	16,3%	3,7%
stand 01-01-2010 in %	25,3%	53,1%	7,9%	13,7%

Het beheer van de beleggingsportefeuille is onder condities uitbesteed aan vier externe vermogensbeheerders. De opdracht aan deze vermogensbeheerders is rendement te leveren binnen een door Natuurmonumenten vastgesteld risicoprofiel.

Natuurmonumenten belegt de portefeuille bijna volledig op duurzame wijze. De vermogensbeheerders letten bij hun selectie op het milieubeleid, governance en sociale aspecten van de fondsen. Hierover wordt op kwartaalbasis gerapporteerd. Daarbij worden fondsen uitgesloten die beleggen in bedrijven die voor meer dan 5% van hun activiteiten werkzaam zijn in de wapenindustrie, kernenergie, tabaksindustrie, gokken, bonthandel en porno. Daarop zijn beargumenteerde uitzonderingen mogelijk, dit ter beoordeling aan de Financiële Commissie van het bestuur. Vervolgens wordt het 'best-in-class' principe gehanteerd bij de selectie van bedrijven.

De strategische beleggingsmix is in 2010 aangepast naar 60% staatsobligaties (aanhouden tot aflossing), 20% bedrijfsobligaties met een rating van tenminste BBB, en 20% aandelen. In de loop van 2010 werd de beleggingsmix hierop aangepast. Door de sterke koersstijging van aandelen wijkt de stand ultimo 2010 enigszins af van de strategische beleggingsmix.

In 2010 werd het beleggingsstatuut geactualiseerd. In dit statuut staat het beleggingsbeleid vermeld alsmede de wijze waarop de uitvoering daarvan is georganiseerd.

B2b Leningen

De leningen bestaan voor €30.600 (2009: €48.825) uit leningen aan het personeel, en voor €28.428 (2009: €60.473) uit overige leningen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

B3 Voorraden

De voorraden van €0,2 miljoen betreffen de artikelen die Natuurmonumenten verkoopt, zoals boeken, wandelroutes en fietsroutes.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

B4 Vorderingen (x€1.000)	2010	2009
Subsidies verwervingen	6.445	7.885
Subsidies projecten	8.618	8.458
Subsidies exploitatie	8.258	7.912
Nalatenschappen	4.235	7.224
Overlopende rente/interest obligaties/leningen	3.023	2.002
Overige (voornamelijk inzake terreinbeheer)	3.956	3.532
Saldo per 31-12	34.535	37.013

Van de subsidies verwervingen heeft een bedrag van €4,3 miljoen een lange looptijd.

De overige vorderingen hebben een looptijd korter dan één jaar.

B5 Liquide middelen

Het saldo van €0,3 miljoen bestaat uit vrij opneembare tegoeden bij banken.

B6 Ministerie EL&I inzake lening verwervingssubsidies

Meer hierover leest u in de toelichting op de lening ter financiering verwervingssubsidies, aan de creditzijde van de balans.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

B7a Reserve als bron van inkomsten (x€1.000)	2010	2009
Saldo per 1-1	169.022	157.049
Bestemming saldo staat van baten en lasten	4.997	11.973
Beschikbaar per 31-12	174.019	169.022

Zoals eerder toegelicht (zie 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling') gebruiken we de directe beleggingsopbrengsten van deze reserve om de jaarlijkse exploitatiekosten te dekken.

B7b Bestemmingsreserve positionering (x€1.000)	2010	2009
Beschikbaar per 1-1	-	-
Bij: dotatie via bestemming saldo baten en lasten	1.500	-
Beschikbaar per 31-12	1.500	-

Deze bestemmingsreserve is in 2010 gevormd om de kosten op te vangen die gepaard gaan met de positionering van Natuurmonumenten. In hoofdstuk 5 wordt dit nader toegelicht.

B7c Bestemmingsreserve

achterstallig onderhoud gebouwen (x €1.000)

2010

2009

Beschikbaar per 1-1

362

933

Bij: dotatie uit verkoop-opbrengst gebouwen

400

1.000

Af: uitgevoerd onderhoud minus subsidies

762 -

1.571 -

Beschikbaar per 31-12

-

362

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Tot en met 2010 is aan deze reserve in totaal €6,0 miljoen gedoteerd uit de opbrengsten van verkochte gebouwen met ondergrond in erfpacht.

B7d Bestemmingsfondsen (x €1.000)

2010

2009

Beschikbaar per 1-1

13.027

11.723

Bij: giften/donaties

2.260

2.592

Bij beleggingsresultaat

445

671

Af: bestedingen

2.257 -

1.959 -

Beschikbaar per 31-12

13.475

13.027

Specificatie:	saldo 31-12-09	besteding in 2010	toevoeging 31-12-10	saldo 31-12-10
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	3.011	95	195	3.111
Fonds Wijde Blik	1.282	32	83	1.333
Fonds Acquoy-Nairac	1.440	-	93	1.533
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	11	11	175
Fonds Stichting Tentink Antink	436	-	29	465
Fonds Aankopen natuurterreinen	874	250	794	1.418
Het Kievitsbloem Fonds	70	10	29	89
Fonds Martin van Gent Project	340	-	22	362
Van Tienhoven Studiefonds	67	20	5	52
Everwijn Arntzenfonds	26	2	2	26
Fonds overige donaties	5.306	1.837	1.442	4.911
	13.027	2.257	2.705	13.475

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Aan deze fondsen zijn de ultimo boekjaar nog niet bestede giften en donaties, alsmede de beleggingsopbrengsten toegevoegd, en vervolgens zijn de bestedingen van in voorgaande jaren toegevoegde giften en donaties onttrokken. De doelstelling van de bestemmingsfondsen is door derden bepaald. Daarbij is in enkele gevallen ook bepaald dat de hoofdsom in stand moet blijven en dat alleen het verkregen rendement mag worden besteed.

Onderstaand volgt een tabel waarin onderscheid wordt gemaakt tussen de hoofdsommen welke in bestand moeten blijven, en het bedrag dat kan worden besteed:

Specificatie:	Hoofdsom	Beschikbaar voor besteding	Saldo 31-12-10
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	-	3.111	3.111
Fonds Wijde Blik	1.236	97	1.333
Fonds Acquoy-Nairac	1.260	273	1.533
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	-	175
Fonds Stichting Tentink Antink	465	-	465
Fonds Aankopen natuurterreinen	-	1.418	1.418
Het Kievitsbloem Fonds	86	3	89
Fonds Martin van Gent Project	-	362	362
Van Tienhoven Studiefonds	29	23	52
Everwijn Arntzenfonds	26	-	26
Fonds overige donaties	-	4.911	4.911
	3.277	10.198	13.475

Fonds mr. C.G.J.B. Henny

Dit fonds verkreeg Natuurmonumenten dankzij testamentaire beschikkingen en moet worden besteed aan liefst één van de projecten van Natuurmonumenten. In 2010 is het rendement toegevoegd en vonden er voor €0,1 miljoen onttrekkingen plaats.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Fonds Wijde Blik

Dit fonds wordt gevormd door een subsidie van de provincie Noord-Holland en is bestemd voor de oeververdediging van de waterplas de Wijde Blik. In 2010 is het rendement toegevoegd en zijn de kosten voor de oeververdediging ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Acquoy-Nairac

De beleggingsopbrengsten van dit fonds worden aangewend voor cultuurhistorische doeleinden.

Fonds Nieuwkoopse Plassen

Van dit fonds gebruikt Natuurmonumenten de jaarlijkse beleggingsopbrengsten voor de financiering van het beheer in de Nieuwkoopse Plassen.

Fonds Stichting Tentink Antink

De rendementen van dit fonds besteedt Natuurmonumenten aan het behoud van en de zorg voor terreinen en opstallen in de Gelderse Achterhoek, die een belangrijke natuur- en cultuurwetenschappelijke waarde hebben.

Fonds Aankopen natuurterreinen

Uit dit fonds werd €0,25 miljoen gedoneerd voor de verwerving van het landgoed Visdonk. Vanuit een nalatenschap werd €0,63 miljoen aan dit fonds toegevoegd. En dankzij een actie onder de leden kon er €0,16 miljoen worden toegevoegd aan dit fonds voor niet-gesubsidieerde aankopen van natuurterreinen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Het Kievitsbloem Fonds

Het doel van dit fonds is het financieel ondersteunen van kleine waterwerken of andere projecten die noodzakelijk zijn voor het onderhoud of herstel van de natte natuur in Nederland. De voorkeur gaat uit naar behoud en beheer van de oevers van het Zwarte Water en het Zwarte Meer in Overijssel. In 2010 zijn het rendement en enkele schenkingen aan het fonds toegevoegd en is er €10.000 besteed aan vergroting natuurbeleving in het Waterloopbos.

Fonds Martin van Gent Project

In 2008 heeft Natuurmonumenten €0,7 miljoen ontvangen uit een nalatenschap. Onder de naam 'Martin van Gent Project' kan het restant ad 0,36 miljoen besteed worden aan het verwerven van gronden voor natuur in relatie tot jeugdeducatie (onder meer voor kansarme jongeren).

Van Tienhoven Studiefonds

Dit fonds bestaat uit een hoofdsom van €29.297 en een bedrag van €22.966, dat beschikbaar is voor wetenschappelijk onderzoek. In 2010 werd €20.000 bijgedragen aan de Leerstoel Natuurbescherming- en Waterrecht aan de Universiteit van Tilburg.

Everwijn Arntzenfonds

Van dit fonds besteedt Natuurmonumenten het rendement ter dekking van de exploitatiekosten. De hoofdsom blijft in stand.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Fonds overige donaties (x€1.000)	saldo 01-01-10	besteding in 2010	toevoeging 31-12-10	saldo 31-12-10
Beheer Schieveen/ Ackerdijkse Plassen	170	-	-	170
Diverse buitenplaatsen	617	359	160	418
Beekbergerwoud	152	-	-	152
Klimaatprogramma	305	269	-	36
Nationale Postcode Loterij Eerde	1.923	184	-	1.739
Energieprojecten Nuon	957	323	-	634
Wandelpaden	378	20	45	403
Heidebeheer	-	-	280	280
Recreatie	266	46	409	629
Overige	538	636	548	450
	5.306	1.837	1.442	4.911

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Het fonds Overige donaties wordt gevoed met de opbrengst uit eigen wervingacties voor natuurbeheerprojecten en door ontvangen giften en donaties voor een specifiek doel. De realisatiekosten van deze specifieke doelen komen ten laste van dit fonds.

B8a Langlopende schulden

Deze post verantwoordt leningen met een looptijd langer dan één jaar die zijn afgesloten voor het verwerven van natuurgebieden en het realiseren van restauratieprojecten. De gemiddelde rente bedroeg 3,79% in 2010.

B8b Kortlopende schulden (x€1.000)	2010	2009
Vooruitontvangen contributies volgend jaar	10.554	11.313
Vooruitontvangen subsidies projecten	11.258	11.146
Vooruitontvangen subsidies verwervingen	4.433	9.528
Niet-opgenomen vakantiedagen en vakantiegeld werknemers	4.928	4.640
Lopende verplichtingen projecten en verwervingen	2.953	2.930
Rekening-courant banken	316	1.953
Nationale Postcode Loterij nog te besteden	923	1.395
Verschuldigd inzake pensioenlasten	994	920
Af te dragen loonbelasting en sociale premies	874	850
Aflossing op langlopende leningen	290	180
Crediteuren	8.747	7.453
Overige schulden	1.500	944
	47.770	53.252

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

De vooruitontvangen subsidies verwervingen en projecten zijn ontvangen subsidies waarvan de verwerving c.q. de projectuitvoering nog moet plaatsvinden. De vooruitontvangen contributies volgend jaar zijn de in 2010 geïnde contributies voor het jaar 2011. Het nog te besteden bedrag van de Nationale Postcode Loterij betreft een nog aan te wenden bijdrage voor de Sint-Pietersberg (€0,7 miljoen) en het Klimaatproject (€0,2 miljoen).

**B9 Ministerie Economische Zaken, Landbouw en
Innovatie inzake leningen verwervingssubsidies (x€1.000)**

Stand leningen per 01-01-2010	233.390
Af: aflossing in 2010, gefinancierd door het ministerie van EL&I	4.966 -
Bij: lening bij het Groenfonds in 2010/vordering op EL&I	45.000
Stand per 31-12-2010: lening Groenfonds/vordering EL&I	273.424

Verloop nog toe te wijzen subsidies:

Stand per 01-01-2010		7.582
Bij: lening bij het Groenfonds in 2010	45.000	
storting door EL&I voor rente en aflossing	13.761	
ontvangen rente op het uitstaand bedrag	92	
Af: subsidies voor Natuurmonumenten en de Landschappen	38.570 -	
betaling kosten Groenfonds en Natuurmonumenten	137 -	
betaling rente en aflossing aan het Groenfonds	13.761 -	6.385
Stand per 31-12-2010 van nog toe te wijzen subsidies		13.967

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen ontvangen van de provincies jaarlijks subsidie voor het verwerven van natuurgebieden. Natuurmonumenten, de provincies, het ministerie van EL&I en de Landschappen zijn overeengekomen dat Natuurmonumenten vanaf 2004 leningen afsluit bij het Nationaal Groenfonds, ter financiering van deze subsidies. Met het toewijzen van subsidies aan Natuurmonumenten en de Landschappen bepalen de provincies de bestemming van deze geleende gelden.

EL&I voldoet voor Natuurmonumenten alle rente- en aflossingsverplichtingen op de leningen. Ook is vastgelegd dat de minister van EL&I Natuurmonumenten vrijwaart van alle claims van derden. Gezien bovenstaande bepalingen worden de lening en de daartegenoverstaande vordering op EL&I voor rente en aflossing, wel afzonderlijk onderaan op de balans vermeld (aan de debetzijde en aan de creditzijde) maar niet in de balanstelling opgenomen.

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

In 1999 is het Natuurontwikkelingsfonds IJmeer ontstaan uit donaties van de provincie Noord-Holland, de gemeente Amsterdam en Natuurmonumenten. Uit dit fonds worden projecten betaald ter compensatie van het natuurverlies door de aanleg van de wijk IJburg bij Amsterdam. Natuurmonumenten voert alleen het financiële beheer en kan niet zelf over deze middelen beschikken. Het saldo van het fonds bedroeg ultimo 2010 €5,5 miljoen en is nagenoeg geheel belegd in staatsobligaties. Daar Natuurmonumenten uitsluitend het financiële beheer uitvoert, zijn deze middelen alsmede de bestedingsverplichtingen niet in de balans van Natuurmonumenten opgenomen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2010

Toelichting op de staat van baten en lasten

Ra1 Contributies van leden

De contributie-inkomsten kwamen in 2010 uit op €19,6 miljoen, dat is nagenoeg het grote bedrag. Het ledental daalde van 829.473 (ultimo 2009) naar 767.792 (ultimo 2010). De basiscontributie werd met ingang van 2010 verhoogd naar €22,50 per jaar. In hoofdstuk 4 Betrekken leest u meer over de steun van leden.

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen

De ontvangen giften en schenkingen zijn ondermeer samengesteld uit de opbrengsten uit fondsenwervende acties. Fondsenwervende acties leverden in totaal €1,1 miljoen op. Daarnaast ontvingen we €1,3 miljoen uit vele giften en periodieke schenkingen van particulieren.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Ra3 Erfstellingen en legaten (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Ontvangen in het boekjaar	9.137		4.932
Af: reeds in het vorig boekjaar verantwoord	7.224 -		2.944 -
	1.913		1.988
Bij: te verwachten maar nog niet ontvangen	4.224		7.224
Verantwoord in het boekjaar	6.137	6.200	9.212

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

In 2010 waren er 201 nalatenschappen en legaten onder handen. De grootste bedroeg €0,6 miljoen.

Ra4 Resultaat verkoop artikelen (x €1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Omzet	700	694	811
Af: kostprijs van de omzet	357 -	394 -	425 -
Brutowinst	343	300	386

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Het resultaat verkoop artikelen betreft de bruto winst op verkoop van boeken, wandelkaarten, kalenders en dergelijke via postorders en in de bezoekerscentra.

Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften

De inkomsten uit sponsoring en bedrijfsgiften kwamen uit op €1,2 miljoen en waren daarmee €0,1 miljoen hoger dan begroot, maar €0,4 miljoen lager dan in 2009. Dit kwam door de afrekeningen van het Nuon-contract waarvoor in 2009 eenmalig €0,4 miljoen werd ontvangen. In [hoofdstuk 4.3](#) wordt nader ingegaan op het verbinden van organisaties met Natuurmonumenten.

Rb Aandeel in acties van derden:	uitkomst	begroting	uitkomst
Nationale Postcode Loterij en overige (x€1.000)	2010	2010	2009
Nationale Postcode Loterij:			
Jaarlijkse bijdrage	13.480	13.500	13.693
Extra geld voor verwerving en inrichting	472	-	1.517
	13.952	13.500	15.210
Overige acties	625	600	587
Totaal Aandeel in acties derden	14.577	14.100	15.797

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

In 1991 sloot Natuurmonumenten een overeenkomst voor 30 jaar met de Nationale Postcode Loterij (NPL). Daarin is vastgelegd dat de vereniging als begunstigde zal delen in de opbrengst van de loterij. De jaarlijkse bijdrage van €13,5 miljoen werd in 2010 geheel aangewend om de kerndoelstellingen en actuele projecten van de vereniging te financieren. In [hoofdstuk 4](#) leest u hier meer over. De extra gelden voor verwerving en inrichting werden gebruikt voor Fort Sint-Pieter en voor verwervingen in de Harger- en Pettemerpolder. De overige acties kwamen nagenoeg geheel uit puzzelacties met het tijdschrift Libelle, en daarnaast vanuit de Vlinderstichting.

Rc Overheidssubsidies (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Verwervingen van natuurterreinen	17.938	30.800	25.768
Uitvoering van projecten in het kader van de doelstelling	10.442	16.000	9.335
Subsidie voor beheer en exploitatie	11.232	10.800	11.206
Verantwoord in het boekjaar	39.612	57.600	46.309

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Het verwervingstempo van nieuwe terreinen was lager dan begroot, en lager dan in 2009. Hierdoor waren de verwervingsubsidies €12,9 miljoen lager dan begroot. Hier staan dan ook lagere verwervingskosten tegenover. De subsidies voor uitvoering van projecten waren €5,6 miljoen lager dan begroot en hoger dan in 2009. In [hoofdstuk 2](#) leest u meer over de verwervingen en projecten die Natuurmonumenten in 2010 realiseerde.

Rd Baten uit beleggingen (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Interest staatsobligaties	4.068		2.696
Interest bedrijfsobligaties en obligatiefondsen	892		-
Dividend aandelen	678		687
Interest leningen en banksaldi	359		2.847
Direct resultaat	5.997	5.800	6.230
Koersresultaat staatsobligaties	594-		354 -
Koersresultaat bedrijfsobligaties	392-		1.548
Koersresultaat aandelen	6.957		10.303
Valutatransacties buitenlandse aandelen	212-		53
Totaal koersresultaat	5.759	-	11.550
Totaal resultaat beleggingen	11.756	5.800	17.780

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

In hoofdstuk 7, Financiële kerncijfers, is het resultaat op de beleggingen nader toegelicht.

Re Inkomsten terreinbeheer (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Opbrengsten uit huren en pachten	7.676	8.167	7.607
Opbrengsten verkoop producten terreinbeheer	1.462	958	1.553
Opbrengsten uit excursies	458	358	417
Opbrengsten verleende diensten voor derden	263	235	195
Overige baten	1.025	1.082	1.053
Totaal boekjaar	10.884	10.800	10.825

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

De inkomsten uit terreinbeheer bestaan uit de structurele inkomsten uit huren, pachten, erfpacht en producten terreinbeheer zoals hout, gras en dergelijke. De overige baten zijn voornamelijk gevormd door eenmalige opbrengsten uit verkoop van zand en klei, alsmede uit CO₂-certificaten.

Rf Overige baten (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Verkoop gebouwen met ondergrond in erfpacht	4.774	3.000	1.146
Overige verkopen quota en gronden	748	-	561
Totaal boekjaar	5.522	3.000	1.707

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

De overige baten betreffen de verkoopopbrengsten van gebouwen en terreinen die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van de kerndoelstellingen.

De ondergrond van deze gebouwen geeft Natuurmonumenten in erfpacht uit. Natuurmonumenten heeft het recht om na afloop van de erfpachtovereenkomst de panden terug te kopen. Daardoor blijven de panden in de invloedssfeer van de vereniging.

Rg Bestedingen aan de doelstellingen van Natuurmonumenten (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Eigen organisatie: kosten normale bedrijfsvoering			
Beheer natuurgebieden	35.744	35.170	35.604
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	4.620	5.146	4.266
Betrekken van het publiek bij de natuur	11.742	13.610	12.118
Totaal eigen organisatie	52.106	53.926	51.988
Projecten			
Verwerving natuurgebieden	20.854	32.300	28.723
Beheer natuurgebieden	17.616	22.830	15.245
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	447	154	375
Betrekken van het publiek bij de natuur	3.755	3.340	5.740
Totaal projecten en verwervingen	42.672	58.624	50.083
Totaal besteed aan de doelstelling	94.778	112.550	102.071
Inzake beheer en verwerving natuurgebieden	74.214	90.300	79.572
Inzake beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5.067	5.300	4.641
Inzake betrekken van het publiek bij de natuur	15.497	16.950	17.858
Totaal besteed aan de doelstelling	94.778	112.550	102.071
in % van de baten	84,6%	92,6%	81,0%
in % van de totale lasten	89,9%	91,3%	90,1%

Naar tabel:

Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Van de ontvangen baten werd 84,6 % direct besteed aan de doelstellingen. Het restant van de baten werd besteed aan de kosten voor werving (5,5%) en beheer en administratie (4,2%). Daarnaast zijn de koersresultaten op beleggingen ad € 5,8 miljoen niet direct besteed en aan de Reserve als bron van inkomsten toegevoegd (zie daarvoor B7a bij de grondslagen). U leest meer in hoofdstuk 2 tot 4 over de bestedingen verwerven en beheren, beïnvloeden en betrekken.

Naar tabel:

Staat van baten en lasten

over het boekjaar 2010

Rh1 Kosten eigen fondsenwerving (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Kosten normale bedrijfsvoering voor fondsenwerving	2.999	2.550	2.808
Kosten projecten voor fondsenwerving	1.738	3.100	2.838
Verantwoord in het boekjaar	4.737	5.650	5.646
In % baten eigen fondsenwerving	16,0%	18,7%	16,8%

De methode van vaststelling van de kosten fondsenwerving is toegelicht in hoofdstuk 8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling. In hoofdstuk 4 Betrekken leest u meer over de activiteiten rondom fondsenwerving.

Rh2 Kosten subsidies overheden	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Kosten normale bedrijfsvoering	806	500	618
Kosten projecten	262	-	281
Verantwoord in het boekjaar	1.068	500	899

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Hierin zijn onder meer inbegrepen de salariskosten van medewerkers die zijn belast met het aanvragen van subsidies en het indienen van verantwoordingen, alsmede de kosten van de betreffende accountantsverklaringen. In 2009 en 2010 zijn extra kosten gemaakt voor de implementatie van het nieuwe stelsel voor exploitatiesubsidies (Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer, kortweg SNL).

Rh3 Kosten beleggingen

Hierin zijn de kosten begrepen van de externe vermogensbeheerders die Natuurmonumenten heeft ingeschakeld voor het beheer van de beleggingen. De kosten waren lager dan in 2009 vanwege restitutie van betaalde kosten door een wijziging in de beheercontracten.

Ri Kosten beheer en administratie (x€1.000)	Realisatie 2010	Begroting 2010	Realisatie 2009
Kosten normale bedrijfsvoering	4.252	4.200	4.221
Kosten projecten	358	0	210
Verantwoord in het boekjaar	4.610	4.200	4.431
In % van de totale lasten	4,4%	3,4%	3,9%

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

De kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten hanteert bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen. In 2007 is een benchmark uitgevoerd waarbij de kosten voor beheer en administratie zijn vergeleken met andere organisaties onder andere een overheidsinstelling en andere goede doelen-organisaties. Aan de hand van dat onderzoek heeft Natuurmonumenten een norm voor kosten van beheer en administratie vastgesteld van 4% van de totale kosten. In 2010 waren de projectkosten hoger door extra kosten inzake de positionering van Natuurmonumenten.

Kostenverdeelstaat naar doelstelling, kosten werving baten en kosten beheer en administratie (x €1.000)

	verwerven/beheer natuurgebieden	beïnvloeden overheid	betrekken publiek	fondsen- werving	acties derden	subsidies kosten	beleggingen kosten	Beheer en administratie	Totaal 2010	begroting 2010	Totaal 2009
Verwerving natuurgebieden	20.854							20.854	32.300	28.723	
Salarissen en sociale lasten	15.533	3.211	6.049	1.437	0	688	21	2.155	29.093	28.803	28.197
Pensioen- en VUT-lasten	1.949	403	759	180	0	86	3	270	3.651	3.614	3.640
Overige personeelskosten	2.241	272	974	123		58	3	320	3.991	3.400	3.371
Uitbesteed werk	25.384	822	5.522	2.452		98	11	1.091	35.380	43.183	36.847
Materiaalverbruik, kantoor- en administratiekosten	5.065	228	1.811	351		49	5	454	7.963	7.500	8.050
Afschrijvingskosten	1.115	19	235	1		4	1	112	1.487	1.500	1.476
Assurantiën, financiële kosten, belastingen	1.849	37	107	141		83	168	149	2.534	2.600	2.581
Overige	224	75	40	52		2	1	59	453	400	400
Totaal kosten	74.214	5.067	15.497	4.737	0	1.068	213	4.610	105.406	123.300	113.285

In de kostenverdeelstaat zijn de structurele kosten en de projectkosten opgenomen en uitgesplitst in groepen van kostensoorten. De verwervingskosten natuurgebieden kwamen €11,4 miljoen lager uit dan begroot. De subsidies daarop zijn €12,9 miljoen minder dan begroot. Een bedrag van €0,5 miljoen van de verwervingskosten werd mogelijk via acties en donaties. De salariskosten waren nagenoeg gelijk aan de begroting. Aan de reservering voor niet-opgenomen verlofdagen moest €0,3 miljoen worden toegevoegd. Eind 2010 waren er 678 medewerkers in dienst bij de vereniging (eind 2009: 671), hetgeen neerkomt op 554,8 fte's (2009: 548,0 fte's). Gemiddeld was de personele bezetting in 2010 556,5 fte's groot (vorig jaar 539,3 fte's). Vooral het aantal medewerkers op projectbasis nam toe.

De overige personeelskosten waren €0,6 miljoen hoger dan begroot. Dat werd voornamelijk veroorzaakt door €0,3 miljoen hogere kosten voor bedrijfskleding en €0,1 miljoen hogere reiskosten.

De kosten voor uitbesteed werk waren €7,9 miljoen lager dan begroot. Enerzijds waren de projectkosten voor beheer €5,2 miljoen lager dan begroot door lagere subsidie terzake. Anderzijds werd er minder uitgegeven aan fondsenwerving en betrekken van het publiek bij de natuur.

Beloning bestuurders

De bestuursleden van Natuurmonumenten verrichten hun werkzaamheden onbezoldigd. Ook verstrekt Natuurmonumenten geen leningen, voorschotten of garanties aan de bestuursleden. Wel kunnen zij de gemaakte reiskosten declareren. In 2010 werd €2.122 uitbetaald aan reiskosten voor bestuursleden.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2010

Beloning leden van de directie

De organisatie van Natuurmonumenten wordt geleid door: de algemeen directeur, de directeur Natuurbeheer en de directeur Financiën en Bedrijfsvoering. Conform de arbeidsvoorwaarden van Natuurmonumenten ontvangen de directieleden geen dertiende maanduitkering of andere bonusregelingen. In 2010 zijn aan de directie geen leaseauto's, leningen, voorschotten of garanties beschikbaar gesteld. De directiesalarissen zijn gebaseerd op de schalen bij de Rijksoverheid en voldoen aan de Adviesregeling Directiefuncties Goede Doelen Organisaties die is opgenomen in de gedragscode Goed Bestuur voor Goede Doelen.

De salariskosten van de directie in 2010 (x€1.000)

Naam	J.J. de Graeff	T. Wams	F. Koster
Functie	algemeen directeur	directeur Terreinbeheer	directeur Financiën en Bedrijfsvoering
Dienstverband			
Aard (looptijd)	onbepaald	onbepaald	onbepaald
Uren	37,00	37,00	37,00
Part-time percentage	100,00	100,00	100,00
Periode	1/1-31/12	1/1-31/12	1/1-31/12
Jaarinkomen /Bezoldiging (x€1.000)			
Bruto loon/salaris	123	108	108
Vakantiegeld	10	9	9
Eindejaarsuitkering, 13 ^e /14 ^e maand	0	0	0
Variabel jaarinkomen	0	0	0
Totaal jaarinkomen	133	117	117
SV lasten (wg deel)	10	10	10
Belastbare vergoedingen/bijtellingen	1	2	0
Pensioenlasten (wg deel)	16	13	13
Overige beloningen op termijn	0	0	0
Uitkeringen beëindiging dienstverband	0	0	0
Totaal bezoldiging 2010 incl. werkgeverslasten	160	142	140
Totaal bezoldiging 2009	158	140	140

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen

Met dit overzicht wordt inzicht gegeven in het verloop van de in- en uitgaande kasstromen over 2010. In 2010 bedroeg de inkomende geldstroom in totaal €106,0 miljoen, tegenover €112,2 miljoen in 2009. De uitgaande geldstroom bedroeg in 2010 €104,4 miljoen, tegenover €114,7 miljoen in 2009.

De afname van de inkomsten uit overheidssubsidies kwam voornamelijk door minder subsidies voor verwervingen. Dat heeft weer geleid tot lagere uitgaven aan doelstellingen. Bij Acties van derden is een afname te zien van €2,5 miljoen. In 2009 werd €2,1 miljoen extra ontvangen voor het landgoed Eerde.

Het koersresultaat beleggingen ad €5,8 miljoen is niet geheel aan de beleggingsportefeuille toegevoegd, maar is voor €1,9 miljoen onttrokken voor aflossing op kortlopende kasgeldleningen.

**Overzicht van in- en uitgaande
kasstromen (x€1 miljoen)**

Inkomend

	2010	2009
Overheidssubsidies	35,6	45,7
Eigen fondsenwerving	31,9	30,3
Acties derden		
(vnl. Nationale Postcode Loterij)	14,1	16,6
Inkomsten terreinbeheer en overige inkomsten	16,0	13,8
Direct resultaat beleggingen	6,0	6,0
Onttrekking deposito en beleggingen	1,9	-0,2
Desinvestering ruilgronden	0,4	0,0
Aflossing op leningen u/g	0,1	0,0

Totaal inkomend

106,0

112,2

Uitgaand

Betalingen aan doelstellingen	90,6	101,0
Betalingen beheer en administratie	4,7	4,4
Betalingen inzake wervingskosten	6,2	6,6
Betalingen investeringen		
gebouwen machines	2,5	2,7
Betalingen investeringen ruilgronden	0,0	0,0
Aflossing op langlopende leningen	0,4	0,0

Totaal uitgaand

104,4

114,7

Deel 2 - Kasstromen

Deel 1 - Kasstromen

	2010		2009	
Totaal mutatie liquide middelen		1,6		2,5 -
Liquide middelen 01-01		1,6 -		0,9
Liquide middelen 31-12		0,0		1,6 -

Liquide middelen 31-12-2010: € 0,3 - €0,3 verschuldigd in rekening courant totaal nihil

8.5 Overige gegevens 2010

Bestemming van het resultaat

De bestemming van het resultaat geschiedt conform het besluit van het bestuur.

De directie van Natuurmonumenten stelt voor om, na het instellen van het Bestemmingsfonds positionering ad €1,5 miljoen en het op peil brengen van de Bestemmingsreserves en de Bestemmingsfondsen, het resterende saldo toe te voegen aan de Reserve als bron van inkomsten. Dit voorstel voor resultaatbestemming is al in deze jaarrekening verwerkt.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Vereniging Natuurmonumenten

Verklaring betreffende de jaarrekening

Wij hebben de jaarrekening 2010 van Vereniging Natuurmonumenten te 's-Graveland bestaande uit de balans per 31 december 2010 en de staat van baten en lasten over 2010 met de toelichting gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van de vereniging is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag, beide in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650). Het bestuur is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als zij noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder de Nederlandse controlestandaarden. Dit vereist dat wij voldoen aan de voor ons geldende ethische voorschriften en dat wij onze controle zodanig plannen en uitvoeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De geselecteerde werkzaamheden zijn afhankelijk van de door de accountant toegepaste oordeelsvorming, met inbegrip van de risico's dat de jaarrekening een afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten. Bij het maken van deze risico-inschattingen neemt de accountant de interne beheersing in aanmerking die relevant is voor het opmaken van de jaarrekening en voor het getrouwe beeld daarvan, gericht op het opzetten van controlewerkzaamheden die passend zijn voor de omstandigheden. Deze risico-inschattingen hebben echter niet tot doel een oordeel tot uitdrukking te brengen over de effectiviteit van de interne beheersing van de vereniging. Een controle omvat tevens het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van de door het bestuur van de vereniging gemaakte schattingen, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor ons oordeel te bieden.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Vereniging Natuurmonumenten per 31 december 2010 en van het resultaat over 2010 in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650).

Wij melden dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Amstelveen, 22 maart 2011
KPMG ACCOUNTANTS N.V.
S. Haringa RA

Ondertekening en datering

De jaarrekening is opgesteld onder verantwoordelijkheid van het bestuur van vereniging Natuurmonumenten

's-Graveland, namens het bestuur,
C.P. Veerman, voorzitter
J. van den Belt, Penningmeester

De begroting 2011 beschrijft in hoofdlijnen de financiële vertaling van de voor 2011 geplande resultaten en inspanningen van Natuurmonumenten. Met de begroting 2011 werken we verder aan het realiseren van de langetermijndoelstellingen. Meer daarover leest u in hoofdstuk 10 Financieel meerjarenplan 2011-2016. Voor 2011 heeft Natuurmonumenten de doelstelling om zoveel mogelijk van de huidige ledenstand te behouden, 500 hectare te verwerven en het aantal vrijwilligers uit te breiden tot 3350.

Toelichting op totaal baten

De totale baten 2011 zijn lager dan voor 2010 met name als gevolg van lagere subsidiebijdragen uit verwervingen. De baten uit fondsenwerving zijn incidenteel hoger door een grote fondsenwervende actie rond het uitbrengen van een nieuw Natuurboek in 2011.

Toelichting op de bestedingen

Als gevolg van de daling in de baten zijn de bestedingen aan de doelstellingen, met name verwervingen, in 2011 ook lager. De kosten voor het betrekken van het publiek bij de natuur zijn hoger door incidentele kosten voor het Natuurboek 2011.

Bestemming resultaat

De begroting 2011 noteert een tekort van €2,5 miljoen. Dit tekort onttrekt Natuurmonumenten aan de Bestemmingsreserves en -fondsen.

Begroting 2011 (x€1.000)

	Begroting 2011	Realisatie 2010	Begroting 2010
Ra Baten uit eigen fondsenwerving			
Ra1 Contributies van leden	19.000	19.573	19.700
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	5.300	2.422	2.900
Ra3 Erfstellingen en legaten	6.200	6.137	6.200
Ra4 Verkoopresultaat	400	343	300
Ra4 Sponsoring en bedrijfsgiften	1.000	1.163	1.100
	31.900	29.638	30.200
 Rb Aandeel in acties van derden	 14.100	 14.577	 14.100
Rc Overheidssubsidies	33.700	39.612	57.600
Rd1 Directe baten beleggingen	5.800	5.997	5.800
Rd2 Koersresultaat beleggingen	-	5.759	-
Re Inkomsten terreinbeheer	11.000	10.884	10.800
Rf Overige baten	2.000	5.522	3.000
Totaal baten [transporteren]	98.500	111.989	121.500

Deel 1 - Begroting 2011

	Begroting 2011	Realisatie 2010	Begroting 2010
Totaal baten [transport]	98.500	111.989	121.500
Rg Besteed aan de doelstellingen			
Rg1 Verwerving natuurgebieden	8.250	20.854	32.300
Rg2 Beheer natuurgebieden	58.800	53.360	58.000
Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5.350	5.067	5.300
Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur	18.000	15.497	16.950
	90.400	94.778	112.550
Rh Werving baten			
Rh1 Kosten eigen fondsenwerving	4.800	4.737	5.650
Rh2 Kosten subsidies overheden	1.100	1.068	700
Rh4 Kosten beleggingen	200	213	200
	6.100	6.018	6.550
Ri Beheer en administratie			
Ri1 Kosten beheer en administratie	4.500	4.610	4.200
	101.000	105.406	123.300
Tekort/overschot	2.500-	6.583	1.800-

Het regeerakkoord en de financieel-economische crisis zetten succesvolle voortzetting van het meerjarenplan fors onder druk.

Het financiële meerjarenplan 2011-2016 richt zich op drie strategische speerpunten: streven naar omvangrijke en goed verbonden natuurgebieden, verbinden van mensen met (Natuurmonumenten-)natuur en ruimte geven aan lokaal initiatief voor de natuur.

Op basis van deze drie strategische speerpunten wordt gewerkt aan:

- het vergroten en verbinden van gebieden om landschappen, dieren en planten duurzaam te behouden;
- het kwalitatief goed beheren met oog op internationaal belangrijke waarden;
- het uitvoeren van natuurbeheer met behulp van normkosten;
- het veiligstellen van geld en instrumentarium voor aankoop en beheer via beïnvloeding van overheden;
- het publiek laten zien wie we zijn, wat we doen, wat mensen daaraan hebben en wat ze eraan kunnen bijdragen;
- het op nog meer manieren laten genieten van onze natuurgebieden, bij voorkeur door samen te werken met lokale partners in die gebieden;
- allerlei manieren waarop meer vrijwilligers zich graag inzetten voor Natuurmonumenten;
- het in toenemende mate decentraliseren van de verantwoordelijkheden, met het oog op meer creativiteit, initiatief en een ondernemender houding van medewerkers;
- het afleggen van interne en externe verantwoording met behulp van meetbare parameters.

Het meerjarenplan 2007-2012 is een aantal malen geactualiseerd op basis van de geboekte voortgang. Hierbij is gebleken dat Natuurmonumenten bij de uitvoering tot 2009 globaal op schema lag. In dit beeld is in 2010 verandering gekomen. Enerzijds krijgt Natuurmonumenten te maken met de effecten van het regeerakkoord, anderzijds wordt het werven van leden en fondsen ingewikkelder. Beide punten hebben geleid tot een bijstelling van doelen en resultaten, met name voor wat betreft de hectaredoelstelling en de leden-doelstelling. Het een en ander leidt ook tot druk op de fondsenwervende opbrengsten en tot onzekerheid over de invoering van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL). Aan de kostenkant zijn bezuinigingsmaatregelen verwerkt. De combinatie van het bovenstaande leidt, met uitzondering van 2011, tot een sluitende meerjarenverkenning.

Financieel meerjarenplan 2011-2016 (x€1.000)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ra Baten uit eigen fondsenwerving						
Ra1 Contributies van leden	19,0	18,7	18,8	19,4	19,8	20,2
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	5,3	2,6	2,7	2,7	2,7	5,4
Ra3 Erfstellingen en legaten	6,2	6,3	6,4	6,6	6,8	7,0
Ra4 Verkoopresultaat	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Ra4 Sponsoring en bedrijfsgiften	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
	31,9	29,0	29,3	30,1	30,7	34,0
Rb Aandeel in acties van derden	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1
Rc Overheidssubsidies	33,7	37,3	37,2	39,0	39,2	39,4
Rd1 Directe baten uit beleggingen	5,8	5,9	5,9	5,9	6,0	6,0
Rd2 Koersresultaat uit beleggingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Re Inkomsten terreinbeheer	11,0	11,1	11,2	11,5	11,7	11,9
Rf Overige baten	2,0	2,4	2,8	2,8	2,8	2,8
Totaal baten [transporteren]	98,5	99,8	100,5	103,4	104,5	108,2

↑ Deel 2 - Financieel meerjarenplan 2011-2016

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Totaal baten [transporteren]	98,5	99,8	100,5	103,4	104,4	108,2
Rg Besteed aan de doelstellingen						
Rg1 Verwerving natuurgebieden	8,3	7,9	8,1	8,3	8,4	8,6
Rg2 Beheer natuurgebieden	58,8	58,9	58,9	59,9	60,1	61,0
Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5,3	5,5	5,6	5,6	5,9	6,0
Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur	18,0	16,5	16,8	17,7	18,0	20,3
	90,4	88,8	89,3	91,5	92,4	95,9
Rh Werving baten						
Rh1 Kosten eigen fondsenwerving	4,8	5,1	5,2	5,8	5,9	5,9
Rh2 Kosten subsidies overheden	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Rh4 Kosten beleggingen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
	6,1	6,4	6,5	7,1	7,2	7,3
Ri Beheer en administratie						
Ri1 Kosten beheer en administratie	4,5	4,6	4,7	4,8	4,9	5,0
	101,0	99,8	100,5	103,4	104,5	108,2
Tekort	-2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Samenstelling van bestuur, commissie van deskundigen, verenigingsraad, jeugdadviesraad, management en ondernemingsraad van de vereniging Natuurmonumenten, op 31 december 2010.

Bestuursleden en hun achtergrond **prof. dr. Cees Veerman,** **voorzitter (1949)**

Directeur van houdstermaatschappij Bracamonte BV; oud-minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit; lid van de raad van commissarissen bij de Rabobank; hoogleraar Duurzame Plattelandsontwikkeling bij de Universiteit van Tilburg en Wageningen UR; was voorzitter van de Deltacommissie; oud-voorzitter van de raad van bestuur Wageningen UR; oud-lid van het dagelijks bestuur van het Zuiveringsschap Hollandse Eilanden en Waarden en oud-waarnemend dijkgraaf van het waterschap De Groote Waard.

Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

drs. Jan van den Belt, **penningmeester (1946)**

Econoom, tot 1 november 2008 CFO (Chief Financial Officer) en lid van de raad van bestuur van Océ N.V. Daarvoor CFO voor Shell Brazilië, werkzaam in diverse managementfuncties bij Shell op financieel gebied in Engeland en verschillende landen in Zuid-Amerika en in diverse functies bij Unilever in Nederland en Engeland. Gekozen 2008, herkiesbaar 2012, termijn loopt af in 2016.

prof. dr. Martin Wassen, plaats- **vervangend voorzitter/secretaris (1957)**

Ecoloog, hoogleraar milieu-natuurwetenschappen en hoogleraar landschaps-ecologie aan de Universiteit Utrecht (faculteit Geowetenschappen) en hoofd

De verenigingsraad benoemt de bestuursleden van Natuurmonumenten voor een periode van vier jaar. De bestuursleden kunnen eenmaal herbenoemd worden voor een tweede periode van vier jaar. In bijzondere omstandigheden kan de verenigingsraad besluiten tot afwijking van deze bepaling.

Is er een vacature, dan draagt het bestuur benoemingskandidaten voor aan de verenigingsraad. Het bestuur overlegt met de vertrouwenscommissie van de verenigingsraad over de te benaderen kandidaten, waarna de vertrouwenscommissie gesprekken voert met de voorgedragen kandidaten en op grond daarvan advies uitbrengt aan de verenigingsraad. Ook over een herbenoeming van bestuursleden brengt de vertrouwenscommissie advies uit aan de verenigingsraad.

van het departement Innovatie- en Milieuwetenschappen. Adviseur van WWF-International voor wetlandbeheer in Polen en (mede)organisator van vele wetenschappelijke conferenties, seminars en workshops, adviseur van de Commissie voor de Milieueffectrapportage, bestuurslid van het Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (UU) en oud-bestuurslid van de werkgroep Eco-hydrologie van de Werkgemeenschap voor Landschapsecologisch Onderzoek (WLO). Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

Marijke Augusteijn-Esser,
bestuurslid (1944)

Oud-Tweede Kamerlid, oud-lid van de gemeenteraad van Emmen en de Provinciale Staten van Drenthe; bestuurslid van Vogelbescherming Nederland en oud-voorzitter van de Drentse Milieufederatie.

Voorts commissaris van de Waterleidingmaatschappij Drenthe, lid van de raad van toezicht Drenthe College en lid van de raad van advies VSBfonds. Gekozen 2003, herkozen 2007, termijn loopt af in 2011.

drs. Liesbeth Cremers,
bestuurslid (1948)

Als mede-eigenaresse van het landgoed Vilsteren bij Ommen in Overijssel actief betrokken bij het particulier natuur- en landschapsbeheer; oud-voorzitter van het Overijssels Particulier Grondbezit en oud-vicevoorzitter van de Federatie Particulier Grondbezit (FPG), een landelijke federatie van particuliere grondeigenaren. Tevens voorzitter van de Vereniging Particuliere Historische Buitenplaatsen. Gekozen 2004, herkozen 2008, termijn loopt af in 2012.

prof. mr. Jitske de Jong (1949)

Hoogleraar onroerend goedrecht aan de Technische Universiteit Delft; tevens lid van het bestuur van het Centraal Fonds voor de Volkshuisvesting en van de Mijnraad (adviesorgaan van de minister van Economische Zaken). Voorheen werkzaam in de advocatuur, volkshuisvesting en de rechterlijke macht. Oud-lid van de VROM-raad en lange tijd bestuurslid en voorzitter van de Vereniging voor Bouwrecht. Thans nog redactielid van het tijdschrift Bouwrecht. Oud-lid van het bestuur, later raad van commissarissen van de Vereniging Eigen Huis. Tenslotte bestuurlijk betrokken bij enkele andere organisaties op het terrein van bouwen en wonen. Gekozen 2006, herkozen 2010, termijn loopt af in 2014.

drs. Gijs ten Kate, bestuurslid (1954)

Heeft een eigen adviesbureau voor het begeleiden van managementteams, artiesten en bestuurders, zowel individueel als binnen de organisaties waar zij werken; voorheen oprichter, partner en directeur van de adviesbureaus FHV BBDO, SWH en inc-21, als zodanig verantwoordelijk voor strategieontwikkeling op het gebied van merkenbeleid, positionering, communicatie en innovatieprojecten voor vele organisaties, waaronder, naast grote commerciële organisaties, ook SIRE, Greenpeace en de Waddenvereniging. Medeoprichter en directeur van de Global Leaders Academy, voorzitter van de Boeddhistische Omroep Stichting, bestuurslid van de Van Ede Foundation en voorzitter van de stichting Zwarte Kunst van de acteur Helmert Woudenberg. Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

drs. Jos Kuijpers, bestuurslid (1949)

Watermanager bij Rijkswaterstaat Zuid-Holland. Oud-lid van de Natuurwetenschappelijke Commissie van het Zuid-Hollands Landschap en oud-lid van de Commissie voor de Milieueffectrapportage. Oud-adviserend lid van de verenigingsraad als deskundige op het gebied van water en waterstaat. Was voor zijn benoeming als bestuurslid districtsafgevaardigde voor Zuid-Holland en daarmee verenigingsraadslid. Gekozen 2005, herkozen 2009, termijn loopt af in 2013.

drs. Sandra Maas, bestuurslid (1968)

Eigenaar en medeoprichter van adviesbureau Maas De Vries in Haarlem, gespecialiseerd in Corporate Marketing & Reputation Management. Voorheen hoofd Communicatie & Public Affairs bij

Coca-Cola Nederland; daarvoor werkzaam als directiewoordvoerder bij KLM. Zij studeerde politicologie in Leiden en begon haar carrière bij adviesbureau Winkelman & Van Hessen (Marketing & PR) in Den Haag. Gekozen 2010, herkiesbaar 2014, termijn loopt af in 2018.

drs. Annemarie Moons, bestuurslid (1965)

Dijkgraaf van het waterschap Vallei & Eem. Tot medio 2009 namens de PvdA lid van Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Brabant. In die functie vanaf maart 2007 verantwoordelijk voor de portefeuille economie, klimaat, duurzaamheid, waterveiligheid, Europese en internationale zaken, grote stedenbeleid, openbaar vervoer. Verder vanaf 2005 tot 2007 gedeputeerde van milieu, natuur, water en handhaving. Gekozen 2009, herkiesbaar 2013, termijn loopt af in 2017.

drs. Harrie Penders, bestuurslid (1953)

Beschikt als proces- en interim-manager bij financiële instellingen en als bestuurder van pensioenfondsen over financiële expertise en deskundigheid, met name op het gebied van beleggingen en governance. Was van 2005 tot 2009 districtsafgevaardigde voor Noord-Holland en daarmee verenigingsraadslid. Gekozen 2009, herkiesbaar 2013, termijn loopt af in 2017.

ing. Feike Tibben, bestuurslid (1963)

Als manager werkzaam bij een adviesbureau voor management en bestuur op het gebied van fysieke leefomgeving (groen, water etc.). Heeft meerdere nevenfuncties bekleed bij onder andere stichtingen, platforms en verenigingen. Was voor zijn benoeming als bestuurslid ongeveer een half jaar lid van de Overijssel. Gekozen 2010, herkiesbaar 2014, termijn loopt af in 2018.

De bestuurscommissies

Bestuurscommissie Beheer

drs. Jos Kuijpers (voorzitter)

Marijke Augusteijn-Esser

drs. Liesbeth Cremers

prof. dr. Martin Wassen

ir. Jan Jaap de Graeff (algemeen directeur)

Bestuurscommissie Financiën

drs. Jan van den Belt (voorzitter)

prof. mr. Jitske de Jong

drs. Annemarie Moons

drs. Harrie Penders

drs. Fedde Koster

(directeur Financiën en Bedrijfsvoering)

Bestuurscommissie

Verenigingszaken en Marketing

drs. Gijs ten Kate (voorzitter)

drs. Sandra Maas

ing. Feike Tibben

drs. Teo Wams (directeur Natuurbeheer)

De drie bestuurscommissies van Natuurmonumenten bespreken meer in detail de onderwerpen die vervolgens in het voltallige bestuur aan de orde komen, en adviseren het bestuur daarover. Op deze manier kan de besluitvorming in het bestuur zich op de hoofdlijnen richten. De Commissie voor de Directie treedt namens het bestuur op als werkgever van de directie.

Commissie voor de Directie

prof. dr. Cees Veerman

drs. Jan van den Belt

prof. dr. Martin Wassen

Management (31 december 2010)

Directie

ir. Jan Jaap de Graeff (algemeen directeur)

drs. Fedde Koster (directeur Financiën en Bedrijfsvoering)

drs. Teo Wams (directeur Natuurbeheer)

Senioradviseur verwervingen en vastgoed

ing. Jan Spijkerboer

Regiodirecteuren

drs. Wilfred Alblas (Groningen, Friesland, Drenthe)

ir. Jan Gorter (Overijssel en Flevoland)

dr. Arne Heineman (Gelderland)

ir. Krijn Jan Provoost (Noord Holland en Utrecht)

drs. Roline de Wilde

(Zuid-Holland en Zeeland)

ir. Christ Rijnen

(Noord-Brabant en Limburg)

Afdelingshoofden

Ron Adelaar (Personeel en Organisatie)

Hennie Blikman (Vastgoed en Projecten)

Jacques Fonville (Facilitaire Zaken)

Peter Heezemans (Informatie

Communicatie Technologie)

mr. Martijn de Kempnaer (Juridische Zaken)

ir. Hans Massop (Natuur en Landschap)

Roel Posthoorn (Projectmanagement)

ir. Marjolein de Rooij (Communicatie, Fondsenwerving en Ledenservice)

Leo Tijsen (Financiële Administratie)

dr. Bart van Tooren (Kwaliteitszorg Natuurbeheer)

Tino Wallaart (Extern Beleid)

Annie Wilgenhof (Planning en Control)

Directie

ir. Jan Jaap de Graeff

(algemeen directeur)

nevenfuncties op voordracht van Natuurmonumenten:*

- Bestuurslid Stichting Twickel, een particuliere stichting met als doelstelling het behoud van de landgoederen en gebouwen behorend tot de stichting. Tussen Stichting Twickel en Natuurmonumenten bestaat al geruime tijd een nauwe samenwerking.
- Bestuurslid Stichting Kasteel De Haar, een stichting van Natuurmonumenten en de familie Van Zuylen, met als doel de restauratie en het behoud van het kasteel en de omliggende tuinen.

nevenfuncties op persoonlijke titel:*

- Bestuurslid van Innovatienet-werk Groene Ruimte en Agrocluster (bezoldigde functie). Dit door

het ministerie van LNV ingestelde Innovatienetwerk ontwikkelt grensverleggende vernieuwingen in landbouw, agribusiness, voeding en groene ruimte en zorgt dat die door belanghebbers in de praktijk worden gebracht. Het gaat om innovaties gericht op duurzame ontwikkeling en met een focus op de langere termijn.

- Bestuurslid van de VFI (Vereniging van Fondsenwervende Instellingen), die onder meer de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen opstelde evenals de vervlechting daarvan met het reglement van het CBF-Keurmerk. Ook Natuurmonumenten is lid van de VFI.
- Lid van de Commissie versnelling en verbetering besluitvorming infrastructuur (die toeziet op de uitvoering van het rapport van de zogenaamde Commissie Elverding). Omdat infrastructurele projecten vaak gevol-

gen hebben voor natuurgebieden in de omgeving daarvan, is dit voor Natuurmonumenten een belangrijk onderwerp.

- Kamerheer van Hare Majesteit de Koningin in 's-Gravenhage.

drs. Fedde Koster
(directeur Financiën en Bedrijfsvoering)

geen nevenfuncties

drs. Teo Wams (directeur Natuurbeheer)
nevenfuncties namens Natuurmonumenten:*

- Bestuurslid van het Boschap, het bedrijf voor bos en natuur, waarbij ook Natuurmonumenten is aangesloten.
- Voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren, waar ook Natuurmonumenten lid van is.
- Bestuurslid van Eurosite, een Europese organisatie waarbij terrein-

beherende natuurbeschermingsorganisaties uit meer dan 27 landen zijn aangesloten. Ook Natuurmonumenten is lid.

- Bestuurslid van de Stichting Weidegang, die de zichtbaarheid van koeien in de wei stimuleert, onder meer om het kenmerkende Nederlandse landschap te beschermen.

nevenfuncties op persoonlijke titel:*

- Lid van de subcommissie Ethiek en Maatschappelijke Aspecten van COGEM (Commissie Genetische Modificatie). De COGEM adviseert de regering over de milieurisico's van genetisch gemodificeerde organismen en de ethische en maatschappelijke aspecten van genetische modificatie.
- Bestuurslid van CE, Centrum voor Energiebesparing en Schone Technologie. Dit onafhankelijke onderzoeks- en

- adviesbureau ontwikkelt innovatieve oplossingen voor milieuvraagstukken.
- Lid van de raad van advies Schuttelaar & Partners. Schuttelaar & Partners is een communicatieadviesbureau dat draagvlak creëert voor innovaties op het gebied van voeding, gezondheid en duurzaamheid.
- Lid van de stuurgroep Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw, die het Convenant Marktontwikkeling Biologische Landbouw uitvoert, waarin marktpartijen, overheid en maatschappelijke organisaties afspraken het aandeel consumentenbestedingen biologische producten te verhogen.
- Lid van de Taskforce Biodiversiteit, ingesteld door de minister van LNV. De Taskforce richt zich op het behoud van de biodiversiteit en een duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen.
- Lid van de Adviescommissie Natuur van

het Prins Bernhard Cultuurfonds. Deze commissie adviseert het fonds over het toekennen van bijdragen aan projecten.

** tenzij anders vermeld, betreft het onbezoldigde nevenfuncties*

Commissie van Deskundigen Samenstelling en dagelijkse functies

prof. dr. Jan Bakker - Rijksuniversiteit Groningen (voorzitter)
 dr. Agnes van den Berg - Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte (Centrum Landschap)
 dr. Geert Groot Bruinderink - Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte (Centrum voor Ecosystemen)
 dr. André Jansen - Unie van Bosgroepen/Hogeschool Van Hall Larenstein
 dr. David Kleijn - Wageningen UR
 prof. dr. ir. Jan Douwe van der Ploeg - Wageningen UR, Rurale Sociologie, en

Raad voor het Landelijk Gebied
 prof. dr. Theunis Piersma - Rijksuniversiteit Groningen, Vakgroep NIOZ & Dierecologie
 dr. Hans Renes - Universiteit Utrecht, Faculteit Geowetenschappen, Disciplinegroep Regio's
 prof. dr. Jan Roelofs - Radboud Universiteit Nijmegen
 dr. Esther van der Voet - Rijksuniversiteit Leiden, CML
 dr. ir. Michiel Wallis de Vries - De Vlinderstichting
 ir. Jan Jaap de Graeff - algemeen directeur (directie)
 dr. Bart van Tooren - hoofd afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer (secretaris)

De verenigingsraad

(31 december 2010)

Groningen

Piet van Dijk MSc CPC (voorzitter),
Wijnand Dijkstra, Ellen Farwick,
drs. Erik Quené

Friesland

mr. José van Megen (voorzitter),
drs. Wolter Kornet, Arnoud van de Ridder,
mr. Rembrandt Veldhuyzen van Zanten,
ing. Martijn Weterings

Drenthe

ing. Matthijs Wetterauw (voorzitter),
drs. Jan Berends, Bert Groen, Jan Oonk,
Henk Pook

Overijssel

ing. Gerrit Willem Kamp MSRE (voorzitter),
Tim Asbreuk, dr. Peter Blom van Assendelft,
mr. Betske Goinga, Adri Wever

Gelderland

dr. ir. Pieter Schmidt (voorzitter),
mr. Dik Bos, Koos Dansen, drs. Chris
van der Heijden, mr. Philip Makkink,
ing. Mirjam Mellink, drs. Martijn
Oomkes, ir. Marjolein van Os

Flevoland

Jan Steffens (voorzitter),
Ed de la Chambre, Lammy Dillingh,
ing. Jan Riedstra, drs. Foeke Zeilstra

Utrecht

mr. Toon Zwetsloot (voorzitter),
ir. Marian Bos, drs. René Buisman
Ton Puntman, mr. Nicoline Roelofs,
dr. Ido Toxopeus, Bart van der Wal

Noord-Holland

Fred van Sprang (voorzitter),
drs. Enrico van Dijk, Rob van Gerve,
mr. Esther de Haan, drs. Otto Magel,

Olav Nooy, drs. Anne Marie de Rover,
ir. Nico Stoffels

Amsterdam

ir. Jan van der Ben (voorzitter),
dr. Tera Boelen-van der Loo,
drs. Stan Czerski, drs. Wabien Manschot,
drs. Margriet Pel

Zuid-Holland

André Boon (voorzitter),
drs. Klaas van Dijk, drs. Bram Heijkers,
ing. Jan van Oostrum, drs. Gert-Jan
Raatgever, mr. Frans van der Storm,
ir. Quinten de Wijn

Zeeland

Jos Hugense (voorzitter),
drs. Thomas Collette, ing. Mascha Kloet,
ir. Hans Post, ing. Thom van Riet

Noord-Brabant

drs. Stan Geertman (voorzitter),
Frans van Adrichem, dr. Gerrit van den Bosch,
drs. Judith Corsmit AA, drs. Wim van Hooff,
drs.ing. Geertje de Kort, mr. Ben van der Veer,
Sjef Verbaanderd

Limburg

Ria Dielissen (voorzitter),
Lou Eijssen, Jo Heunen, Dré Kuijpers,
dr. Wouter van Marken Lichtenbelt

De Jeugdadviseraad in 2010

David Doornbos (voorzitter),
Floris Blok (secretaris), Sheena Bhagirath,
Maarten van Dijk, Bibi van der Horst,
Cathelijne Koks, Roy Molenaar, Stefan Pronk,
Jojanneke Vervloet.

De ondernemingsraad (OR) in 2010

Frans van Zijderveld (voorzitter),
Sanne van Gernerden, Hans Gronert, Jowien
van de Vegte (secretaris), Theo van den
Berkmortel, Wim Goedhart, Rik Marmelstein,
Vincent Brink, Mary Eisma en Margot 't Hart
(ambtelijk secretaris).

Alle districtsafgevaardigden worden gekozen door de leden van Natuurmonumenten en vormen samen de verenigingsraad. De verenigingsraad, die bestaat uit dertien districtscommissies, zorgt ervoor dat de stem van de leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De verenigingsraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast, keurt het jaarverslag goed en benoemt de bestuursleden.

Vertrouwenscommissie verenigingsraad

P. van Dijk MSc CPC (Groningen),
ing. Gerrit Willem Kamp (Overijssel),
Fred van Sprang (Noord-Holland),
Jan Steffens (Flevoland),
mr. Ben van der Veer (Noord-Brabant)

Dit jaarverslag is een uitgave van Natuurmonumenten. De productie is in handen van de afdeling Communicatie. Het jaarverslag 2010 werd op 16 april 2011 goedgekeurd door de verenigingsraad van Natuurmonumenten.

Tekstbijdragen

Ron Adelaar

Sandra Barbé

Magda Bos

Astrid de Beer

Jacqueline van den Berg

Hennie Blikman

Frans Bosscher

Gerard Brinkman

Toine Cooijmans

Conny Groot

Jeffrey van Heck

Ines van Hees

Saskia de Heij

Robbert Hijdra

Erwin de Hoop

Wilco Jager

Claudia Majoor

Robert Moens

Toine Morel

Patrick Nuvelstijn

Willemijn Prast

Jolanda Ritter

Liesbeth Spanjaard

Nathalie Swinkels

Frido Tactor

Juul Terlien

Leo Tijsen

Paul Vertegaal

Herman Verra

Merel Vierling

Eric Vogel

Rinia Willemse

Titia Zonneveld

Eindredactie en projectcoördinatie:

Michel Verschoor

Tekstcorrecties

Ellen Janssen

Beeldredactie

Simone Jansen

Stefan Claessens

Productiebegeleiding

Marlies Tenback

Layout

Simone Jansen

Basisontwerp

Aestron

Fotografie

- Natuurmonumenten, Laurence Delderfield (cover links)
- Foto Natura, Michiel Schaap (cover rechts)
- Buiten Beeld, Otto Kalkhoven (p.6, links)
- KINA, Paul van Hoof (p.6, rechts)
- Natuurmonumenten (p.7)
- Geurt Besselink (p.8, links)
- Buiten Beeld, Dirk-Jan van Unen (p.8 rechts)
- Natuurmonumenten (p.9)
- Natuurmonumenten, Bodine Koopmans (p.14)
- KINA, Benny Klazenga (p.15, links)
- Natuurmonumenten, Judith Bouma (p.15, rechts)
- Natuurmonumenten, Foto Fitis (p.22)
- Natuurmonumenten, Eckard Boot (p.23)
- Natuurmonumenten, Joop van Reeken (p.25)
- Natuurmonumenten, Greet de Schipper (p.29)
- KINA, Jan vd Geld (p.30)
- Natuurmonumenten (p.35)
- Natuurmonumenten, Bodine Koopmans (p.40)
- Natuurmonumenten, Rob Doolaard (p.41, links)
- Natuurmonumenten, Michiel Wijnbergh (p.41, rechts)
- Natuurmonumenten, Wim Kluvers (p.46)
- Natuurmonumenten, Gerrit Rekers (p.48)
- Wim Kluvers (p.51)
- Natuurmonumenten, Ferry Siemensma (p.52)
- Evert-Jan Daniels (p.54)
- Natuurmonumenten, Michel Verschoor (p.55)
- Natuurmonumenten, Bodine Koopmans (p.58)
- Bruno Buzing (p.59)
- Natuurmonumenten, Ferry Siemensma (p.59)
- Martin van Lokven (p.64)
- Natuurmonumenten (p.65)
- Natuurmonumenten, Bodine Koopmans (p.73)
- Wim Kluvers (p.74 links en rechts)

- Natuurmonumenten, Bodine Koopmans (p.81)
- Cormoran Fotostudio, Harry J.C. Jansen (p.84)
- Jeffrey Rijke (p.86)
- Martin van Welzen (p.90)
- Natuurmonumenten, Judith Bouma (p.93)
- Natuurmonumenten, Andrea Denotti (p.94)
- Natuurmonumenten, Geurt Besselink (p.96)
- Natuurmonumenten, Mirella Sinnige (p.97)
- Natuurmonumenten, Ed Zijp (p.98)
- Natuurmonumenten, Petra Ket (p.99)
- Natuurmonumenten - Dick Klees (p.101)
- Natuurmonumenten, Peter Voorn (p.102)
- Natuurmonumenten, Peter Voorn (p.103)
- Natuurmonumenten, Bodine Koopmans (p.111)
- Natuurmonumenten (p.112, links)
- Natuurmonumenten, Foto Fitis (p.112, rechts)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p.118)
- Natuurmonumenten - Laurence Delderfield (p.195)

Natuurmonumenten

Noordereinde 60

1243 JJ 's-Graveland

Postbus 9955

1243 ZS 's-Graveland

Tel (035) 6559933

www.natuurmonumenten.nl

Natuurmonumenten

Natuurmonumenten. Als je van Nederland houdt.